

तवाश्रिष्टं मानितमपरिच्छिदं तत्र जिह्वोष्ठदन्ताय मृज्जवक्रादिनासिकं अनहंकृतमक्रूरं धीरं केशसहं शुभं यदानपि कृतः
 शास्त्रं पठेद्वाधनगर्वितः तदा लोभोर्दरिद्रो वा निर्वंशो वारिगाद्वेत् **गुरुर्व्यापयेत्ते हस्ते हस्ते हस्ते हस्ते** स्यादरिद्रो धवाला
 युनिर्वंशो वाप्यसिद्धिमाकुरुति सिष्यपरीष्या प्रशस्ततिथिनक्षेत्रं मृदुर्नैकृतमङ्गले वेदोक्ते जानुविधिना सलिप्तसहि
 जातया **देवानभ्यर्चयुष्याद्यैरागोष्या** सुवेणाज्याहुतीर्जुहुयात् **दधिघृतमध्वाक्तामिस्त**
 सिद्धिः खदिकात् स्वाहाकारगुरुः कुर्यात्ततः शिष्यश्चकारयेत् **ति नो प्रियाक्षिकं तत्र तदग्नौ त्रिषदक्षिणं** गुरुस्तं सुदृढं ब्रूयाद्
 याद्विस्तक्रिया भव **आयुर्वेदो यनयनो द्वेयद्विजडति स्मृतः** तस्मात्कषायचमनः सोत्तरीयं सुसंयताः **शुचिः सत्प्रवृत्तवृत्तः चर्या**
भिर्वादनैरतः समस्तस्थानगमनशयनासनभोजनः कामक्रोधं लोभमौदसानाहंकारवर्जितः **स्त्वमधीष्यति विद्याया पावदन्तं**
 नगच्छति नाविच्छिन्नयदंतातिमदनाभ्युच्चनीचकैः नाक्षिभ्रवोष्ठहस्ताद्यैरभिनीतं संप्रसक्तं नाकालविद्युत्तगनितेभूकं ये
 राहुर्शने **न वेदोक्तानध्ययनेन परोक्षगुरोपठेत्** न चान्तरोभयां कश्चिदप्यधीयामयावजेत् **शुचिर्गुरुपरोक्षस्तद्वा निद्राविवर्जि**

शमः
२

अयं वैवस्वताहृतं विद्यात्कर्मयत्नोर्विदेहिकं अतः पुरुषकारोयं क्रियते यदिहापरं दैवंपुरुषकारेण दुर्बलं प्रतिहन्यते दैवे
नचेतरत्कर्म दुर्बलं प्रतिहन्यते विविधाबाधयश्च सूर्याः प्राणिनश्च विषाणि च भिन्नाश्च सृष्टुं द्वाणि देहिनां चिकित्साक
लिकायाश्च एवमप्याहतीशतः पृथीपयः शिखिममीरवियद्विरेतै व्याप्तं वपुस्तनुमृतामिति तत्र रोगाः साध्या क्वचित् क्वददयि प्रभवन्ति
याप्याः केचित् क्वचित् त्वनरसाध्यतमाप्रविष्टाः एकैकदोषजनितानिरुपद्रवाश्च दीप्तानलस्य च सदात्मवतस्य जन्तो चिन्वितस्य च रुज
स्मदुपक्रमेण साध्या भवन्ति मिषजा मचिरोद्भवाश्च ये वावहेच मिषजा मगदः प्रयोगास्तावत्प्रशान्तिमुपत्रात्यगदैर्बिनाये प्रादुर्भन्ति
चधुनः सहसा द्विदोषा स्ताद्विधांस्युरितियाप्यतमागदास्ते ये कर्मजा सह भवन्ति शरीरिणां ये ये च त्रिदोषजनिताश्चिरकालजा ये
सोपद्रवास्तुतदनस्य च ये गतामे रुयागदागदवतामगदैरगम्याः कर्मप्रकोपेण कदाचिदेव दोषप्रकोपेण भवन्ति बान्यो त
थापरप्राणिषकर्मदोष प्रकोपनाकायमने विकाराः ये वागदास्युग्रपरेडविणाप्रहारमुवङ्गतागमनविप्रवधादिभिश्च दुः
कर्मभिस्तनुमृतामिह कमुजातैर्नापक्रमेण मिषजा मुपयान्ति मिद्धि दानैर्दयाभिरपि च द्विजदेवतागोयुर्वङ्गणाप्रणतिभिश्च जये

स्तपोभिः इत्युक्तं पुण्ये निचयैरपचीयमानाः प्राकर्मजा जदिरुजः प्रमं प्रयोनि स्वहेतुदुष्टे रनिलादिदोषैरुपप्लुते स्वेषु परिस्त्रु
वलङ्घिः भवन्ति जे प्राणभृतां विकाराः स्रदोषजाने षजसिद्धिसाध्याः दानादिभिर्कर्मभिर्बीजधीभिः कर्मक्षयदोषपरिक्षये च सि
द्धान्तियेयचवतां कथंचिन्नो कर्मदोषप्रभवगदास्तु इति व्याधिविचारणीयः वैद्यो व्याधुपशृष्टश्च भेषजं परिचारकः एते
पादचिकित्सायाः कर्मसाधनहेतवः तत्वादिगतशास्त्रार्थोद्दृष्टकर्मस्वयं कृती लघुहस्तं शुचिः शूराः सजोपकारभेषजः पत्युत्प
न्नमतिः श्रीमानव्यवसायिप्रियंवदः सत्यधर्मपरो यश्च स भिषकपापउच्यते आयुष्यान्मत्त्ववान्माथो द्रव्यवान्नामवानपि
उच्यते व्याधितः पादो वैद्यवावृद्धास्तिक प्रशस्तदेशसंभृतं प्रशस्तेहनिबोद्धतं स्वल्पमानं महावीर्यं गन्धवर्षिरसान्वितं दो
षघ्नमग्नानिकरमविकारिविपर्ययं समीक्षकाले दत्तश्च भेषजं पादउच्यते स्थिरो जगुः सर्वलवान् युक्तो व्याधितरक्षकः वैद्य
वाक्पटुदशान्नः पादपरिचरस्मृतः गुणवद्विस्त्रिभिः पादैरन्वितो मतिमान् भिषकः व्याधिमल्पेन कालेन महात्रमपि साधयेत्
वैद्यादृते त्रयः पादा गुणवन्तोऽप्यपार्थकाः सुदृष्टचक्रशृङ्गायाः कुम्भकारादृते यथा स्थायथानौ कर्मधारके निपाततियासकैकोय

सूखं च विहीनकरणौ श्वयः वैरी वैद्यविदग्धाश्च श्रद्धाहीनस्वसंकिंतः भिषजामनियम्यश्च नोपक्रमाभिषग्निदा एतामुपाचरेन्वै
द्यो वक्त्रंदोषान्समाधुयात् एभ्योऽन्ये समुपक्रमा नराः सदैरुपक्रमैः नैव कुर्वीत लोभेन चिकित्सापुण्यविक्रयं ईश्वराणां वस्तु
मतां लिप्सेतार्थं नृदृष्टये व्याधिस्थं दुर्गतं जन्तुं तारयेदात्मधर्मतः तस्य नाभिलखेच्चित्तमित्याह पुरुषोत्तमः विकित्सितशरीरं
योनिः क्रीणाति न दुर्मतिं सयत्करोति सुकृतं तत्फलं भिषगस्तुते क्वचिद्धर्मक्वचिन्मित्रं क्वचिदर्थः क्वचिद्यशः कर्मभ्यासः क्वचि
च्चेति चिकित्सानाम्पत्तिः फला धर्माथो कीर्तिमत्यन्तां सतां गुह्यमुत्तमं प्राप्नुयात्सर्गवासश्च आतुरेहितमाचरन् मातरं पित
रं पुत्रं वान्धवांश्च वान्धवानपि चातुरः श्रव्यो तारश्च संकेतवैद्या विद्यासनेति च उपसृत्वा त्मात्मानं न वैद्यं परिशक्यते तस्मात्पुत्रवदै
नश्च पालयेदातुरं भिषकः समुपासितसद्वैद्यो यः स्वयमवधार्यते समुत्तकृतकर्मणि स दसिपठित्वापचारिचरणनिवद्धं यश
स्तस्य आतुरस्यान्तःस्थानं योनिरुतिर्योगिवित् ज्ञानचक्षुः प्रदीपेन स रोगान्नुचिकित्सति दर्शनस्य दर्शनस्यैव व्याधेजानं त्रिधा
मतं आयुर्वर्षं च यो देह इन्द्रीयानां च दर्शनात् स्पर्शनात्माद्वैवंशैत्यं दारादीनां च लक्षयेत् हेतवेति सात्माप्रिवले परिक्षेत्

स्ततोभिषक् मिथ्यादुष्टाधिकारादिदुराध्यातातथैवच^{११०} तथैवदुःपरितृष्टामोहययुःचिकित्सकान् तत्काव्याधिमसाध्यंसासा
 ध्यंविज्ञायसदयस्मन्^{११०} यदिकर्माण्यारभते ततःसिद्धिप्रसिद्धिश्च यस्वरोगविशेषतःसर्वभैषज्यकोविदः^{१११} देशकालप्रमाणज्ञ
 तस्यसिद्धिरसंशयं यस्तुकेवलशास्त्रतचिकित्साकुशलःखयं^{११२} समुदादातरं प्राप्यप्राप्यचारुरिवाहवं यंपुनःकुरुतेकर्म
 वाष्ठाकृत्त्रार्थवर्जितः^{११३} शस्त्रसुग्रहमेतिवधमिच्छतिराजतः कुचलःकर्कशस्तद्वःस्वयामाख्यमागतः^{११४} पञ्चवैद्यानपूज्यनेध
 चतरसमोयदि व्याधेस्तत्परिज्ञानंवेदनायाश्चनिग्रहः^{११५} एतद्वैद्यस्यवैद्यत्वं नवैद्यप्रभुरायुषं सवैद्यस्तनयोसाध्यानाभनेचिकि
 त्सितं^{११६} श्रवैद्यपायितं^{११७} सिद्धिंस्वातृष्टणाक्षरवक्तवित् ग्रहेषुप्रतिकूलेषुनाचुकूलंचिकित्सितं^{११८} तेहिभैषजवीर्यानिभवन्ति
 वलवन्तिच प्रताभृतां पिशाचाश्चरक्षान्निविविधानिच^{११९} मरणीयनरं सर्वान्विषमर्यन्निनित्यशः तानिभैषजवीर्याणिप्रतिघ्न
 न्तिजिसियात्^{१२०} स्पातदधैतःक्रियाःसर्वाःसम्भवित्तागतायुषं नमज्जानतपोदानं नवेदानतपांसिच^{१२१} शत्रुवन्तिपरित्रातुंनरंका
 लनपीडितं^{१२२} असाध्योप्रक्रमेद्वैद्यःस्यादसिद्धिःप्रसिद्धिनाक^{१२३} तद्वृत्तसकुनारिष्टंखड्गलिङ्गैश्चलक्षयेत् दूतदर्शनसंभाषावे

शचेष्टितमेवच^{११३} त्रसंवेलातिथिश्चैव निमित्तंशकुनोऽनिलः देशावैद्यस्यवाग्देह मनसाश्चविचेष्टितं^{११४} कथयन्त्यातुरगतिंश्च
 भंवायदिवाशुभं इतिवैद्यादिचतुःपादीयः^{११५} दूतायरिष्टाध्यायमाह फलाग्निजलदृष्टीनां पुष्यधृमास्तुदायथा रवा
 पयन्तिभविष्यत्वरिष्टानिमरणांतथा तानिसौक्ष्मान्यमादाह^{११६} तथैवशुभ्यतिक्रमात्^{११७} दृष्टान्तोद्गतान्यज्ञैमुमृष्येर्नित्यसंभवात्
 तत्वरिष्टस्यजातस्यनाशोक्तिमरणादृते मरणांचापितंनान्निगतारिष्टपुरःसरं^{११८} कुवंत्वरिष्टमरणांवाह्मणौत्तकिलामलैः रसा
 यनतपोजाप्यतत्यैर्वीनिवार्यतौ^{११९} नक्षत्रपीडाबहुधायाथाकालंप्रपद्यते अरिष्टपाकतत्थक्रवतेवहवोजनाः^{१२०} रिष्टाभिषिष
 क्सिद्धार्थंभविष्यंशुरतस्फुटं कथयन्त्यातुरगतिंश्चभंवाशुभमेववा^{१२१} उत्तमस्यापिनीचोपि नीचस्याथुत्तमोजनः नरोविहृत
 वेशश्चनदूतः सुभसूचकः^{१२२} पाषाणश्रमवर्त्मनांसवर्त्मकर्मसिद्धये एतएवविपरीताःस्युःदूताकर्मविपत्तये^{१२३} नपुंसाकस्त्री
 वहवोनेककार्याभिसूचकाः पाशदणायुधधराः पाणरेतरवाससः^{१२४} आर्द्धजीर्णपसव्येकमनिलोद्वजवाससः मृनाधिका
 काङ्गाउद्विग्राविहताः क्रूरद्विपाः^{१२५} रक्षानिष्ठस्वक्तारोहामङ्गल्याभिधायिनः छिन्दन्तस्तृणाकाष्ठानिस्पृशन्तोनासिकास्तनं^{१२६}

वस्त्रान्तोनासिकाकेशः नखलोमदृशास्पृशः कपालोपलभस्मास्थितपाङ्गरकराश्चये ^{१२०} विलिखन्नामही किंचित्मुंचन्तो लोष्ठ
भेदिनः तेलकट्टिमदिग्भांगोरक्तप्रमथलेपिनः ^{१२१} फलयक्रमसारंवाटहीत्वा न्यञ्जतद्विधं नखैर्नखान्तरंवापिकरेणचरणौ
तथा ^{१२२} उपानदुचर्मद्विस्ताचविहतावाधिपीडिताः वामाचाररुदन्तोवाभ्यामिनोविहतेक्षणाः ^{१२३} यस्यादिशिघ्राञ्जलयोः विष
मैकपदस्थिताः वैद्ययदपसर्प्यन्निद्रुतस्तेवातिगर्हिताः ^{१२४} दक्षिणाभिमुखंदेशेमलिनेकलकर्मणि ज्वलंतश्चपचन्नम्बाक्ष
वकर्मणिवायुतं ^{१२५} भूमौशयानंनयन्मामलोत्सर्गपुवाशुचिं प्रकीर्णकेशमभ्यक्तंकिन्नंलान्तंचिकित्सकं ^{१२६} दूरादेवाक्षय
नोयेदूतास्त्रचातिगर्हिताः पैत्रेवाकृतिकार्येवातथाचोत्पातदर्शने ^{१२७} मध्याह्नेचाह्नरात्रौवासंध्यायांकृतिकासुच आदाशे
षामघामूलापूर्वसुभरणीषुवा ^{१२८} चतुर्थ्याश्चनवम्यांवाषष्ठांयेउषसर्प्यन्निद्रुतास्तेवातिगर्हिताः सिन्नाभितप्तमध्याह्ने
ज्वलनस्यसमीपतः ^{१२९} गर्हितापितरोगेषु दूतावैद्यसमागताः तएवकफरोगेषुसर्वसिद्धिकराः स्मृताः ^{१३०} रक्तपित्तातिसारे
षु प्रमेहेषुविशेषतः प्रशस्तोजलसंरोधौवैद्यात्तरसमागमः एतेविभागंविधायशेषं बुद्धौतपण्डितः पूजितागलरो

शमः
६

पुद्गतावैद्यसमागताः ^{१३१} एतेनशेषंवाख्यानंस्वबुद्ध्याविमजेततः मिषक शुक्लवासश्चुचिःश्चरः श्यामोवाप्रियदर्शनः स्वस्यांजा
तौखगोत्रेवाहृतंकार्यकरस्मृतः गोपालेनागतः स्तुष्टः पद्मांवालिष्टचेष्टितः ^{१३२} दृतिमानविधिकालतः स्वतन्त्रपतिपतिमान् अ
लंकृतोमङ्गलवान् दूतकार्यकरांस्मृतः ^{१३३} स्वस्थ्याशुखमाशीनंसमेदेशेभुवौशुचिः उपसर्प्यन्निपेवैद्यंतेचकार्यकराः स्मृताः मानो
दः कुम्भतापत्रविप्रवारणामोदयोः शुक्लवासश्चपृच्छतेप्रस्थानेदर्शनिगताः ^{१३४} स्त्रीपुत्रीणीसवसागौर्वद्धिमानासुलंकृता कन्या
मेत्स्याफलंवासं स्वस्तिकामोदकंदवि ^{१३५} हिरण्यक्षतपात्रम्बारनानिसुमनोदयः प्रज्वलज्वालनोवाजीध्वजश्चापः शिखीतथा वस्त्र
दुन्दुभिपूण्यार्हाशंखवेणुरथश्चनाः ^{१३६} सिंहमेघनिनादश्चकेपितंगजदहितं शम्भंहंसरुतंनृणांवाचश्चहृदयंगमाः पत्रपुष्प
फलोपेतान्सक्षीरान्नीरुजोद्गमान् ^{१३७} आश्रितावानभोवैश्यध्वजतोरणवेदिकाः दिक्षुशान्तासुवक्तारोमधुरंष्टुतोनुगाः वामावा
दक्षिणावापि शकुनाकर्मसिद्धये ^{१३८} शुक्लेशनिहतेपत्रेवस्त्रीरर्द्धसकेणकेद्वयवाश्मभस्मास्थिभूतमङ्गरपांशुषु ^{१३९} चैत्यवल्ली
कविषमस्थितादीप्तरवरखराः पुरतोदिक्षुदीप्तासुवक्तारो नार्थसाधकाः ^{१४०} दग्धादिदहनाकृत्याभूमितायासयास्यति दीप्तायत्रा

स्वसौशोषापंचशान्ताशुभप्रदाः प्रभातेदग्धैशीनादिकृदीप्रेद्धीधुमितानन प्रत्यकमष्टप्रहरैवृत्तेः द्योदिशोरविः सुसंज्ञाप्रस्थिते
वामास्त्रीसंज्ञादक्षिणेशुभा विपरीताप्रवेशोत्पक्षिणः फलकांक्षिणः काकोः रिष्टोन्मंसास्योरस्यंशान्तरुवन् इष्टदोनिष्टदो
दृष्टः शुक्रवाधतरावपि दृष्टाश्वासभारहानभासपरभृतकाजाः शम्भानसरहोत्कृष्टगुग्मविशालकाः दक्षिणादामगमनं प्र
शस्तंश्चशृगारयोः चाषकौशिकयोः नैवंनोभयंशशसर्पयोः दर्शनंवारुतंवापिनशोधाकृकलाशयोः शान्तास्त्रिष्टः शिराशदो
नागेष्टेऽन्यदिक्षु च चौरसंघटनं पूजाक्षितिभोधनंभयं पूर्वदिक्षुशिराशद्व्यक्रमादेकादिसप्तभिः दूतैलनिष्टैस्तुल्याना
मशस्तंदर्शनं एषां कुलथतिलकप्यसि तपपाषाणभस्मानां पत्रंनेष्टं तथाङ्गारतैलकर्मपूरितं विनायिसुरयापात्रंष्ट्रं
वासौरशषयैः शचकाष्ठपरशानां दहानां पथिसंगताः लक्ष्यनेपतिनात्यस्यादीनानपरितस्तथा त्वरोद्युनिश्चनश्चापिष्ट
तिकूलश्चातिगर्हिताः मृदुःशीतानुकूलश्चसुगन्धिश्चानिलः शुभः प्रत्यवृदादिषुसदाहेदशद्वयशस्यते विडम्बुदरगुल्मेषु
भेदशदस्तथैव च रक्तपित्तातिसारेषु रक्तशब्देषु पूजितः तथान्येवापियेशदास्तलिङ्गस्तेषु पूजितः तथान्येवापियेशदोस्त

थालिङ्गस्तेषु पूजिताः तथैव कृत्वा कष्टमाकन्दरुदितं स्वराः कूर्द्धिर्वातपूरिषाणां शब्दोवागर्द्धभोद्युयोः प्रतिसिद्धं तथा रुग्णद्व
त वलितमाहृतं पाणानां संगवस्थानां स्थानात्सञ्चरणं तथा दोर्मनस्य च वैद्यस्य यात्रायां नैव पूजितं प्रवेशोषेवमेवस्यादवेक
श्चतदाहरे वैद्यासंज्ञावसादोवाश्चातुरोवाप्यवासुखः वैद्यसंभाषमाणोऽङ्गुः वैद्यमष्टरणानि वा प्रमत्ताङ्गुन्वयाद्वापिकरोष्टुष्टि
रस्तथा हस्तावाहयवैद्यस्य न्यसेहिरसिचोरसि नमसिद्धेति वैद्योवायस्वरोहेन पूज्यते यो वैद्यमुन्मुखः पृच्छेत्तमास्त्रिवस्त्राङ्गुमा
तुरः श्रूयः संपूज्यते यस्त्वगृहे वैद्यमसिद्धति शुभं शुभेषु दूतादिषु शुभं कसुभेषु च आतुरस्य क्ववंतस्मादूतादीन् दक्षयेद्विषक
१२१ स्वप्नानतः प्रवक्ष्यामि मरणाय शुभाय वा पश्यंति सुहृदो यस्तु स्वप्नात्स्वयमथापि वा स्वप्ने त्वरोद्युमाजरिकपिशाहूरश्चक
रैः पानं प्रतैः शृगालैर्वीयस्य तस्यांगतस्थितिः कृत्वा दक्रमाणं श्मशानगमणं प्रातस्तथोवादधो रक्तस्य वसनं विवाहकलहं
क्षौरविरेकोवमिः रक्तालोहकपर्दलाभनटनं पंकेभसोमर्जनं दन्तादिग्रहपादचर्मपतनं स्वप्ने गदादिप्रदं कृष्णारक्तमृ
धराहसन्ति रक्तमूर्द्धजा यं वा कर्षति वडास्त्री दृत्पत्नी दाक्षिणा मुखं शान्तो निवासिभिर्येवाहयते दक्षिणामुखः परिखजेषु यंचा

योग
८

पिबेताः पत्रजितास्तथा ^{१२२} आधायते सुकुर्यश्च आपदैविकृताननैः पिवन्मवुचतैलम्यापङ्कुरेपीचयोभवेत् ^{१२३} निरंवरश्चयोरक्तो-धा
रयेच्छिरसां प्रजं यस्य वंशो न लोवापितानवोरमित्रायते ^{१२४} यन्मामत्स्योगमेशो वा ज्वलनप्रविशेन्नरः पराजीयत शुद्धैवाकाकायैर्वी
मिन्द्रयते ^{१२५} यः पश्येदेवता कल्पं भूमेर्दीपे सणीस्यं शाल्मली किंशुकं पूयं वल्मीकं पारिभद्रकं ^{१२६} पुष्पाङ्गुकोविदारं कश्चिन्ना
म्यामोधिरोहति कर्ष्णमितैलपिण्णकलोहानिलवणान्निलान् ^{१२७} लभतेऽशोति वा पक्वं मांसं यश्च पिवन् सुरान् स्वस्य स्मलम
ते व्याधिं व्याधितो मृत्युमाप्नुयात् ^{१२८} ज्वरितानां शुनासखं शोषिणं कपिभिस्तथा उन्मादे राक्षसैः प्रेतैः श्वपसारचनर्तनं मेहा
निसारिणो तोयपातं स्नेहस्य कुष्ठिनः गुल्मश्च स्थावरोत्पत्तिकोष्ठे मूर्द्धिणि गरुजि ^{१२९} पिपासाश्वासयोरधा कृद्घांसकुलिभक्षणां
हारिदभोजिनं वापियद्भवेत्प्राशुरोगिणः ^{१३०} रक्तपित्रीपिवेयुस्तु शोणितं स विनश्यति यथा स्वप्रकृतिस्वप्ने विस्मृतोऽभिहतस्तथा ^{१३१}
चिन्ताकृतो दिवा दृष्टो भवत्फलदास्तुते स्वप्नानेव विधानदृष्ट्वा प्रातरुत्थाय यन्नवान् ^{१३२} दद्यात्प्राप्तं तिलाजोहान्निधेयः का
श्चनंतथा ^{१३३} अतदुद्धं प्रवक्ष्यामि प्रशस्तं स्वप्नदर्शनं यद्भवेत्कुभलाभाय बोधेरपगमाय च जीवद्भूपसुहृद्भिर्जानशुचिभिः

रामः
८

शृंगामित्वमभिस्तान् हर्षादिदुःखमदन्ति नोरथ वृषाश्चारे हनंरोदनं ^{१३४} वीणादर्शविषामिषंसितयदुच्छ्वाणि युद्धं नृणां भोगं भोज
नविद्विलेपमरणं पश्यंश्च भं पश्यति सर्वेन्द्रियाण्युपरतो मनोऽप्युपरतं यदा विषयस्य तथा स्वप्नं नानादृशं प्रपश्यति ^{१३५} स्वप्नास्तु दृ
ष्टश्रुतकल्पता चित्तोऽचुम्भत दोषोद्भवना वितात्मकाः पञ्चाफलाः शेषयुगं निशान्तं स्वप्नान्नरं वापितदर्थसूक्तं ^{१३६} यो न्निरस्य स्व
प्ने पक्वमयकन्तथा स्थिमा संवा पादे पञ्चशतं स्याद्भुजे सहस्रं शिरसि गच्छेत् ^{१३७} एकद्वित्रिचतुर्थेऽष्टमेषु स्वप्नदर्शनात् वर्षवर्षाद्द्विवर्षां
शः दशाहात्पादं क्रमात् नदीनदसमुद्राश्च शुभितान् कलषोदकान् भवेत्कल्याणलाभाय बोधेरपगमाय च ^{१३८} शरीरशी
लयोगस्य प्रकृतेर्विकृतेर्भवेत् तदरिष्टं समासेन व्यासतस्तन्निबोधमे ^{१३९} व्यंजनानियतो विद्याबुद्धिर्मेदैधनं यशः श्रलेवयसि वस्ये
तनमजीवेच्चिरं नरः ^{१४०} भक्तिशीलं स्मृतिस्मागो बुद्धिर्बलमनुत्तमं भजन्निवानिवर्तने पट्टिर्मासैर्मरिष्यति शृणोति विविधान् श
ब्दान् यो दिवान् हसतो वदन् समुद्रपुरमेघानां समस्यतौ च निस्वान् ^{१४१} तान् स्वप्नानवगृह्णाति गृहीते वा न्यशब्दवत् ग्रामारण्यस्व
नाश्चापि विपरीतान् शृणोत्यपि ^{१४२} विषहृदेषु रमते सुहृदेषु कुप्यति यश्चाकस्माच्छृणोतीति तंगतायुषमुत्सृजेत् ^{१४३} शीतसु

योग
२

समिवादनेयधासंवेत्तिशीतलं दाहार्तायश्चरोमाश्चोपश्चतंतस्यनिश्चितं संजातेशीतपिडकोयौदाहार्तश्चतंत्यजेत् पांशुनैवाव
किस्मिन्नियश्चगाडापिमण्यते नानावर्णाश्चवासोवायस्यगात्रेभवन्ति च स्नानानुलिप्तंयंचापिभजनेनीलमक्षिकाः सुगन्धिर्वति
चाकस्मान्तं वदन्निगतायुषं सुगन्धं वर्तिदुग्धं दुग्धौ सुरभिस्तथा विपरीतेन गृह्णातिरसानयश्चोपयोजितान् क्रमोपयोजितौ
रसायस्य दोषो भिद्वयो यस्य दोषोऽग्निसातस्यश्च कुसुमिथोपयोजिताः योवारसान् संवेत्ति तं बुवं निगतायुषं शृणोत्यपीडि
ते कर्णे नयो धुंक धुकां धनिं दीपशान्तेन गृह्णाति तद्भुवं तं च वर्जयेत् दिवाभ्योतिष्ठियश्चापि ज्वलितानीव यश्चति चतुस्र्य
द्युतिं मनेत् सूर्यं वा चतुर्वर्चसं अमघोपप्लवे वापि शक्रे वा पतद्गुणान् तडिल्लतोपितान् वापि निर्मले गगने यत्तात् वि
मानयान प्रासादेष्वस्य सकुलमस्वरं योवानिलं मूर्तिवन्तं अन्तरीक्षे च यश्चति शीतोष्णादीनि दुःखानि कालावस्थो दिशस्तथा
विपरीतेन गृह्णाति भावान्नाश्च यो नरः क्षुमनीदारवासोभिरावृतामिव मेदिनी प्रदीपमिव लोकाश्च यश्चाप्युष्टमिवांभसः २१५
भूमिमथ यदाकारं लेखाभिर्यश्च यश्चति नारुश्चति क्रवं यो मगद्गवातं समुत्सृजेत् जिह्वा मरुश्चती केचित्नासायं कुवच

रामः
२

ज्योत्स्नादर्शो ह्यतोयेषु स्वच्छायां यो न पश्यति पश्यतो काङ्क्षहीना भविष्यताम्वाभ्यसृज्जं स्वाकाक कश्च गृह्णातां प्रेतानां यक्ष
राक्षसां पिसाचोरगनागानां भूतानां वितामपि यो वा मयूरकं ठाभं विद्धुं संवद्विमीक्ष्यते स्वस्थसलभते वाधिं व्याधितो मृत्यु
मर्हति अथातश्चाया विद्वति प्रतिमया यमाह यथोवाच भगवान् धन्वन्तरिः श्यामावालोहितावापि नीलपीतकदेहिनां २२१
अभिद्ववन्नियं छाया स परासुरसंशयः संस्थानेन प्रमाणेन चर्मेन प्रभयापि च छाया निवर्ततो यस्य स्वप्ने वापि चिते तसः या
तिसस्याधरो ह्यधः प्रयासुर्द्धन्त भोर्त्तरः उभौ वाताम्ववा मसौ हल्लभंतस्य जीवति यस्य सुर्द्धनाः श्यावारक्तावाव अनोपमाः २२४
त्यतश्च थवाश्चक्रास्तंगतायुषमादिशेत् श्यामावाकर्कशास्तद्वोश्च न जिह्वा च मृत्युवै विद्वता संवृतो हन्ता स्नामानासा च नाश
कृत् नासाभंगं गतायस्य स पुरात्रं न जीवति मयभ्रविलयतश्च तद्वं भान्ते त्रयं याति शंता नाशश्च मृत्यवे यः शेते नित्यमु
ज्ञानश्चरणौ विकरात्तव मुह्यदुष्याप्यमानश्च वदुवात्रयमाश्रमः यो निदोऽति दिवारात्रौ वक्तुं को मोऽथ मुह्यति शीतपादक
रोक्तामश्चिन्नश्चासेनयः श्वसत् काक्कासश्च यावास्यात्स परासुरसंशयः धूर्यते चाश्रुताने त्रे स्यातां यस्याकुले तथा स्थिते च

नतं भुवं यस्य नेत्रं स वेदासृक् स परासुरसंशयः २२७ क्रवौ कशोचसी मन्नातथावर्तश्च मृत्यवे न धारयति यः शीर्षनाहरभूर्द्धमाश्रयतं निश्चान्तं ३

रणौतद्वत्तस्य प्राणस्थितिः कुतः २३१ यस्याणलिङ्गो नोक्ता सत्सपरासुरसंशयः मयंसवोक्षिपूत्यास्यं श्यावजिह्वांतमुत्तरेत ३३४
 त्रौष्ठश्च योलिहादुक्ताश्च करोति च प्रेतैर्वाभाषते सादृष्टेन द्रुपंतमादिशेत् ३३५ यूकाललाटमायान्निवल्लिनाश्च निवायसाः न
 वाप्यभिरतिर्यस्य तस्य मृत्युरूपस्थितः ३३६ अचिरात्मानसंज्ञानं मालंमूर्द्धिचिरादपि भामण्डलं न पश्येद्योमाज्जिनयनयनेनरः २३७
 विहृतान्यथवापश्यत्सगतायुर्गिति क्वं पक्वमत्पवसातैलघृतगन्धाश्च येनराः ३३८ वान्रियेष्टुगन्धानवातेयास्यन्नियमालयं
 स्वदोदाहश्चवलवान्हिकाश्वासस्तथैव च ३३९ वलवन्नामपि प्राणो विमुञ्चंति न संशयः अतीसारो ज्वरश्चूर्द्धिहिकाश्चनाङ्गमेदु
 तः ३४० कासिनःश्वासिनो विषयस्य तं क्षीणमादिशेत् प्रवाहिकाशिरः शूलं कोष्ठशूलश्चदारुणं पिपासावलहानिश्चपथ्य
 द्वेषश्च मृत्यवे अनन्योपद्रवकृतः ३४१ श्वथपादसमुन्धितः परुषं हन्ति नारीश्च सुखजो गुह्योदयं अविषातस्य यो मन्यः खेभ्यो
 रक्तश्रुतिस्तुतिस्तथा ३४२ ज्वरातीसारशोथाः सुयथा न्योऽन्यो वसादिनः प्रक्षीणवलमांसस्य नासौ शक्यश्चिकित्सितं क्षीणस्य स्यस्य
 तृष्णाहयेर्मिष्टैहितैस्तथा ३४३ अन्नपानेन सांख्येते तस्य मृत्युरूपस्थितः चिकित्समानो यः सम्यक् विकारोप्यभिबुद्धते प्रक्षीणवल

मांसस्य लक्षणं तद्गुणः २४६ अकस्मादङ्गुलतालघुतावामृत्युलक्षणं यस्यास्ति मज्जन्निविद्वक् फरतां सितं त्यजेत् देवदि
 जसुहृद्वैद्यगुरुद्वेषिणमुत्तरेत २४७ नासाग्रमांसशैथिल्यात् भंगाद्वा सपराजतः मूर्ध्नुस्मादथ जिह्वायाऽदर्शनादिदिनावधि
 वामाक्षिपुत्रिकाह्वायां योनयश्च तिदर्यशे २४८ सपराज्रात्स्यते नूनं यदि न स्यात्प्रतिक्रिया हस्तयोर्व्यादयोश्चैव कणिश्यायाश्च
 सन्धयः चत्वारो यस्य भिद्यन्ते तत्संज्ञां मांसात्समृत्युभाक् २४९ तुल्यकारं यदा विद्येत्तुं कालां वयं मुहुः त्रिभिर्दिनैस्तदा मृत्युर्यदि शक्र
 शमो भवत् कपालमांसविच्छेदात् मृत्युस्यायश्च रात्रतः २५० चक्षुर्नासिकयोर्मध्ये सन्धाभावेन पश्चमे मृत्युस्याथ गात्राणां स्तब्ध
 त्वादेकवासरे ललाटस्थत्रिलेखाणां नासा मृत्युरदस्ययात् सप्राहामृत्युरङ्गस्य शीतता त्रिस्पवास्तुता २५१ अकस्माद्दृषां निमग्नयदा
 मृत्युप्रदं भवेत् ग्रीवायाकन्धयोन्नायो विच्छेदादपि पक्षतः २५२ अकस्मात्क्षुब्धरवास्या जिह्वायादिमध्यतः दृढो वादंतसंदंशस्तदा
 मृत्युत्रिरात्रतः २५३ कर्णसंकुलिपृष्ठस्थानाडी विच्छेदकारणात् तस्मिन्नेव दिने मृत्युरथवा पश्चवासरे २५४ अकस्माज्जायते स्थूलः क
 शकरो भयाकुलः यस्तस्य मृत्युर्द्विर्घणयदि धर्मनसेव्यते २५५ इन्द्रियाणि न गृह्णन्ति यथा खंगो चराणि च मुहुत्त्वलतिवाणी च मु

२५२
कुञ्चलतिविभ्रमः रात्रिरिन्दुधनुःपश्यद्विवानक्षत्रमण्डलं अमेघवियतंपश्यत्स्फुरन्तीदक्षिणादिसे विराह्यायाश्चपश्येत
उल्कायापतनंतथा हंसकाकमयूराणांपश्यदेकचमेलकं चतुर्द्वन्द्वद्विसूर्यवाखशिरीज्वलनंतथा गन्धर्वनगरंवापिद
क्षाग्रेसिखरेगिरौ पश्येत्तथेतपिशाचानांरूपमन्यचभीषणं प्रकंपतेदृशंचैवमूर्च्छितोवाभवेन्मुहुः २५३
वर्णरजतप्रभं पश्यदेकैकशतस्यमृत्युर्मासावधेभवेत् कण्ठोद्धतालुरसनादनंयस्यपृथक्पृथक् शुष्यतेभीक्ष्णंषणमासा
तस्यमृत्युंविनिर्दिशेत् सप्तपिचतुनक्षत्रंदिशांरात्रावदर्शनात् कलंकरहितंचतुंसूर्यवारस्मिन्निति २५४
चतुंवापिसरस्मिकं रात्रौसूर्यदिवाचतुंस्वनेत्रेत्तरांतथा नभौहिक्कागुदेयुंजीवसंपद्योयसंमुखं युगेतिरक्तपिठकागात्रव
र्त्तविचित्रतां हृदयस्फुरांशाधुपकस्यमथतालुनि चतुंछिंदंरविंछिंदंभूमौछिंदंतथाश्वरे २५५
मृत्युंसपक्षतः मूत्रशुत्रपुरीषाणितुल्यकालंपतन्निचेत्तमृत्युर्भवेत्तस्यभेषजादिक्रियावृथा शब्देनश्रुयतेदेहाद्रस्ताभ्याम
पमार्जितात् सर्वङ्गशीतलत्वचदशाहात्तरांभवेत् कर्दमेपांशुदेशेवाधुरतःपृष्ठतोऽपिवा खण्णपादादयोन्ममृत्युर्मासि

२७६
चतुष्टयात् पञ्चमासाभवेत्तुर्मास्यविनाशतः श्रुतिवाधार्यतोमृत्युश्चतुर्मासान्तरेभवेत् स्वस्थेन्द्रियस्यपतनेमृत्युर्मा
सात्रयाभवेत् २७७
मूमध्येज्योतिषोदृष्टौमासायुर्मददर्शनं एकमासाभयेन्मृत्युर्दृष्टो गोलकक्षयात् जिह्वायास्तुप्रवृत्तौचदशा
हात्तुसंगमः दक्षिणासंगताह्यासान्मनोयादिपश्यति २७८
अथैवमृत्युरकस्माकमितिपश्येदनिश्चिताः मृत्युना स्वस्थ
स्यस्थूलजिह्वाचन्निस्पृहोद्ववर्जितो यातिपञ्चदिनमृत्युपञ्चाशदिवशेपिवा अम्लादित्वश्चरसतोलीलादित्वंचवर्त्ततः यु
गपत्यंचधारावाधावर्त्तिर्विगन्धिव मूत्रंयस्यभवेत्तस्यमृत्युंषणमासमध्यतः २७९
कृसेवायदिवाशुक्लेपक्षरेतोविकृष्टकं मृ
त्युषणमासतोन्मतेनैवस्याप्रतिक्रिया स्थिरत्वपिस्वदेहस्यतह्यावाचश्चलापदि चतुर्मासाद्भवेत्तुर्मासविदोविदुः २८०
दूतादिवेशधिकार वातादिवेशधिकारमाह नास्तिरोगेविनादोषैर्यस्मात्तस्माद्विचक्षाणं श्रुत्कमपिदोषाणांलिङ्गे
वाधिसुपायरेत् देहस्यदूषणादोषामलिनीकरणात्मलाः धारणाद्वातवतेसुवृत्तिपित्तकफात्रयः विसर्गादानविक्षेपै
सोमसूर्यानिलायथा धारयन्निजगदेहंकफपित्तानिलास्तथा यथावज्रामुपवनेनशोदभिहतोदुमः २८१
कफपित्ता

निलैर्देहीतद्वत्कृद्देविनश्चति पक्काशयाश्रयोश्रयोवायः कफश्चाशयाश्रयः पक्काशयमध्यस्थोवक्त्रिः पित्तमिति स्मृतः पक्को
शयस्तद्वोनाभेर्द्धमाशयस्थितः वस्तिर्मूत्राशयायकतस्त्रीहृष्टगाश्रयः इति वातादीनां स्थानकथनं वायोपकाशयगुदः श्रो
ण्यः प्राणादिधामचोपक्काशयमध्यस्थकदुष्टीरक्ताशयस्तथा हृदयं चेति पित्तस्य पश्चस्थानानि कार्यतः कफस्योरंशिरः काण
ः संधिमाशयस्तथा इति प्रमाणौ दोषाणां स्थानानि विवृतात्मना विवृतिवातादिस्थानं बाधीनामपि जानीयात् कर्मानि च
पृथक् पृथक् योगवाहः परं वायुः संयोगाद्भयात्मकत्वात् दाहकृतेजसायुक्तः शीतकृत्सोमसंश्रयात् पित्तं पङ्क्तुं कफः प
ङ्क्तुं पङ्क्तुं वोमलधातवः वायुनायत्रनीयन्नेतत्र गच्छन्ति मेघवत् वायुरायुर्वलं वायु वायुर्द्धताशरीरिणां वायुर्विश्वमिदं
सर्वं प्रभुर्वयुः प्रकृतिः तृक्षाशीतो लघुः श्लेष्म चलोथविषदः खरः वायुः प्राणादिभेदेन स च पश्चविधः स्मृतः हृदि
प्राणो गुदे पा ने समानो नाभि संस्थितः उदानः काण्देशस्थो व्यान सर्वशरीरगतः योनिलो वक्त्रसंचारी स प्राणो एणमदेहश्च
कृ॥ सोमं प्रवेशयत्यन्तः प्राणाश्चैवाचलमन्ते कुपितः कुरुते वापि हि कोश्चादिंशः कान्गदान् इति प्रवानकर्मः उदारो ना

मयस्तुर्द्धमुपैति पवनोत्तमः तेन भाषितगीतादिविशेषोति प्रवर्तते उर्द्धजत्रुगतान् रोगान् करोति कुपितश्च सः उदान
कर्मः आमपक्काशयवरसमाने प्रिसहायवान् श्रुत्तं पचति तं ज्ञाश्च विकारात्तु प्रविशति यान् गुल्माभिसादाति सारान्
प्राणश्च करोति सः समानकर्मः पक्काशयाश्रयोपानः काले कर्षति वायुः वातमूलवपुरीषाणि शुक्लगर्भात्तवानि च कु
र्द्धश्च कुरुते रोगान् घोरोन्वस्ति गुदाश्रयान् श्रयानकर्म सर्वदेहवरो व्यानो रससंवाहरो यतः तदाः मृकसावनोश्चापि प
श्चावेष्टयत्यपि कूर्द्धश्च कुरुते रोगान् प्राये सः सर्वदेहगाः शुक्लदोषाः प्रमेहाश्च व्यानायानप्रकोपजाः युगपत्कुपिताश्च
मीदेहं भिन्दन्त्यसंशयः व्यानकर्मः इति प्राणादिपश्चवायुनां कर्म ३०० अशीति वातजान् रोगान् श्रुत्तारिंशच्चपैत्रिकाः विं
शतिः श्लष्मिकाश्चैव दंष्ट्रसंकरजापरे व्यामादपतर्षणात्पतपणाद्गतात्क्षयात्तजागरात् वेगाणाश्च विधारणादपि
श्रुचः शैभ्यापतित्रासतः तृक्षाक्षोभिकषायतिक्तकेतुकैरेभिः प्रकोपं वृजेत् वायुवारिधिरागमेपरिणते चान्नेयराद्वेपि
च पादभ्रंमगुदार्तिशुप्तिदृषणाक्षेपारतिज्ञानयः श्रोणिजान् ललाटशंखदशनक्रमेददन्तश्रवाः वाग्रासो रुहन्ति

काशिहृदयगीवाशिरः सफसांस्तमोऽश्रुदशनानिवेशनमशिप्राकुः समीरादुजाः ^{३०५} आध्यानस्तमरौदयसुटिनिवमथनकोदकम
 प्रतोदाः कण्ठंसावसादौशमकरिलपनंश्रंसृलसुतोदा ^{३०६} पारुष्यं कर्षनादो विषमपरिगतं श्रंसदृष्टिप्रमोहा विस्मयाद्य
 हनानिगपनमः हनंताडनं पीडनं च ^{३०७} नामानामौ विषादभ्रमपरिषदनं जृम्भनं रोमहर्षो विक्षेपाक्षयशोषेणहनश्रुषिरताह
 दनं वेष्टनं च ^{३०८} वर्मस्यावारुणोवाटदयिचमहतीस्त्रापशेषसाभंगा विधातृकर्माणमूनिप्रकुपितपवनः स्यात्कषायोरमश्च
^{३०९} उषलोत्पलत्वेनधातुमायमपाचितं दुष्टमामाशयगतं रसमामं प्रचक्षते ^{३१०} आलस्यपक्तिनिष्ठेवमलमेदारुचिक्रमाः चि
 द्रंमलानामामानां निरामाणां वियर्ययः ^{३११} वायुः सामो विवध्यामि सादतदुच्चकृजनेः वेदनाशोथनिस्रोदैः क्रमः सांगानिपीडये
 त विचरेयगवचापिष्टुद्रातिकुपितोभृशं ^{३१२} स्नेहायैदृक्प्रियायेति मैघसूयोदयनिले निरामो विषमोदृक्षो निर्विवंधो ल्यवेद
 नाविपरीतगुणैः शान्तिं सिधेयाति विशेषतः ^{३१३} वातोऽनुमोनतस्त्रिक्तः कषायकतुकोमतः ८० पित्तं पश्चात्तमकंतत्रपक्वामाशय
 मध्यगं यश्चभूतात्मकत्वे पित्तं तेजसगुणोदयात् ^{३१४} त्यक्तवत्तं पाकादिकर्माणानलसंज्ञितं पचभ्यन्नं विभजते सारकिद्रौष्ट

^{३१५} थकृष्टथक ततस्तमेव पित्तानां शेषाणामेव्यनुगृहं करोति वलदानेन पाचकं नाम तत्स्मृतं ^{३१६} आमाशयाश्रकं पित्तं रजकं रस
 रंजनात् ^{३१७} बुद्धिर्मेधाभिमानाद्यैरेभिरेवानुसाधनात् साधकं हृदयं पित्तं च पारोचनतत्स्मृतं त्वक्कुमालोचकं त्वक्प्रभाजकं भाज
 नात्त्वचः ^{३१८} पित्तस्थानमाहानाभिमाशयस्ते दोलमीकारुधिररसः त्वक्पर्जनं च पित्तस्य स्थानं संगविशेषतः ^{३१९} कदलोष्टावि
 दाहितीक्षालवणे क्रोधोपवासातपस्त्रीसंयकीतिलातसीदधिसुरातकालनालादिभिर्भुक्ते जीर्यति भोजने शरदिचयीषे सति प्रा
 णिनां मध्याह्ने च थार्द्रात्रिसमये पित्तपकोपवजेत् ^{३२०} भुजंशोषगुदास्यपाकददवधु त्वग्दाहकशालमावर्चनेत्रसकृत्वचा
 हरिततारकास्यताकोमला ^{३२१} साङ्गान्तर्दहनं क्लेदः प्रवहेति तं मांसं क्लेदनमस्तकानि च भवन्त्यातारुजः पित्तत ^{३२२} विस्फोटस्तकदृमु
 काः प्रलयनं स्वेदश्रुतिर्मूर्च्छा दौर्गन्धं दराणां पाकोरतिस्तदभ्रमौ ^{३२३} दुष्माह पित्तसः प्रवेशदहनं कद्वलतिक्ता रसो वर्मः पाण्डु
 विवर्जिः कुथितनाकर्माणि पित्तस्य वै ^{३२४} दुर्गन्धं हरितं शपावं पीतमलं स्थिरं गुरुं ^{३२५} अम्लिकाकणहृदाहकरमांसं विनिदिशे
 त आताम्रं पित्तमत्यन्तरमेकतृकमस्थिरं ^{३२६} पक्वं विगन्धं विज्ञेयं रुचिपक्तिवलप्रदं सस्नेहमुष्णं तीक्ष्णं च दुर्बलमन्तरसंक

३३१ विपरीतेयुगौः द्वयैः चित्रमाश्रयशाम्यति ४० उरं कण्ठशिरः कोमपर्वणामाशयोरसः मेदाघ्राणश्च ३३२ क्वाचकफस्थानमु
रोभृशं श्लेष्मावपश्चधारास्थः सत्रिकस्थः स्ववीर्यतः ३३३ हृदयास्थानवीर्याच्चतत्रएवाशु कर्मसा कफधास्यंतसर्वेषांततः क
रोत्यवलम्बनं ३३४ अतोवरमकलेष्मायस्तामाशयसंश्रितः क्लृप्तकः सोमसंहातातले दनादुसवोधनात् ३३५ बोधकोरसनास्यापीशि
रः संस्थाक्षितर्यणात् तर्पकः श्लेष्मकः सन्धेः श्लेष्मणातंघिसंस्थितः ३३६ आविलसन्नलत्पानः कण्ठदेशेवतिष्ठति अमोवला
सोदुर्गन्धः कुक्षोद्गारविघातकत् फेणवान्पिण्डतः पाण्डु निसारो गन्धवर्जितः यत्कंसएवविज्ञेयश्च हृदयान्वक्तुश्चिह्नकत् ३३७
गुरुः शीतो लघुः स्निग्धमधुरः स्निग्धपिण्डिलाः श्लेष्मणः प्रशमयान्निविपरीतगुणैर्गुणाः ३३८ गुरुमधुरारसातिस्निग्धदुग्धेव
भक्षद्वदधिदिननिडाप्रपसर्पिप्रधूरैः ३३९ तद्दिनपतनकालेश्लेष्मणः संप्रकोपः प्रभवतिदिवसादौ भुक्तमात्रेव सन्ने तन्नि
स्तम्भस्तद्गुणताशैत्यं कठिनतामलाधिकं स्नेहः प्रसूतपर्याः शैत्यं गुणप्रशोकश्चिरकर्तृत्वं शोथानिडाधिकं स्वादुलवणो
र्लवणश्चतोऽलसताकर्मनिकफस्पजानीयात् २० ३४० हिलिङ्गं दृढजं ज्ञेयं त्रिलिंगं सान्निपातिकं दोषात्प्रवृद्धास्त्रिलिङ्गं द

३४१ शयनियथावलं क्षीणास्त्यजंतिस्त्रिलिङ्गः समास्त्रं कर्मकुर्वते उत्साहोऽस्मिन्निश्वासवेष्टाधातुगतिः समा समोमोक्षागतिम
तो वायोः कर्माविकारजं चयः प्रकोपप्रशमावायोयीष्मादिषु त्रिषु ३४२ वर्षादिषु च पित्तस्य श्लेष्मणः शिशिरादिषु तद्यथा पित्त
प्रावृषिवीयतेशरदिचप्राप्नोतिकोपं धुनः ३४३ शान्तियान्निहिमेकफस्य तद्दिनसंजायते संचयः कोपश्चास्यमधौ प्रशान्तिरपिचयी
ये समारब्धुन ३४४ यीष्मसंचयते प्रकोपयति च प्रावृद्धशरसंहरेत् स्वधातुवैषम्यनिमित्तजातो विकारसंहारहरः सरीरे नते पृथक्
पित्तकफानिलेभ्यश्चागन्तव्येवततोयशिष्टाः आगन्तुरभ्येति निजविकारं निजस्तथा गन्तुरपि प्रवृद्धः ३४५ तत्रानुवर्धं प्रकृतिश्च सम्य
कज्ञात्वाभिषक्तकर्मसमाचरेत् स्निग्धो ह्यस्थिरवृद्धवल्गुलवणस्वादुल्लतैलातपः स्नानाभ्यञ्जनवस्त्रिमांसमदिरासंवाहनैर्मर्द
नैः ३४६ स्नेहस्वेदनिवृहस्य शयनस्नेहोपनाहादिकं पानाहारविहारभेषजमिदं वातं प्रशान्तिं नयेत् वाते ३४७ तिकृत्वा दु
कषायशीतपवनक्षूयानिशावीजनं योक्ता नृगृहयन्त्रवारिजलदस्त्रीगात्रसंपर्शनं सर्पिर्क्षीरविरेकसेकसुधिरश्रावप्रदे
हादिकं पानाहारविहारभेषजमिदं पित्तं प्रशान्तिं नयेत् पित्ते ३४८ दृक्षारकषातिक्तकदुकं व्यायामनिष्ठीवनं स्त्रीसेवाव

यो.र.
१५

नियुद्धजागरजलकीडापदाघातनं ^{३५८}धूमोत्पुष्पशिरोविरेकवमनखेदापनाहादिकं पात्राहारविहारभेषजमिदंश्लेषाणामु
ग्रंजयेत् श्लेषाणि ^{३५९}वातादिवेष्टाधिकारः शुक्रासृक्गर्भिणीभोज्यवेष्टागर्वाशयात्रु यः स्यादोषाधिकतेनप्रक
तिसप्तधोदिता ^{३६०}दूक्षःसदगतिरन्यधनप्रजायुरुक्षप्रियथुचुरभुकचपराङ्गचित्तः स्वप्नेवियद्वजतिजन्यदसराक्षश्रुरः क
शश्चपवनप्रकृतिर्नरः स्यात् ^{३६१}मनस्वीप्रखेदीप्रियसुरभिरतास्ताप्रकरद्वकसहावद्विः क्रोधः प्रियजनहितः स्वादुनिरतः बुधः
सुरोगौरोमिलिपतितः स्त्रीषु सुभगः ^{३६२}सदातेजः स्वप्नेनमसिपित्तप्रकृतिकः त्यागस्थैर्यक्षान्तिसत्त्वप्रजावान् स्वप्नेयशेषहा
रिभुक्तेकदुष्टं निडात्सुखोसुखगंभीरभाषीस्निग्धकृयावत्सरः स्निग्धताम्नात् ^{३६३}वातपित्तकफैरेभिः पृथक्कद्वैश्वसंकरीः एकद्वि
त्रिकृमात्तेयामिश्राः प्रकृतयोपराः ^{३६४}संमिश्रलक्षणांतेयाद्वित्रिदोषान्त्वयानराः तैश्चतिष्ठः प्रकृतयोहीनमध्योत्तमापृथक् ^{३६५}
समधातुसमस्तासुश्रेष्ठानिद्याद्विदोषजाः अस्वार्थः ^{३६६}द्वंद्वजप्रकृतिः सन्निपातजप्रकृतिः हीनसंनिपातजः सध्यसंनिपात
जः समदोषप्रकृतिः एवं प्रकृति १४ इति प्रकृतिकथनं सप्तप्रतिः ^{३६७}योभवेद्वृत्तदोषातः शुक्रशोणितसंगमातैरेव सप्त

रामः
१५

सू.२

धादेहीयथावत्तत्त्वकीर्त्यते ^{३६८}शुक्रास्तिग्धामहासारस्वेतदन्तनखेदाणाः मज्जोमहावलत्तिस्वेः गंभीरस्वरदीर्घदृक् अस्थ्याधिकोम
हामूर्द्धूलैदन्तास्थिपर्वकः ^{३६९}मेदसामेदुरः स्निग्धः स्वेदविन्मूत्रनिश्चलः मासेनस्थिरमूर्द्धास्थिमामोपचितविग्रहः स्निग्धतामाक्षि
जिह्वौष्ठयानिदन्तनखोसृजाः ^{३७०}रसात्यसन्नसुसुदुस्त्वयोमासुशिरोरुहः यथापूर्वभवेदेभिद्वनायुर्नीरुजोनरः सप्तधातुप्रकृतिः
सात्त्विकोराजसश्चित्तामसस्त्रिविधोनरः ^{३७१}सूरादक्षः स्मृतिमानलज्जावान् दातावीरः सत्यवदः समावान् योगी स्यात् सात्त्विकः
पुरुषः ^{३७२}कौमक्रोधोसूयालोभेदर्षिर्द्विषमोहमात्सर्यः संयुक्तोतिभीरुश्चपलोरजोधिकः पुरुषः ^{३७३}स्मृतिहीनोअमेधावीक्षुहृसा
व्याधिशोषसंयुक्तः निडातन्दासविहतोऽन्धबुद्धसमोधिकः पुरुषः ^{३७४}सत्त्ववान्सहतेसर्वतापमानः परैर्नरः राजसत्तापमानो
पिसहतेनैवतामसः ^{३७५}निडाहेतुस्तमंसत्त्वबोधनेहेतुरुच्यते यश्चेन्द्रियोणिमोमोग्रिवायुस्मत्वरसमः ^{३७६}भूतार्थाश्चसनश्चेति
प्राणाप्रोक्तात्रयोदश सत्त्वकथनं ^{३७७}सत्त्वमानाशरीरश्चत्रयमेतद्विदणवत् लोकस्तिष्ठतिसंयोगात्तत्रसर्वप्रतिस्थितं यः
पुमाश्चेतनंतद्वतश्चाधिकतरं स्मृतं ^{३७८}वेदस्यास्यतदर्थं हि वेदोयंसंप्रकाशितः अतः कर्मफलंचात्रतानंचात्रप्रतिस्थितं अत्र

मोहः सुखं दुःखं जीवितं मरणं शुभाः ३८१ शरीरेन्द्रियसत्त्वास्तु संषोषो धाविर्जीवितं नित्यशश्चानुबंधश्च पर्यायेरायुरुच्यते पुरुषाः
सर्वार्थसिद्धाश्चर्वर्षशतायुषः ३८२ कृते त्रेतादिकेप्येवंपादसोक्रमतिक्रमात् युगेयुगे कर्मपादक्रमेणानेनहीयते गुणपाद
श्रलोकानां एवं लोकप्रहीयते ३८३ निर्विकारः परत्वात्मा सत्त्वतः पुणोस्त्रियैः चैतन्यकारणो नित्यो दृष्टापश्यति हि क्रियां ३८४
अनादिरात्मा कथितस्तस्यादित्तु शरीरकं ॥ आत्मनश्च जगत्सर्वजगतश्चात्मसंभवः ३८५ इमे लोकाश्चेषु चात्मा तस्माच्च स चराचरं सृ
ष्ट्वा उचक्र संयोगात् कुम्भकारो यथा घटं ३८६ करोति तदणमृत्काष्ठैर्गृहं वा गृहकारकः करणान्येव मादायता सुतास्ति ह यो निष्ठु सृ
जत्पात्मानमाभैवं संभूयं करणानि च तद्यथा ३८७ स्त्रीपुंसयोस्तु संयोगो विशुद्धेश्चक्रशोणिते यश्च शतान् स्वयं यश्च दत्ते युग
वत्पुंशुः ३८८ इन्द्रियाणि मनः प्राणो ज्ञानमायुः सुखं स्मृतिः धारणं धेरणं दुःखं मिह्नाहंकारमेव च ३८९ प्रयत्नश्चाकृतिर्वर्त्तमाना गद्वेषो भ
वाभवौ तस्मै तदात्मजः सर्वमला देवादिमिह्नुतः ३९० आतौ विकोषा भवतियोनिः कमलवत्सदा गर्वमपस्ततः शुक्लं धत्ते रक्ते
समन्वितः ३९१ अन्यत्र कालमुकुला यो मिर्भवतियोषितां सृष्टं शुक्रमते यानौ नितगर्वा श्ये शनैः ३९२ आतावपि च यो निश्चेद्वा तपि

ता कफादृता भवेत्तदा विकोषत्वं नैव तस्यां प्रजायते ३९३ आतकाले यदा शुक्लं निर्दोषं योनि संस्थितं तदा तदा युना पृष्ठं स्त्री रक्तेनै
कतां व्रजेत् निष्ठीविका गौरवमङ्गमादतत्रापहर्षे हि दयं दृष्ट्वा चावृष्टिर्वीर्यग्रहणश्च यो न्यांगमृत्सन्निद्धं ३९४ चरक सत्याङ्गु चेष्टो
पुरुषो द्विनी ३९५ स्त्री स्वप्नतानामलशी चेश सव्यातु गङ्गान च वृत्तगर्भा सव्यपट्टोस्त्रिमेव सृते ३९६ गद्वेन श्रोतमा बोधा दार्त्तवं सं
प्रवर्त्तते श्रुतं वापरे गभिर्मादृद्धं शूरयत्तनौ सुश्रुत ३९७ निषिक्तमानव स्त्रीणां वीजं प्राप्नुय रजस्यथ सुक्तमात्रोपिनवकात्
स्वागाद्वापि प्रपद्यते ३९८ निसर्गकालेश्चक्रस्य जीवकरण संवृतः ३९९ दृष्ट्वा प्रविशते यो निःकर्मभिः स्वैर्निय चितः तश्चं कुरजमेद
स्थमेका हात्कललं भवेत् पश्चरात्रेण कललं श्रुदं कालतां व्रजेत् ४०० श्रुदं पश्चरात्रेण मांसयेसी भवेत्ततः द्विसप्ताहा न
वेत्येसी रक्तमांसा चिता दृष्टा जीवस्य वा कुरापे स्याः पश्चविंशतिरात्रतः भवन्निमासमात्रेण पश्चधा जायते पुनः ४०१ श्रीवाशि
रश्च कावश्च पृष्ठवंशस्तथोदरं पानिपादं तथा पार्श्वकटिमात्रं तथैव च मासद्वयन सर्वाणि क्रमशः संभवन्ति हि त्रिभि
र्मासैः प्रजायते सर्वाङ्गं कुरसंधयः ४०२ आत्मा नृतगुणान्येति तृतीयोऽस्य दर्शनं भवेत् दौहदया प्रदानेन गर्भो दोषमवा

पुयात् वैद्व्यं मरणं वापितस्मात्कार्यं प्रियं प्रिया मासैव तद्विदुः लंप्रजायन्ते यथाक्रमं स्थैर्यं च तथैव श्रंगानां पञ्चमे श्रेणि
द्रवः सुखं नासावकसौ च मासैर्जायन्ति पञ्चभिः ४१० अष्टवलस्य वसिष्ठेन खलो म्नाश्च संभवः दन्तपंक्तिस्तथा गुह्यं जायन्ते च नख
पुनः कर्मयोश्च भवेच्छिदं घण्टासाभ्यन्तरेन च पायमेदुमुपस्थश्च नाभिश्चैवोपजायते ४११ सध्वयो ये च गात्रेषु मासैर्यायन्ति सप्त
भिः मनसा चेतना युक्तो नाडी स्वायुशिरास्ततः ४१२ सप्तमे वसिष्ठोऽयमेवैव तत्कर्मसंस्मृतिमा मयि अङ्गुल्यंगसंपूर्णं शिरः केश
समान्वितः विभक्ता वयवः सप्तपुनर्मासाश्च सेनतः ४१३ पुनर्गर्भपुनर्वा जीमो जन्तस्य प्रधावति अष्टमे मासस्य तो गर्वो जातः
प्राणैर्विमुच्यते मातृरक्तोत्तरा नारी पितुः शुक्रोत्तरः ४१४ उभयोर्बीजसामान्यो जायते तदनपुंसकः वायुना परितं बीजं यदियाति द्विधा

गतिं ४१५ शरीरे द्वे तथा स्यातामिति तत्तद्विदं विदुः मनसश्चारित्वन गर्वस्थितियदा भवेत् तदा विद्वत्तद्वेण पापात्मा हि
प्रजायते पुटद्वयं समावृत्य यदा भवति मारुतः ४१६ तदा मृजति या पीछान् षट्कर्मव - कृतान् विषमायां तिथौ क्षिप्रं कुर्या

बीजं तत्कर्मिकं ४१७ समायां सुरुषं तदनं केचिदाहुस्मणीषिणः कामांगेतु भवेन्नारीदक्षिणेन पुमाच भवेत् ४१८ रक्ताधिके मातृद्वये रेतो
धिके तु पैतृकं त्रायसा स्थिचर्मजं च पितृतत्तयं स्युतं मासश्च श्रेणितं चर्ममातृतस्त्रितयं सतं ४१९ अस्थिचर्म तथा मांसं नाडी लो
मानि पञ्चमं एते पञ्च गुणा प्रोक्ताः पृथिव्या शुक्रावस्थिताः ४२० शुक्रश्रेणितं सूत्राणिको विद्वेत्तियश्च मां एते पञ्च गुणा प्रोक्तास्तै
जसोत्रव्यवस्थिताः प्रसारणकुश्चनत्तु क्रन्दनश्च निरोधनं ४२१ एते पञ्च गुणा प्रोक्ता मारुतस्य व्यवस्थिताः कांमं क्रोधश्च लोभश्च
मोहश्च यश्च पश्चमं एते पञ्च गुणाः प्रोक्ताः आकाशस्य व्यवस्थिताः ४२२ कवतिक्तकषायस्त्रलवणं सधुराचिंतं अद्भिधो हिरसः
प्रोक्तस्तम्भवः प्रोच्यते पुनः ४२३ रसाद्वै श्रेणितं जातं श्रेणितामां सरुच्यते मांसोत्तमेदसां जन्म मेदसो स्थिनि रुच्यते ४२४ अक्षो मज्जा
समभवत् मर्जतः शुक्रसंभवः शुक्रागर्भसमभवदसमूलेन कर्मणा ४२५ शुक्राहुस्तत्प्रभवति वक्षश्चुक्रेण वद्धते यतः शु
क्रमहज्योतिर्दीप्यमानं महत्तयः ४२६ तद्वै दवा दपा सन्नेतस्मादकोपि जायते योगिनस्तस्य संशक्तिभगवन्तं सनातनं तदा यः
प्रथमो भागः ससौ शिरुच्यते गर्भोपपादको ज्योतिर्द्वितीयो राशिरुच्यते ४२७ शुक्रं सोमात्मकं प्रिया दार्ढ्यं पावकात्मकं भावा

रसात्मकात्तेषांवीर्यं च शशिपावकौ कफरक्तेभवेक्षुः कं पित्ररक्ते च शोणितं कफस्य च हृदि स्थानं पित्रनाभ्या प्रतिस्थितं देहसमवे
हृदयं स्थानं च सः स्मृतं नाभिकोष्ठान्तरं यच्च तत्र देवाकुतासनः मनः प्रजापतिर्तेयाः कफः सोमो विभावते पित्तमग्नौ स्मृतो ह्येव
मग्निमोमात्मकं जगत् एवं प्रवर्तते गर्भवर्द्धते हृदसन्निभे वायुश्च वेशनं तत्र च केशधुनरात्मना सपञ्चभ्ररीस्थो निधत्ते च हृदय
सुनः प्राणोपानसमानश्च उदानो व्यान एव च प्राणोपानसमानश्च प्रवर्तयन्परिवर्तते श्वपानः पश्चिमं कायमुदानो हृदि श
रीरिणः व्यानो व्याप्य तोयेन समानः परिवर्ततेः स वायुर्दशधा प्राणोपानसमानश्च उदानो व्यान एव च नागकूर्मोथ क
को देवदत्तो धनञ्जयः प्राणस्तु प्रथमो वायुनवानासधियः स्मृतः नित्यमापूरयेत्सर्वं प्राणिना तुरस्थितः निश्वासो ह्ये
सकाश्चैव प्राणोजीवं समाश्रितः प्रसाराकुंचनो मायाः प्राकाशो धारणा तथा प्राणस्तेवं विधंकुर्वाद्याणि नां प्राणाधारकः प्र
प्राणं कुरुते यस्मात्तस्मात्प्राणं प्रकीर्तितः प्राणो हि भवतामीशः प्राणो विस्तृषितामहः प्राणो न धार्यते लोकः सर्वप्राणमयं ज
गत् इन्द्रियाणि प्रवर्तन्ते यावन्प्राणानिलो हृदि नष्टे न दृश्यते कार्यं तस्मात्प्राणान्तरायेत् श्वपानो यस्तु आहारमनुजानी

यतो धनः शुक्रसूत्रवहो वायुरपानस्तेन कीर्तितः पीतभक्षितमाहारं रक्तपित्तकफानिलान् संमनयति गात्रेषु समानो नाममा
रुतः अस्य हृदयधरं वक्रं नेत्रगात्रप्रकोपनः उद्देयान्तिमर्माणि उदानो नाममारुतः व्यानो विलासयत्यङ्गं व्यानो व्याधिप्रको
पनः प्रीतेर्विनाशकश्चायं वर्द्धकोपोदकस्तथा शिरसो नासिकायान् मुदानस्थानमुच्यते नासाग्राहृदयं यावत्स्थानं प्राण
स्य कीर्तितं हृदायानाभिपर्यन्तं समानस्थानमुच्यते नामेयादतलं यावद्दयानस्य प्रकीर्तितं शरीरव्यापको व्यानप्राणस्तक
लनायकः उद्गारे नाग इत्युक्तं कूर्मश्चोन्मीलनस्थितः कृकरः क्षुधिते चैव देवदत्तो विजृम्भने धनञ्जयस्थिते घ्राणे स्मृत
स्यापि न मुञ्चति भृतावाहिततस्तस्य जायते दिगोचराः पृथिवी वायुराकाशो ज्योतिश्च यश्च तस्य हृदयनिविष्टानि
खंखंयोगं प्रचक्रिरे गुणावो मेन्द्रियश्रोत्रं वायोश्चाति त्वगिन्द्रियं तेजश्चन्द्रियं चक्षुरसना वामभसस्तथा पृथिका तद्वदि
न्द्रियं कथितं मया यार्थि वंदे वमित्याहुः प्राणान्मानश्च मारुतं छिदान्योकाशयोनीनि डालान् श्रावः प्रवर्तते ज्योतिश्चक्षु
षितेजस्मा जयमान इति स्मृतः गर्वस्थिति र्यथा तत्वेमाचुनियोपार्थभ्यां करणोन्ते स्य वर्द्धते श्रुष्टौ चोपरि न्य

योः
१२

जाम्बोरेतथाङ्गुली जानुपृष्ठेतथानेत्रजानुमध्येचनामिकां स्थिचौपाश्वर्येस्थौचवाहौजंघेबहिस्थिचौ जनन्याहृतिदि
संवद्वायानाडीरसवाहिनी तस्यांनिवद्वागव्रस्यनामिनाडीतयाविशन् गर्भकोष्ठप्रसादाख्योरसस्तमभिवद्ध्यत तथाचा
ह नाडीचाप्यायनीनामनाशास्तस्यविवर्धते स्त्रीणांतत्रार्द्धशुधिरेसानिवद्वाप्रजायते कामन्निभुजपीडानिस्त्रीणांगर्वा
दरेतथा तैराप्यायतदेहोसौजन्यद्विमुपैतिवै मातृगहावीर्येणषड्विधेनरस्यन्त नानिस्त्रनिवद्देनवर्द्धतेसदिनेदि
ने नालेवपद्मपत्रस्यनामिनाडीतिगर्भमाक केदारवकुल्याभिः शिराभिः स्नेहतेषुनः यदन्तेस्थाशिराकारेशमवेशरी
रिणां नाभ्यांनिवद्वासर्वस्थाः प्रभवन्तिमममन्ततः ततः स्मृतिमयोजीवः सधूर्मस्मिन्शरीरके सुखंदुःखंविजानातिनिडा
स्वप्नपुराकृतं मृतश्चाहंपुनर्जाताजातश्चाहंपुनस्मृतः नानायोनिमहास्त्राणिमयाप्राप्तानिजन्मतः ततोनिर्वेदमायान्तिपी
यमानश्चतस्ततः पुनर्नैवंकरिष्यामिमुक्तमात्रइवोदरात् तथातथाकरिष्यामिपुनर्न्याम्यहंयथा इतिचिन्तायतेस्मृत्या
जन्मादुःखशतानिवै यथास्मशिलयोक्रान्तकश्चिदुत्सेनतिष्ठति तथाजलायुनोदेहीदुस्वीति - वेष्टितः पतितः

रामः
१२

सागरेयद्वदुःखमाप्तेसमाकुलः गर्भोदकेनशिक्षाज्ञस्तथाप्तेः पंचन्तः कश्चिदग्निना विद्विगधेनमहताकस्मरंविद्धतेप
रंमात्राशीतजलपीतेपरंशान्तिमुपावृते उक्षेभुक्तेतथादाहंपरमाप्नोतिगर्भगः व्यावायपरमापीडोतीवामाप्नोतिदुःमहं
व्यावायचतथामातुः कष्टमहदुपाश्रुते व्याधितायांतथातीव्रवेदनान्तामुपाश्रुते जरायुनामुखवृद्धनेककष्टवकफवेष्टिते
वायोर्गतिर्विशेषाच्चगर्भस्थोनप्ररोहित मलादिनाससंयोगाद्वायोपकाशयस्यच वातमुत्रशुरीषाणिगर्भस्थोनकरोति
च आदिनिर्वाधिभिश्चैवपीडमानस्यदाहणैः स्वल्पमप्यथतत्कालेयोतिवर्षशतोपमं नवमेदशमेवालप्रवलेः प्रुतमा
चुतैः निःसार्यतेवाणश्चयद्विडेणसज्वरः गर्वीकोटिगुणंदुःखं योनियत्रनिपीडने संमूर्च्छन्तिमजठराज्जायमान
स्यदेहिनः अत्यर्थपीयमानस्ययत्रोवममन्ततः शिरसाताडमानस्यपाशमुद्गरकेनतु जातमायुरीषासृक्कशुकमुत्रा
विलानिलः प्राजापत्यनवातेनपीडुमास्थिवंधनः श्रवोमुखोवैक्रियतेप्रवलेः प्रुतिमारुतैः क्लेशान्तिमायोतिजठरात्मा
रुतातुरः ततःसावैस्सवीमायासमाक्रुद्धतिमोहनी तयाविमोहितात्मासौज्ञानभ्रंसमावाप्नुते सृष्टमातृस्यघोरेणज्वरस्य

यो. २.
२०

पजायते तेन ज्वरेण महता महा मोहप्रजायते काष्ठकैरिव कृत्वाङ्गः ककचैरिव दारितः घृतिवृणान्निपतितो धरणोऽक्रिमि
कोयथा तद्वद्वुमुखापरीताङ्गः कुचिन्तिष्ठति वाचनं किंमृत्रमक्षणाद्यश्च मोहाद्दानसुमावरेत् कंडूयेन पिचाशक्तः परि
वर्तय्यनीश्वर स्नानदानादिकाहारमप्राप्नोति यथेक्षया अशुचिसंस्तरे शृष्मकीटदंशादिभिरुत्था मक्षमानोपि नैवैषां सं
मर्थो विनिवारणे अज्ञानतमसाच्छन्नो मूढात्तत्करणेन च न जानाति कुतः कोहं काहं गन्ता किमात्मकः केनार्थेन च वदो
हं कारणं किमकारणं किं कार्यं किमकार्यं वा किं वाचं किंच नोच्यते को धर्मकश्च वै धर्मः कस्मिन् वर्तेत वा कथं किं कर्तव्यं
मकर्तव्यं वा किं गुणदोषतः संमूढस्य स्मृतिभ्रंसः शीघ्रं संजायते पुनः रतिः संजायते तूष्णं यंत्रोत्तत्रैव जन्मनिरक्तो मूढश्च
लोको यस्य कार्यं संभवति ते देही देहं परित्यज्य तेन स्थानमयाच्छति तस्मात्कीटोऽपि जन्तुनां समूहो रमते भृशं न चात्मानं वि
जानाति परमं चिरदैवतं नृशृणोति परः श्रियः सति च दुष्पिलेक्षते सत्यां बुद्धौ न जानाति बोध्यमानं बुधैरपि ॥
संसारदृश्यते तेन रागलोभसावुगः अवक्तुं न शक्नोति तत्त्वाद्वाले दुःखं महत्तः उच्छन्नमपि न शक्नोति वक्तुं कर्तुं च सक्रियां दत्ता

रामः
२०

स्थाने महदुःखं शूलेन व्याधिना तथा बालरोगैश्च विविधैः पीडाबालग्रहादिभिः कौमारे कर्णविवेच्यमातापिडाश्च ताडने अ
क्षराव्ययनाद्यैश्च दुःखं स्याद्गुरुताडने प्रमत्ते हि पट्टतिश्च कौमरोगप्रपीडितः रोगो द्विगुणश्च सततं कुतसौख्यं च जौवने ३॥
व्ययोचमहदुःखं लोहादङ्गस्य जायते नेत्रस्य कुपितस्य च रोगो दुःखस्य केवलं नरात्रौ विन्दते निडां कामाग्निपरिवेदितः
दिवा चापि कुतः सौख्यं मर्थोपार्जनचिन्तया रागेर्नानाविधैरान्निदेहे दुःखान्यनेकधा तातिरसानुवयानि किमन्यं कथया
मि ते एकोत्तरं मृत्युशतं अस्मि देहे प्रतिस्थितं तत्रैककालसंयुक्तः शेषास्त्वागंतवस्मृताः ये विहागन्तवः प्रोक्तास्तप्रसा
म्यन्ति भैषजैः जपहोमप्रदानैश्च कालमृत्युर्गमयति पीडितं लोगसर्प्याधैरपि धनं न रिख्यं स्वस्थी कर्तुं न शक्नोति
कालप्राप्तिं हि देहि न जराजर्जरदेहश्च शिथिलावयवः पुमान् विकीर्णजीर्णदशनावलिस्त्रासुशिरावृतः दूरः प्रन
ष्टनयनाभग्रनिर्गततारकः प्रकटीकृतसर्वास्थिनतं मृकोस्थि संहतिः उच्छन्नजठराग्नित्वादगाहारो ल्यवेष्टितः कछु
चक्रमनोस्थानशयनाशनचेष्टितः मन्दीभवकुत्रनेत्रवलोलालविलालाविलानलः अनायतैः समस्तैश्च कारणैर्लेव

५१२ ततः क्षणाय नृत्तानां स्मृतो रिलवस्तुनां सकृदुच्चरितवाक्ये समुद्रतमहाश्रमः ५१३ अन्येनोत्थाप्यतेऽन्येन तथावे
संश्रुतजरी भृत्यान्मपूत्रदागणं अपमानपराकृतः ५१४ प्रसीणाः रिलश्रीचश्च विहाराहारसमृद्धः हास्यपरिजनस्यापि
निद्विग्राशेषवान्धवः ५१५ अनुभूतिरसान्यस्मिन् यन्मया मविचेष्टितं संस्मरन् यौवने दीर्घनिःश्वासित्यहिनापितः ५१६ एवमा
दीनिदुःखानि ज्ञायामनुभूय वै मरणोयानिदुःखानि प्राप्नोति शृणुता न्यपि ५१७ ततो माह प्रविष्टास्तु द्विघमानेषु स्मृतु य
दुःखं मरणो ज्ञो न तस्य होषमाकृचिन् ५१८ बान्धवै सपरिमुक्तः धियैश्च परिवारितः निश्चमन् दीर्घमुल्लं च मुखेन परिश्रुष्य
ता ५१९ याचमाश्च शलिलं शुक्लकण्ठैः छतालुकः चित्तयानश्च चित्तानि कस्येतानि मृते सति ५२० शतग्रीवांश्चिह्नोत्थमलम्
त्रानुलेपनः विवर्तमानताराक्षिहस्तपादं मुद्रुः क्षिपन् ५२१ घ्राणस्थानानि वै भिन्दन् मर्मस्थानानि कुनति ५२२ अश्वैरिवान्
कस्याप्ये द्विघमाना स्थितं धनः निरुद्धकण्ठो दोषाद्यैरुदानश्चासपीडितः तापेन महता व्याप्तः ५२३ अज्ञा विदुताननः ज
लमाकांक्ष्य दमते शीतं शोत्वा दुर्द्धवजे दनिलः ५२४ सवायुस्सर्वभूतानां ध्यानस्थानेष्ववस्थितः सजीवामथमानस्तु कर्मभिः

५२५ स्वैषुराकृतै ततः कृतिमवाप्नोति ध्यायन् परापुरं यथा ५२६ शरीरं तेन संत्यक्तं जीवेनोच्छासवर्जितं एवं प्राणैरित्यक्तो मृत
इत्यभिधीयते ५२७ शरीरं हि गते तस्मिन् शून्यागारसचेतनं पंचभूतावशेषत्वात्पञ्चत्वंगतमुच्यते ५२८ क्लेशान्ति कान्तिमा
प्नोति याम्प किं करपीडितः ततश्च जातनादेहं क्लेशनपरिपद्यते ५२९ क्लिश्यमानश्च याम्यैश्च नरकेषु च पात्यते पुनर्गर्वो
पि जन्माथ मरणं नरकं तथा ५३० एवं संसारचक्रे स्मिन् जन्मबोधटियत्रवत् भ्राम्यन्ते प्राकृतैश्च वैर्वद्वावदन्ति चासकृत् दे
हभेदेन यः पुंसो वियोगं कर्मसंक्षयात् मरते द्विनिर्दिष्टं न नाशः परमात्मनः ५३१ वासां मिजीर्णानियथा विहाय नवानि गृ
ह्णाति न परोपराणि तथा शरीराणि विहातीर्णान्यन्यानि गृह्णाति नवानि देही ५३२ निवेशगर्वजन्मातिवात्यं कौमारयोव
नं वयोमध्यजरो मृत्युरित्यवस्था ततो नरः जन्मादिशरीराधिकारः ५३३ अथ शरीराङ्गविभागो यथा षडङ्गानि शरीरा
णि षट्स्वचोधारयन्ति च ५३४ तथा स्यान् च सपथीनि शतत्रयाणि देहिनां तद्यथा द्वौ बाहू द्वे च शक्तिनी शिरो ग्रीवं तरावधि
रिति षडङ्गं शरीरं षट्च इति ५३५ कान्तिदाहो हिणीर्चेता प्रावेदिनी मांसधरा चेति यस्योदुष्यायां जलरक्तमिव

यो. १
२२

कुष्ठविदभिः श्रुतिविकारप्रभवनिच तथा सषष्ठिशतत्रयान्यन्तामहदन्तनखेनचेति तदुच्यते दन्ताद्वि
शदाख्याताः मानुषाविंशतिर्नखाः पानिपादशलाश्रुतासांस्थानचतुष्टयं वङ्गुलीनाद्वेपाश्रो गुल्फेषु चतुष्टयं चत्वारि
यवधिकास्थीनि जंघयोतावदेव तत्र द्वे द्वे जानुकपोलारुफलकोशसमुद्भवे श्रुतितालस्थिकेश्रोणिफलके चैव निर्दिशेत् ४३५
भगास्थोक्तं तथा पृष्ठे चत्वारिंशच्च रिंशच्च पञ्च ग्रीवायाश्च दशास्थीनियत्वेकस्तथा हस्तः तद्वन्मुखेललाटास्थिगणना
शाखनामिकापार्श्वकाख्यानकैस्माद्धर्मसर्वदेहद्विसप्तभिः द्वौ शंखकौ कपोलास्थिचत्वारः शिरसस्तथा उरः सप्तदशास्थीनि
पुरुषस्यास्थिसंग्रहः सप्ताशयाः सृक्कफामपित्तपक्वानिलमुत्रकाः पित्तयक्ताशयान्मध्यस्त्रीणां गवशियोऽष्टसः श्रामाश
येषु च चारिकोष्ठाङ्गानि विनिर्दिशेत् स्थूलाद्धर्मार्द्धत्रिंशत्स्थूलाया - त्रयं त्रिंशः ४३६ शरितं संख
तथा मूर्द्धासकंठहृदयप्राणस्वायतनंदश नामाक्षिणी जिह्वा त्वक्कर्मोपश्वेन्द्रियस्मृतं गन्धवर्णरसस्पर्शशब्दाया विषयाः
स्मृताः बाहुपाशियादपाख्यं पञ्चमं कर्मोन्द्रिया शिजानीयात् मनश्चैवोभयात्मकः क्षुद्रात्रं दृशकौ वक्षि नाभिकोक्तौ

रामः
२२

मयकतरिहात् रसामेदोभयस्थीनि पञ्च च श्रामाशयोऽथ हृदयं स्थूलान्त्रं गुडमेव च उत्तरोचगुदौ कौटौ विद्यारोय
मुदाहतः कनीके शृक्कणीकर्मपत्रकौ गुणौ शखक्रवौ दन्तवेष्टवौ कौकुंदरे वंशणौ वृषशौटकौ श्ले
ष्मसंहतिकस्तनौ उयजिह्वास्थि १ उदरं वक्षि शीर्षं विवुर्कं गंडगुण्डिका घटादगिलयान्पादुमहामर्मीणि देहि
नां मुष्कं वर्मचतुर्कंचयद्विहृदयानि च नवच्छिद्रास्त प्रायस्यायतनानि च शिरसतानि सप्तैव नवस्तानुश
तानि च धमनीनां शतैश्च पञ्चपेशीशतानि च सप्तोत्तरं मर्मशतं मर्म ववर्द्धके सार्द्धं लक्षणायां
माकेशस्मश्रुशरीरिणां स्थूलैः श्लेष्मैश्च ये व्याघ्रं दृश्यादृश्यैः शरीरकं सप्तषष्ठिस्तथा लक्षाधमन्यं गृह्यमाः शिराः यातिः स्त्रो
दाप्रश्नवित्तशरीराद्यललावहिः सार्द्धं त्रिकोद्यानाचोश्च स्थूलाश्च द्वाश्च शरीरिणां नामिकद्वनिवद्वास्तान्तिर्यग्द्वै मव
स्थिताः तर्पयन्ति रसैर्दहं सद्यस्तैर्यैरिवान्तरं द्वा सप्तति सहस्राणि यास्थनापरिकीर्तिताः विद्याच्चान्योऽन्यास्तु - पञ्चन्द्रियगु
णावहाः नामिकद्वान्तितास्तान्नाभौ चक्रं प्रति स्थितं सप्तकोटिप्रतोण्यस्तापवैः एष विषयतां हृदयं तद्विजानीयादि

श्रम्यायतनं हियत कचिच्चक्रचकोष्ठचक्रचिज्जीवगृहं हृतं तस्मिन् चक्रस्थितो राजीवः पुण्यायुश्च प्रसोदतः प्राणानिलयया
भागे देहभ्रमति सर्वदा तत्र यश्च लमव्यस्यायथा भ्रमति लूतिका यस्तु न भ्रमते नित्यं तद्गतेन नृणां त्मना न चासौ पीड्यते
मृत्पूरितिसर्वांगमोदितः नाभिकन्दनिवद्धाश्च नाशो संख्याचतुर्दशः इडाचपिङ्गलाचैव सुषुम्ना च सरस्वती गान्धारी हस्ति
जिह्वा च कुङ्कुचित्राय शशिनी पूषा चालंबुषा विश्वाशंखिनी च यश्चिनी एतान् प्राणान् बहन्नाद्यो जीवकोषे प्रतिष्ठिताः ता
सांति सः प्रधानास्तु त्रिस्तुके कोत्तमा मता इडाचपिङ्गलाचैव सुषुम्ना च तृतीयका तत्रैको वामतो याति द्वितीया जाताति दक्षि
णे मध्ये राजपथं विधात्रिभिस्तुल्यो गतागतं चतुस्तुर्यो मस्तु चैव त्रयस्त्रिस्तु वस्थिताः तथा तस्यै रजः तत्तं राइहः काले
वसः इडा दोषमयी प्रोक्ता पिङ्गला वक्रिणी वाह्या मेयं सुषुम्ना च वल्लभारयदा नृणां वीणादाय यथा तद्धी शिरोना
शा तथा चरा तथैवास्तु सुषुम्ना च वृष्टकाठकरा श्रयात् तिर्यक् कुर्मणा संवक्ष्ये गोमूत्रं गंधिमेदतः भुजंगवक्रतामेति
इडाचपिङ्गला किल सरस्वती कुङ्कुश्चैव सुषुम्ना पार्श्वयो स्थिते गान्धारी हस्तिजिह्वा च इडायाः पूर्वपृष्ठयोः पूषाय शशि

नीचैव पिङ्गला पूर्वपृष्ठयोः कुङ्कुश्च हस्तिजिह्वाया मध्ये विश्वोदरा स्थिता यशस्विनी कुहो मध्ये चारणा च प्रतिष्ठिताः पूषायाश्च
सरस्वत्या स्थिता मध्ये यशस्विनी गान्धारी च सरस्वत्या स्थिता मध्ये च शंखिनी अलंबुषा त्रयानाडी कुङ्कुमध्यादवस्थिताः पूर्व
भागे सुषुम्नाया स्त्वामेदुतं कुङ्कुस्थिता अश्वोर्द्धश्च विज्ञेया चारणा सर्वगामिनी यशस्विनी तथा नाडीया मय कर्मात्तमीष्यते सरस्व
ती तथा चोर्द्धा जिह्वायाः सा प्रतिस्थिताः असव्यकाठदयेषा शंखिनी चोर्द्धगामताः गान्धारी मयनेत्रा इडाया च तस्थिताः इडा
यामव्यन्यत्रांतं सव्यभागे व्यवस्थिताः हस्तिजिह्वा तथा मये पादां गुह्यान्तमिष्यते विश्वोदरा त्रयानाडी तन्मध्ये व्यवस्थिताः अलं
बुषामहाभागा मयमूलादधोगता एतास्त्वन्माः समुत्पन्नाः अन्या ज्ञेयाश्च तास्त्वपि यथाश्च तथ दलेतद्वत् पद्मपत्रेथवा शिराः
महाद्वारं तता वक्रं वलवानलसंज्ञकं शतपत्रमिदं पद्ममधरोष्ठं कल्पितं दशना केशरा प्रोक्ताः रमना कर्मात्तमीष्यते
नालं वक्रिस्व रूपश्च जगत्प्रलयकारणं त्रिपुटं गुडदेशे च वल्लभारं तदुच्यते तद्द्वैव दक्षिणस्थानं कुङ्कुटा गोपसंहितं व
ल्लभश्चिश्च तत्रैव विज्ञेयो योगवित्तमैः नाडं भिन्नसुषुम्ना च वल्लभारं दद्यास्थितं वक्षोदक्षिणायानाशो याति सूत्रश्च वामया

मध्यमयातथाशुक्रं लिङ्गमूलव्यवस्थया तत्रैव श्रीमाधवदत्तस्य मूलपदयोराधारमलं विष्णुप्रस्थिते तोनामौ द्वादशाङ्गुलतः स्थि-
तं अग्निसत्त्वज्वलन्नामैशीतोष्णदिप्रकाशकः हृत्कंपश्चतुर्द्वं दृष्ट्वा दृष्टपत्रं सकर्षिकं तत्रैव दशनाडीनां दशदिक्षु व्यवस्थया
स्थानमित्युपपदप्राक्तं सर्वदेवालयोमतः तद्द्वं काष्ठदेशे तुषोडशालवैन्दवं विज्ञेयैकणिकातस्य घण्टिकाललनातुसा शि-
वप्रस्थितस्तश्चार्द्धकादण्डद्वयमध्यतः ज्ञातिलिङ्गश्च तत्रास्ति तत्र ज्ञेयं विन्दुसंज्ञकं त्रिघाणं नाम तत्स्थानं विद्यातं योगवित्तमै-
ः तस्योपरि सहस्रारं महापद्ममधोमुखं सरसहस्रधारानिस्सुषुम्णाधारमाणं ब्रह्मद्वारं तत्रापि येनैति धर्मालिकादान्तश्च
ततो ज्ञेयं यत्र वायुप्रलीयते प्राणसंयमनं नाम देहे प्राणादिधारणं एकप्राणमयोपायः सर्वमृत्युप्रघातकः किञ्च प्राणजयो-
पायं कथमायी-तत्त्वतः वाद्यात् प्राणं समाकृष्य पूरयित्वा दशस्थितः नाभिमध्ये च नासाग्रे पादाङ्गुष्ठे च यत्नतः धारयेन्मन-
सा प्राणसंख्याकालेषु सर्वदा सर्वरोगविनिर्मुक्तौ जीवे योगी गतक्रमः नासाग्रे धारणं नित्यं वायो विजयकारणं सर्वरोगवि-
नाशः स्यान्नाभिमध्ये तु धारणात् शरीरं लघुतां याति पादाङ्गुष्ठे च

शुक्रमित्युक्ताः सप्तधातवः प्रीणनं जीवनं लेपः स्वदोधारणपूरणं गर्वोत्पादश्च कर्माणि धातूनां क्रमशो विदुः रसातुस्त्वन्तरं च श्रमजः
काणराशिराः मांसावसात्वचः पद्मेदसः स्नायुसंययः एवं सप्तधातवः धातूनां मूलमाह कोटमन्त्रस्य विश्वं रसस्य च कफास्त्र-
जः पित्तमांसस्य धमलामलः खदस्तुमेदसः स्थानकं केशलोमान्नामजः स्नेहाक्षिवित्तचं प्रसादकिद्वधातूनां पाकादेवं विधाहितः
तत्र दशाञ्जलयः शरीरत्वनस्तेनाञ्जलिप्रमाणेन यस्तु तयचमानं शरीरमनुवध्नाति तथा विद्यो गेन मूत्रेण रुधिरशय्यांश्च शरीरधातुः त्रेत-
त् शरीरगतं वाह्यात् कविमर्ति यत्र तत्त्वगन्तरेण गतागतं लशीकाशद्वं लभते यच्चोष्णवर्द्धं लामकूपेभ्योऽभिगम्य तत्त्वेदं शब्दम-
वाप्नोति तदुदकं देहवातं दशाञ्जलिप्रमाणमिति नवाञ्जलयः पूर्वस्याहारधातोः यन्तेरममिति आचक्षते तद्यथा यः प्रशादयगन्त-
स्य परं जीर्णस्य शर्वमः सरसोञ्जलयस्यो नरसदेहेषु दिहनः जनस्य दशरक्तस्य अष्टौ सप्तमलस्य च पित्तस्याञ्जलयः पञ्चषट्कफस्य
प्रवक्ष्यते मूत्रस्य विद्याचत्वारो रसायाञ्जलित्रयं द्वावंञ्जलीमेदसस्तु मर्जश्चैवाञ्जलिर्मितः शुक्रमद्वान्जलिज्ञेयो मस्थिकस्यो ज-
सस्तथा चत्वारो जलयः स्त्रीणां रजसः प्रवृत्तिस्थिताः द्वावंञ्जलिप्रजातायाः स्तन्यास्यापि हि योषितः पवनस्य परीमाणमणिर्द्वैश्वप्रच

आते प्रमाणमेतद्वातनां महुद्याणमुदाहृतं वातवैषम्यदोगः किं वातवैषम्यं तदा हस्तप्रमाणाद्विज्ञासातयथा हीनातित्वं
मातोना विकृताश्चापि वातवः योजयन्ति प्रकारैस्तु दोषाद्विज्ञाययथा पच्यते महते शब्दं नोच्चैर्द्वितिसंन्यते हृदयं स्नाम्यति खल्व
महस्य चरसक्षयये परुषास्तु टितामना त्वगुद्धारकसंक्षये मांसस्य विशेषेण स्फिकणी वेदरशुकता मन्त्रीनां स्फरणं गानि
तृक्षां व्यायाम एव च लक्षणं मेदसि क्षीणे तनुत्वं हृदस्य च केशलोमनखश्मश्रुद्विजप्रपतनं श्रमः सेयमस्मि अयं त्वयं सैधि
सेधिल्यमेव च शीर्यन्त इव चास्थिनि दुर्बलानि लघुनि च प्रतनं वातरोगानि क्षीणमर्जनिनिर्दिशेत् दौर्बल्यमुखसेषश्च वा
णुत्वं सदनं क्लमः कैव्यं शुक्राविसर्गश्च क्षीणशुक्रमलक्षणं विभेति दुर्बलो भीक्षणाध्यायति व्यथितह्रियः दुष्कापो हर्मणा दुः
क्षामश्चैवो जसि क्षये उत्तमद्विविधं प्रातः परंतत्राष्टविदुक्तं अपरस्याञ्जलिः संख्यातत्वात्कामयादयः अस्मार्थः अञ्जलिसंखे
योजयत्तस्य क्षये यदि भति दुर्बलो भीक्षमिणा दितानेव भयादयः द्वितीयस्यो जखं जलिलक्षणमाह हृदिति कृतिय कुड्मरकमे
तत्सपीतकं श्रोतः शरीपिसंख्याकंतनाशानाशमर्हति व्यायामो नशनं चित्ताहृत्वा लघुमिताशनं वातातपभयं शोष हृत्वा नं प्रजा

६२२ गरः कफशोणितशुक्राणां श्रुतिश्रवणमोक्षणं कालाभूतो यद्यातश्च विज्ञेयाक्षयहेतवः अथ संजायते तेजः शरीरो चेष्टा विदु
कं शयिर्बर्त्समधुसमं लाजगन्धिप्रजायते अक्षीणस्य गुणनाह भमरैः फलपुष्पेभ्यो यथा संक्रियते मधु तद्वदोजस्तु वा
तुभ्यः सारैः संभूयते नृणां धारकत्वेन वातुत्वे स्यादेजो वातरसः धारकः पोषको वातराजसायो न पुष्यते अथापरमोजसा चितः रस
कादिवातोऽपुष्टिमाह खलेकवातके दारी कुल्यामर्वात्मपाकतः नय्यात्त्रयः समुद्दिष्टा वातनां पोषणं प्रति उत्तरोत्तरश्रव्यासा
गृहीत्वा चरसं शिराः पुष्पान्तिरसरक्तादीन् पृथक् खलेकपोतके यथास्वचमनायान्नः खलेकपोतका यथा रस्यस्य स च दूरत्वाद्
वन्ति चिरशीघ्रगाः केदारी नृयथा कुल्या प्रावयन्ति क्रमात्तथा ॥ ६३७ ॥ ६३७ ॥ ६३७ ॥ ६३७ ॥
कुल्यान्यायेन रसो न स्य वातपुष्यति सप्तकान् उत्तरोत्तरश्रव्यासा गृहीत्वा चरसं शिराः पुष्पान्तिरसरक्तादीन् पृथक् खलेकपोतका यथा रस्यस्य स च दूरत्वाद्
सर्वथा परिमानस्तु निरुद्धोऽसदुचितः दुष्टिः स्यात् शोणितादीनां दुष्टकारणजन्मनां विचित्रोपरासे स्यान्नीरसः स्याद्दुष्टः क्षयः स्या
च्च शुक्रमयं सर्वं वपुस्यात्सोपवाप्तिनां किंच दृष्ट्यप्रयोगेन रक्तादीन् क्रमशश्चिरात् उत्पादः शुक्रधातोः स्यात्तत्तदयोऽप्युदुर्बलं

यो १
२६

केचिदाङ्गहोरात्रात्पञ्चात्रादपरेषु मासप्रयातिशुक्रतन्मन्त्रपाकक्रमादिति दृष्ट्यादीनिप्रभावात्समयः शुक्रादिकुर्वते प्रा-
यः करोत्यहोरात्रात्कर्माणादपि मेघजं श्रृङ्गाकेशपतीकाशावीजरक्तवहांशिराः गर्भसंघर्षं यन्निमोसादीनायकल्पते रमशो
षणकालान्तरक्तमनान्तरततः समाहितं रसाद्रक्तमित्यादिवचनं भवेत् दुस्तथाह रसादीनां लक्षणमाह अश्रद्धाश्चरुचिश्च
स्य वैरस्यमलसंज्ञता संगमद्वैज्यरसदीहृद्भासोशोरवक्रमः पाणुत्वं शोत्रशोवः केव्यं सादः कशाङ्गता नाशोपेवयथाका
लं वरयः पणितदयः रसप्रदोषजारोगाः वक्ष्यन्ते रक्तदोषजाः रसजानां विकाराणां सत्त्वलघनमौषधं अग्निमायो तयत्कि
ञ्चित्सहत्त्वलघनस्युतं तयथा चतुष्टयकारासंशुद्धिः पियासामारुतातदौ पावनास्युपवासश्च व्यापामेरंघन
श्चेति दशधा रसविकृतौ चिकित्सा ६५ कुष्ठवीमर्ष्यापिठकारक्तपित्तमष्टगदराः गुदमेढ्रास्यपादाश्च व्रीह्युल्माथविद्वधिः नी
लिकाकामलाव्यङ्ग्यपिल्लवाप्तिलकालकाः ददुर्वर्मदरं चित्रं पामाकोठासमणलं रक्तप्रकोपजायन्ते सृचुमासप्रकोपजं अग्नि
मांसावुदंकीलगलशाकशुण्डिका दूतिमांसमालजीगणमणमालोपजिह्विका विद्यात्मांसाश्रयात्मेदः संश्रयात्प्रक्षयते

रामः
२६

लिङ्गो निप्रमेहानां पूर्ववत्पानियानिच अस्थिदन्तदन्तास्थिमेदश्चलविवर्त्तता कशलो मनखदमशुदोषाश्चिप्रकोपजाः
मूर्च्छाभ्रमः सतमसो दर्शनं पर्वणं सरुक् अरुणपल्लमूलानां पर्वजानां च दर्शनं मर्जदोषात् शुक्रदोषाद्वेकैव्यं स्त्री
णानित्यमहर्षणं रोगिनं जीवमल्ल्यासुं विरुषं वायजायते इन्द्रियाणिसमाश्रयप्रकुर्वन्निप्रदा लात् उपतापो निघाताभ्यां
मोजयन्ति दुयाशितेः दुष्टवाहनां रसरक्तादीनां चिकित्सा माह रसजानां विकाराणां पूर्वलघनमौषधं कुर्यात्कोणितरोगेषु रक्त
पित्तहरीक्रियां विरेकमुपवासं वा श्रावणं शोणितस्य च रक्तविकृतौ चिकित्सा मांसजानां च संशुद्धिः शस्त्रद्वाराभिकर्मच
मांसविकृतौ चिकित्सा ६६ वक्षन्ति मेदसो व्याये मेदोजानां चिकित्सितं अस्थ्याश्रयानां व्याधीनां पञ्चकर्मणि मेघजं व
क्षयः क्षीरसर्प्यापित्तोपिविहितानिच अस्थिर्कैवितौ चिकित्सा मर्जशुक्रसमुत्थानां डोषवीमं स्वादुतिक्तकं अन्व
यव्यायामौ शुद्धिकाले च मात्रया अस्थिशिरारसरक्तादिसप्तधातुविज्ञानीयः वयस्त्रयोदशादालेततो वा विद्विद्योजसं
वृद्धिरासप्ततोर्मयंतरो वृद्धिपरं भयः भवत्यादिगते वृद्धिरात्रिंशतिसयौवनं आचक्षारं शतः तेजोवा विद्विधं वलं बाले वि

पूर्व

यो २२

वहने ले आये वने पत्र मे ववा बड़े विवदने वायु कर्म तही द्यकारयेत् कफ धितानिलाः पूर्य
होरात्रयमांसविधितथानिलः वाल्यवृद्धि वलं प्रजाद कश्चुक्रविक्रमाः वशकैव निवर्तते
मःक्रमः दोषभातवलाहरो देहीनां देहमुच्यते सच विधा कशयले मध्यमश्च भेदाणां केचिन्नाः प्राणान्नः मूला
श्चान्नवलानरा तस्मात्स्थिरत्वव्यापानैवलं वैधः प्रतर्कयत् कर्षयेद्दृढयेच्चापि सदा स्थूलकशोनरे नमध्वलद्वयं
पिकुर्वीत सततं भिषक् देहकनः विशेषतोऽप्रत्यंगप्रमाणस्यनुसारतः भिषक्येनात्परीक्षितं वायुगरे मला
णां द्वाविंशतिं ततो वर्णवयसाश्चैव षोडशै समतागतवीर्यैति जानीयात्कुशलो भिषक् अथस्वैरङ्गुलैर्द्वैद्वयनाणं प्र
रिकीर्त्यते पादयुग्मपदेशिनो भवेताद्यंगुणयते मश्वभागविहीना तान्यङ्गुलाः न्याययथाक्रमं पादतलमध्योपादा
चतुर्ध्वज्यङ्गुलं आग्रामपरिणहन्मापादश्चतुर्दशाङ्गुलः तथाजघायुल्लमसं पादश्चतुर्दशाङ्गुलो

आरक्तहस्तवराणं स्थिरयक्ष्मलाक्षी कुर्मोदरं मृदुशिरश्च सुपीवराङ्गुमेदस्विनश्च सुभगा दृषता भवेयथाः २ दीर्घैर्हृशैव द
नन्तशिरोधरोष्टैः सान्दैः शिरोरुहचयैकुटिलाङ्गुजंघैः दीर्घाङ्गुलीजलदरोधविलोलनेत्रैः पीनोरुशीघ्रगमनैः सुरवाः
स्फुरश्वा ३ ललितगमना तन्वी श्यामा सा शिमुतिशीतला विकटदशना पार्श्वशान्दा शिरोरुहा समधिककफा खल्पा
हारास्थिका सुरभितुरतो त्यास्तु विधाननाहरिणी भवेत् १ पीनकठिनकुचमागं व्यक्ता स्थिरकिमुद्धर विपुलजघनमु
लाङ्गुमृदुशरसमासलौवाङ्गु खेदाङ्गु कणोपचित गौराङ्गी पल्लसधिरतिसलिलोत्क्रोदरी समाङ्गी तरुणी पित्राधिकार
तरा २ खर्वास्थूला प्रकटशनाङ्गुलैः स्थूलनीलैरक्ता वातप्रकृतिरक्षौ निग्धपादोरुयुग्मैः शीतौष्माणोर्वदुतरववा
चश्चलानल्पमेदारोमाकीर्णवहति करिणी दानगन्धवराङ्गु ३ परिणहरो हभ्यां पर्सवद्वादशाङ्गुलो भेयैः शशदृषभो
श्चायुरुमा हरिणी वदवा करिणापि बालेति गीयते नारी यावत् षोडशवत्सरं तस्मात्परं च तरुणी सा यावत्त्रिंशतिं भवेत् १४
तदुर्द्ध्वं भवेत् प्रौढा यावत्पञ्चाशत्तं वृद्धास्तत्परं जयां सुरतो सरवर्जिता निराघेशरदयोर्वा नाशे व्याविषयीषाणां भवे

त हेमन्तेशिशिरेयोग्याप्रोढावर्षावसन्तयोः। शततंसेव्यमानातवालावद्वयतेवलं योग्याचवलक्षयतिप्रोढाप्रकुरुतेजरं उ
त्साहहानिवृद्धास्त्रीजरारोक्षयादिकं जायायुंसांतथास्त्रीणांकर्ष्याहतचेतसां दशावस्थाप्रयत्नेनदुःचिकित्साहिमायदा श्र
मिलाषाश्चिन्तनंचाश्रुतिपुणकीर्तनं उद्देशोःथविलापश्चउन्मादोव्याधिरुसः जलतामरणंचेतिदशावस्थाप्रकीर्तिताः एवं
सकृत्तेषुपुरुषवयोदेहावयवज्ञानाधिकारः २२१ अथातोत्रातुचर्यामाह तथोवाचभगवाभन्वन्तरिः कालोडिनामभगवानस्वयं
भवनादिमध्यनिवनशुक्रवत्परिवर्तमानोरसदोषवलेजीवितमरणादिभिश्चभूतानहरहः संकलयतीतिवाकालइत्युच्यते तत्र
सप्तसरगात्मकौभगवानादित्योगतिविशेषेणनिमेषकाष्ठाकलादिभिसंवत्सरादियुगं करोति सचात्रसंक्षेपतोमतुचर्याणउच्यते
अतवोद्विविधाः प्रोक्तारसदोषवणाक्रमात् तत्रसवल्लक्ष्म्यमाद्यादिद्विद्विमासकाः उत्तरायणमादानंमाद्यादित्रातुभिस्त्रिभिः २२२
भगवान्भास्करोनित्यं प्रचण्डचण्डरस्मिभिः कटुतिक्तकषायाः स्युर्वालिनोनशरीरिणः दक्षिणंश्चविसुर्गस्याः दन्यैःसोमवलो
वली रसास्त्राद्वल्लवणाः प्राणिनश्चवलाः स्मृताः तद्यथा सोमक्लेदयतेभूमिंस्वर्यः शापयतेधुनः तामुभाषप्रिसंस्त्यवा

सुपालयतेप्रजा योगवाहपरंवायुंसंयोगादुभयार्थकत उद्भक्तत्वेजसायुक्तः शीतकृत्सोमसंश्रयात् हेमन्तौमार्गपौषौतुशि
शिरोसाघफाल्गुनौ वसन्तचैत्रवैशाखौनिदाघशुचिजेष्ठकौ वर्षातमानभस्यौशरदास्विनकार्तिकौ दौषैशचयप्रकोष्ठ
शमैधुनरन्ध्रा कार्तिकमासौहेमन्तेशिशिरोपौषघकौ वसन्तःफाल्गुनचैत्रौ ग्रीष्मवैशाखज्येष्ठकौ श्रावणश्रावणौषा
वृत्तकलद्रादपदीश्विनौ चयप्रकोष्ठशमान्नानां कालस्तदोरात्रिषुवासरोक्तं प्राक्तेमधमध्यदिनेनिदाघप्रातृदिवस्तेस
मुपैतिचिद्रं शरतिशार्देयहिमततोऽपिश्रीतंनिज्ञानेचयथाक्रमेण श्रडाचारयथा शीतेविषकैतैलविमर्दिताङ्गं स्ना
तमुभासुधुसृणानुरुणाभिष्टुः गोक्षसममधपलपिष्टगुडाम्भोज्यः सुप्यान्नरोयुवतिवाङ्मल्लतावगुरुः वायुः स्याद्वलवान्
शैत्याङ्गुः रुद्धवाणपाचयेत् अथान्नचान्नंस्निग्धं चखाद्वल्लवनामन् युष्माकंकिरणानिश्वाचत्राणकसर्वदा कम्बरा
जितकौशेयः प्रावृतः शयनंभजेत् प्रसुप्याप्रिसमंतापः सतप्रेगृहगगज्वलेः सुरासवाविधिकार्यः शिशिरेपिदिशेषतः त
दाहिशीतसधिकंद्रभादादानकालजं २ वसन्तेनिवितः स्यादिनकृद्भाभिरीरितः कापोऽग्निर्वाधितेरोमांस्ततःप्रकुरुतेव

३६३
कुन व्यायामनस्यकरमाश्रवान्निधमध्वर्तनोदशलिलैर्विहिताङ्गशुद्धिः गोधूमशालियवज्ञाङ्गलश्चनभोज्योमाक्षीकमाधवम
वृत्तमशीधुपायी श्रीचन्दनेदुलघुकुङ्कुमचिर्चङ्कुकीडावनंयुवतिपौवनमेत्यकान्तः रात्रिप्रियासुरतकेलिकथाध्वन्यैः उन्नासि
तस्मादवापनयेत्यशानि तथाचहारीतः वसन्तेऽनुने स्त्रीणांवातमानांचयौवनं पुर्वन्निग्धमधुरंदिवास्वप्नश्चवर्जयेत् सा
लिहोत्रे वसन्तेवाहयदश्चानखरापोठयोयिताः ३ ग्रीष्मेऽनुगतःस्नेहंकरैःपेयीयतेरविः सहदादानगौदात्वाद्द्वैतेवापिमारु
तः पक्वस्वादुरमानजंगलरसोःशाल्योदनंशाडवः दाक्षायानकशक्नुमाहिषदधिदीरंसानासिता धारागारमुशीरनीरशिशि
रंशीवणः ग्वाःस्त्रियः क्षारोक्षस्तकदूचावायधिपतेनैदाघदाहाद्विदः निशायाः तिसंक्षेपादिवास्वप्नःप्रशस्यते दिवोशीतगु
हेनिडान्निशिचन्द्राशुशीतले व्यजनानिलाङ्गनापानिस्वर्गवृक्षतलंभजेत् ४ श्रुवाद्यान्मेघविस्मृतात्यकादस्त्रोज्जलस्यच व
र्षास्वप्निवलेक्षीणोऽप्यनिपवतादयः आस्थायनंजाङ्गलमांसमदन्निग्धोऽममन्नंलवणंशुद्धम्ः कौषंजलंताभसमयनधंवा
सश्चवर्षासुहितोऽन्तरीक्ष मध्वरिषश्चजीर्णचंयूषाश्चरसकाभजेत् दिवास्वप्नमवश्यायंयवापातपसेवनं नदीजलंइवा

३६४
नश्चव्यायामंवातिवर्जयेत् ५ वर्षाशीतोचिताङ्गनांसहसैर्वाक्किरश्मिभिः तप्तानापाचितंयित्तंघ्रायःशरदिकुप्यति रेपाघसे
कसृतदुग्धसरोशक्तमुद्गदुधमधुरेनिशितोशु कानितित्ताःकषायमधुराश्चरसास्मान् ३६५ शायंशशार्ककिराणाःशरदिप्रशस्ताः
रसातलमश्यायमौदकाद्युपमासिधं दीरंदधिदिवास्वप्नंघ्रायातंतत्रवर्जयेत् ६ अतोरत्नादिसप्ताहौअतुसंधिरितिस्मृतः त
त्रपूर्वाविधिस्तत्रःसेवनीयःपरःक्रमः कार्तिकस्यात्रिकाभागोपश्चाद्योमार्गमासज तामुनौपमदंष्ट्राख्यौलघ्वाहारोव्रजीवति
शरदसनयोवृक्षंशीतंघर्मघनान्नयोः अन्नपानंसमासितविधरीतमतोऽनथा ताडागंसारसंकोषंनैर्दालंचुरचुण्णं नभसंचे
तिशलिलंसेवंपद्मादिमादिषु पानीयंपानीयंशरदिवसन्नेचपानीयं नादेयंनादेयंशरदिवसन्नेचनादेयं अस्मार्थ पानीयमि
तिजलंघुनपानीयंयातव्यमित्यर्थः कास्मिन्कालेशरदिवर्षासु पानीयंरक्षणीयंभवतिनिर्मलत्वात् पित्तोपशान्तिवाचवसन्नेषु
नस्तदेवपानीयंरक्षणीयमितिभावंनचक्षेऽमप्रकोपोनभवतितत्कथंनदीजलंयतिप्रियतेनादेयंवातलंरक्षंदीपनंलघुलेख
नंमितिबचनात् ३६६ नात्युक्तकदुकदुपद्वस्त्रेभ्यश्चैकरसेरतः शक्तमर्चरसान्नासोयथै- हूरधिरसः अतुकुमाचरणीयाध्यायः

देशः स्याज्जङ्गलान्धपसाधारणमिति त्रिधा आकाशश्च भूमिकतास्थलीविषमभूतलः स्वस्य कृकोलविल्लाघैरभितो हरिणादिभिः ७२०
वर्षतोयात्पशुलिलो देशो जङ्गल उच्यते तत्रान्यमेदः प्रचयाः स्थिराः जितपरिश्रमाः सुसंहनेन वंवाश्च वलिनो ल्परुजोनराः
आश्रुतोः जिल प्रायो रोगास्तेषामिदं हितं वृंहनं गुरुयत्किञ्च मन्त्रपानं न वंद्वं नदीपाषाणशैलाद्योनिमोहं सादिसेवितः वरा
कुमहिषरुनागजलाकुलः वक्रुद्रमश्वपदाहो नानावर्णसमाचितः अक्षयदेशो भूषिष्ठो वातश्लेष्मा मया कुरः अल्पायो यु
र्वलाः स्थूलाश्च लमेदमनोदराः नरा प्रायेण तस्मात्त्रैरन्तपानं सुखादिभिः अनभिष्मद्विरुद्धालं सेव्यं लघुमिदीपनं २ संसृष्ट
लक्षणो ये तो दशः सोधारणः स्मृतः समासाधारणो तस्मात् वर्षाशीतोष्णमारुतः समतातेन दोषाणां तस्मात् साधारणो वरः वक्रुद्रका
वक्रुद्रगावक्रुद्रगावक्रमत्सरी सृष्टः देशो भवत्यनारोग्यः सकारामधुद- काः शाश्वराक्षयदेशाश्च हिमवन्तश्च ये श्रिताः अ
ल्पायुषो अल्पायुषो नरास्तत्र वक्रुद्रोगा भवन्ति च विषवृष्याप्रहारिणो द्रुखाः पर्वतनिम्नगाः यानदेशानवत्तिते पिवद्वा म
या स्मृताः यवगोक्षमभृङ्गनां कर्षयेन्मधुरारसाः कृष्णवायुदिवापीतां दृढां भूमि मन्त्रधरां गंभीरश्रोतो निक्तात्ता सुन्ततां भूमि

कीं दूरदूरपर्वतमागतां एवं प्रकारमाश्रित्य ये देशे निवसन्ति च सदाचाराधर्मरता चिरं जीवन्ति ते नराः स्वदेशे निचिता दोषाः
न्यस्मीनकोपमागताः वलवन्तं तथानस्युः जलजा वास्थरा कृताः उचिते वर्तमानस्य न हि देशो कृते नयं आहारखप्रवेद्यादौ तदे
शस्यगुणोसहि इति देशकथनं धन्यसाधारणो देशो मृदावृत्तरतः शुचौ अवैकतमलाक्रान्ते मदीर्यग्राहसौषधं भूतादिमुक्तये
अर्च्यशायं प्रातरुपाधितैः शङ्खैरुदग्मुखैर्ग्राह्यं वाग्यते स्तुतदोषव्यथोक्तस्थाननक्षत्रदिनादिविधिनेद्धतं निवसन्ति सभू
तानियान्मस्मिन्कानिचिद्रूपे अपक्रामन्ति तश्चाप्यं प्रज्ञार्थं वाचाते दूमः अतिवादमन्त्रं ६१० येन त्वां खतिव ह्मायेने नोयेन
केशवः तेन त्वां खनयिष्यामि यश्च शाखेन पाशिनो उत्पातनमन्त्रं गोपालतापसव्याधमालाहारवनेचराः पृष्ठानामानि
जानीयात् नेषजानश्च शाश्वतः मूलानि शिशिरेयी श्रेयते वर्षा विसन्तयोः वसन्तैसा रमौषध्या गृहीयाद्यन्ततो निषक- कूर्मपृष्ठा
तुया खक्रामथे निम्ना समावला दूर्गधाश्वदसंयुक्ता शिलात्यक्ता भवेन्नरः व्याधिप्रसमने पूर्वविज्ञातो निवृथक् जने विस्फारि
तान्यौषधानि यश्चाज्जनि योजयेत् इव्या न्यभिन्नवा न्येच प्रशस्तानि क्रियाविधौ कृतेष्टतयुडधौ डधान्यकृष्णविडंगतः व

माशिकानि न भेद्यन्तथास्फटिकमंनिभं कर्पूरः सिग्धममर्थमृगतुल्याहरेणकाः गर्वशुभंयुरुस्त्रिधंफलंजात्याश्चशद्वमत
पलाशेलाप्रोक्ताप्रियंगुः श्यावपाणराः सुराप्रोक्तासुसमाच्यपमंभवं श्रविकारीलघुर्दीहोलताकस्वरिकामता मचरत्वकु
विजेयानडिकास्वच्छपिहिला सुगन्धिलघुदक्षश्चसुरदारप्रकीर्तितं शरलंविग्धमत्यन्तंमुराधिवममोहरं मृगशृंगोपमं
कुष्ठं वचाक्षेदिशितारुणा कनिष्ठाङ्गुलिसंकाशासुतमंगस्थिपर्शकं सिग्धावाकेशरत्नं नामीयिङ्गुजताकृतिकाकतुणा
निभस्त्रिधमस्त्रिधमादयुरुर्गुरु वर्तलोमांसलोख्वाश्रेष्ठापूतिप्रकीर्तिताः सुगन्धुशीरंशीतश्चकीर्तितगंधकर्मणि श्र
आस्थिमांसलापथासर्वकर्मणिमंमता क्षिप्रांभसिनिमजेद्वाभल्लातकमयाचमा वराहीमूर्द्धवत्कन्दोवाराहीकन्दसं
ज्ञितः श्रभावेवर्मकारान्ग्रहनेभिषजासतं एतेषामपरेषाश्चनवताः प्रवरोगाणाः द्वयविज्ञानीयाध्यायः अथगणाध्या
यमाह वर्गः शस्त्रोविदारीरुबुरथलघुकंजीवनंतत् वर्षाभूकर्वदेवायगमुभयमहेदृष्टिकेन्द्रीदृष्ट्यः वातेपित्तैकशने
श्चसनेकसनयोः शोधयुक्तानिमाद्वे शोधेजीवद्विजीवित्यपनयतिददत्सुश्रुतेषुस्यनन्ने विदारिगन्धादि वर्गस्त्रिध

येदुसुखविपदालाग्निभूनिचनिष्ठाः पाठाराठकंआमृतमवुससापाटलोसप्तपत्नी शैलेयः कोलगुञ्जाकुटजोः सुश्रुते
हन्तिमेहं कर्दिकुष्ठानिकाण्डज्वरविषकफन्तूक्षेधनंश्चवर्णानां श्रारग्वधादिः कृत्वायेसारसारद्वयममनशिरीषो
गुरुद्वौकरंजौ मूर्जः स्यादर्जनश्चकमुकतिनिसकौवन्दनदेववश्च कालीयोगर्द्धभाणः खदिरयुगमयोसिंश्रयामेषश्च
गी कुष्ठं पाण्डुप्रमेहावपहरतिकफाव्याधिमेदोगणोयं सारसारादिः वर्गोऽयंवरुणारिष्टृंगिगणिकादर्द्धकरंजौज
या द्विश्चदार्द्रगलाग्निमोरटवरीमुद्धिवाण्डदं विन्वाशिफ्रयुगाजशृंगिवतथानास्मिन्गदं सुश्रुतेमेदोभ्यन्तरविडविक
फचयंगुल्मंशिरोत्रिजयेत् वर्सावीरतरावद्विदर्ववशिरश्यानाग्निमथाश्मभिदुन्डाकाशकपोतवक्रकुलथीचन्दानलेन्द्री
वैः गोमूत्रादिकुरुष्टकेक्षुवसुकैर्हन्तश्मरीशर्करां सूत्रापातकसूत्रकुमखिलंरोगाश्चवातोद्वान् वीरतरादिः वर्ग
गोद्विरोधयदिजिह्विकैलवान् गभजशोककदलीश्लेवश्लेकीभिः स्मातासौश्रुतः शवलकदफलनीपशालैः यो
यन्नेदंरोगोऽप्रशक्तः लोवादिः पृक्कौरास्त्राश्चनक्तंविशाल्याः श्वतोभागीनागदन्तीकुः दीवाप्रत्यकपुष्पीपीत

अनादकार्यवर्गकृष्टश्लेष्मजः क्रिमिघ्नः ७१ चक्षुःसुरसाविडंगसुषुवांध्यामाखुपसीक्षया भार्गीजालु किकासमर्द्धसवसभ्र
 केशकालस्रक् मदायसिखुतेऽर्जकफणिर्गसिन्दुवारोधिका काशकाशकफारुचिक्रिमिरुजोमेदोवृणघ्नोगाः ७२
 सुसंकिं कववसिंशपवरासुकेट्टपाचकुटजोस्थिसुश्रुते राठवाग्निचगणोहजोश्मरीशुक्रदोषकफमेहमेदसा सुककादि
 १२ पिप्पल्याग्निवरागुणचविकलैङ्गलोषागुणधिकैः भार्गीहिंयुविडंगनागरनिशामूर्ध्वमहानिम्बजैः पाठासर्षपश्वती
 रकवचातिक्तायमानीघनेः श्लेष्मार्तिर्ज्वरविग्रहारुचिमरुद्रश्मामश्ललापहं पिप्पलादिः १० एलासर्जहरेणकेशरनखी
 युग्मप्रियंगुत्वचः श्वणचोरककुष्ठकुं कुमतरुस्कालोनिषुनालकः स्थौणोयागुरुकुन्दुणितगरः श्रीवेष्टकायुगुलुः
 काध्यामकदारुमौरभगणोत्वकास्त्रंमासिकाः एलायः कफवातकोठपिडकाकाण्डविषघ्नोगाः एलादिः ७७ उमेहरिडे
 कलसीन्द्यासोवचारुणाविश्वसुराभयाद्याः ज्वरातिसारहरतः शिशुनांगेणोस्त्रियास्तेन्यविशोधनौतौ हरिडादिवचादिगणौ
 १२ श्यामावशं चट्टददारुतद्वनोकमिल्लकंसप्तलादतौषगफलं कंजसुगलंलोध्रः क्षवः शंखिनीखर्षदीरिकयासहाम्

रामः
३४

तलतापुन्नागवादीसुहा श्यामादिविषगुलनोहजठरोदावर्तजितमेदनः श्यामादिः १३ द्वेष्टहत्याचमबुकं पाठेन्दुयवनि
 त्ययंहन्तिपित्तानिलकफं मूत्रकृच्छुमरोचकं क्षतक्षयश्चहृदोर्गमासाशयविशोधनं दृहत्यादिः १४ पटालंचन्दनं
 व्रीतिक्तापाठोमृतागणाः कफपित्तारुचिकूर्दिकासलाज्वरकुष्ठवृत् पटोलादिः १५ काकोलौसहपुणरीकमधुकडा
 क्षादिमेदेसहे शृंगीजीरकयुग्मपद्मकगाक्षिनादृहत्योतथा जीवन्त्यासहपित्तशोणितमरुन्नाशायदृष्टायचमत्तनाश्लेष्मा
 समुद्रवायचगणाः संजीवनोदंहणाः काकोल्लादिः १६ उपकहिङ्गुशिलाजतुकाशीशद्वितयतथसिन्धुथैः सधुरः कापि
 गणोऽयंगुल्माश्मरिककुमेहमेहाघ्नः उपकादिः १७ शारीवोशीरकाश्मर्यमधुकंचन्दनद्वयं यष्टीपट्टकंहन्तिदा
 हपित्ताप्रभृदज्वरान् शारिवादिः १८ सौवीराञ्जनमंजनश्चमधुकं नागाक्षसाल्युत्पलं कान्तोकेशरमञ्जमेषविषमंदा
 हंचपित्तापहः श्रञ्जनादिः १९ पट्टकंनिफलाद्वाकाकदफलं कतकाफलं काश्मरीदिलमैस्तृत्तमूत्रकृच्छुारुचि
 श्रेयत् पट्टकादि २० वर्गप्रियंगुविकशाजनयुकसमंगो शुङ्गाज्वरेणहिलमोचमननभार्गैः एकाञ्जनंखदिरम

नमः शुक्ला स्यात्सुताङ्गुमतिगजवातकीभिः श्वस्रकं वृषणवातकिंशुलोद्यौ. विल्वद्रुकेशवदिरीमधुकाजशृङ्गा
 : नासुभुतेत्रखदिरीवणपित्तकघ्नौ. पक्कातिमारहरणावधसंदधाते प्रियंवादिश्वस्रष्टादिवङ्गौ २ न्यग्रोवाश्वथययीम
 धुककुभप्रियानामजं वृषुगानिप्रसातिकाकदम्बावदरमपितथातिलकावंजुलश्च नदीवृक्षः पराशप्रशमयतिसहेदेसुरोले
 वयोगात् प्राहीभमाशुपित्तवृणदहनहरोयोनिमेदोजदोषान् बृहत्तन्यावादिः २२ नीलोत्पलंकुवलयंसहपुणरीकसौ
 गन्धकंकुमुदकोकनदेवययी तद्वाहमोहविषशोणितपित्तवान्नि हृद्दोगसंशमनएषगणायुदिष्टः नीलोत्पलादिः २३ जी
 वकात्रयभकौमदेकाकोल्पोसूर्यपर्णिके जावनीमधुकंचेतिमधुरोजीवनोगुणाः जीवनीयगणाः २४ सुप्तंवचेदेनुटिकुष्ठया
 ठानिशेदितिकातिविषावरीभिः मल्लातचित्रैः कफवातयोनिस्तन्नामयमरपपाटनश्च सुप्तादिः २५ हरीतकाक्षधात्रिभिः वि
 फलाकफपित्तह चक्षुषामेहकुष्ठघ्राष्ट्याविषमज्जरापहा त्रिफला २६ श्रुठाकणोषणावोषं दीपनं त्वक्कापहं कुष्ठमेहक
 फयङ्गुमेदः पीतमगुल्मघ्नं त्रिकत २७ सुदमसूरमुकुष्ठकचनककलायाठकीभिराख्यातः वैदलाइतिवर्गीयं विसंभीष

रामः
३५

वनशूलकरः वैदलवर्गः २८ चातुर्यतिस्तुककोललवंगागुरुसिद्धकैः सर्वगन्धमिदं प्रोक्तं गन्धसारसुविशारदैः २९ आम
 लव्याभयाकृष्णाचित्रकेचद्रहागणाः चक्षुषोदीपनवृक्षः कफारोचकनाशनः आमलकादिः २९ तद्वादित्रं पुमीताम्ररज
 तखर्माणिलोहान्मनालोहश्चेति तृषार्तिगहङ्ग दगारकिम्यर्तिगुल्मान्नाकत तद्वादिः ३० लाक्षारेवतनिचकुंभिकुट
 जात्यश्वारिनिशेनितिपित्तकफहाक्रिम्यर्तिकुष्ठवृणान् लाक्षादिः ३१ पल्लोवृहत्पावराणोगोक्षरश्वरकेपुनः कषा
 यमधुरंतिक्तं वृंहनं वलवर्द्धनं वातघ्नपित्तशमनं कनीष्ठयः पश्वमूलकं पुनपश्वमूलं ३२ विल्वशैनाकगंभारीपाटला
 गनिकालिका सतिक्तंकफवातघ्नपाकेलघ्नाग्निदीपनं मधुरास्त्रसंचैवपश्वमूलं महत्तमं बृहत्पश्वमूलं ३३ रजनीचा
 जशृङ्गेवविदारीशारिवामृता वल्लीजं पश्वमूलं प्रशस्तं कफनाशनं वर्षाहिंम्रापीतमणीकरमर्दमिक्काणकः क
 ण्टकाख्यमिदं पश्वमूलं वातकफनुद्धरं काण्टकाख्यं पंचमूलं ३४ कुशकाशः सरोदरः इक्षुश्चेति त्र्यंगणः पित्तघ्न
 त्रतृषार्तिघ्नं शोधनं दाहनाशनं तृणपश्वमूलं ३५ पश्ववल्कवताश्वथप्रक्षोडुम्वरवेतसेः कपीतनशिरीषोवावेत

गोर-
३६

नेकचिह्नयते- क्षीरवृक्षाश्रमीयश्चक्षतेलेपसेवने पञ्चक्षीरिणः ३६ वान्तौसार्धपदवृज्जीवमदनंचित्राविशालावचा विम्विनि
नविडगासारकुपजः पक्षासमेदाः तन्मीयुग्मयुदलाश्चकचविदुरः स्यात्तुद्वारसुथाजीवन्तीमगधामहेत्रगजयासार्द्धकरंजनच ३७
तिसर्षवादिवमनीयगणाः वर्गेकंपिर्नदत्तौतद्वदथचसुधापाठैरणलोवासुवर्षक्षीरिविनीतामलकमथशिलारग्वधाक्का
किंयुग्मं श्यामायोतिष्मतीस्याक्करदिचकिनिहीवमकावर्तिनीच ३८ श्रोत्रं चैवेगवाक्ष्यामहसकलमथोदोषहृद्रेचनेन चक्रा
दि ३९ दन्तीचचुद्गाचदहद्गवाक्षीमद्वद्वदारुकिनिहीविशारि काडुसुचित्रौसुगितिप्रदिष्टौमूलेनवैरेवचनेकासुसर्वे च
द्गादि कान्धिलवम्यटितिरीटलासुत्वग्निःफलैस्सुरुवुकामलकाव्यापथा ४० शृगश्चनीपकुसुमप्रमवाचवर्गेमूलेरिति
प्रवदन्तिप्रथितासुनीचुः कन्धिलादिः ४१ कोशातकीदेवदालीसप्तलाकारवल्बकः उर्द्धधोभागिकाह्येतेसुरसेनविरे
चनाः कोशातकादिः ४२ ज्योतिष्मतीलशुनशिग्रुशिरीषहिंशुः लाक्षामधुकवलातिविषाविडङ्गाः सिद्धार्थशेषविक
रीवटमानतालाः शालार्कपर्षककरंजवरसुङ्गाः तालीसपीलुगिरिकर्मिकसेषशृङ्गीविम्बीवचामरिचनागरमातुलुङ्गा

रामः
३६

जातीडुदीमगधजासुरसागवाक्षीचूनंशकदसश्मेशिरसोविरेकाः कृत्वायेमद्वदारुदववदरयवैराणभार्गीकुलथाः पत्रलोद
श्रिकालीशरवशिरवनामेषशृङ्गीहरिडाः कृष्णाकोशेविपेटीमवमुकवरुणाकांचनैस्यात्कपिथो दृश्रीवंसाग्रिमथद्वसिहचर
शिराभेदनः स्याद्वरीच ४३ वल्लीकपश्चमूलशुगलेदत्वाचकुष्टासृतेपाटलार्जकशल्यकीतिवलयहंत्यग्रवातानसौ मद्वदार्वादिः
वाते डीवेरचन्दनकुचंदनशैलवलानिकङ्कारकैरवमुशीरशतावरीच ४४ मूर्द्धाविदारिशतपर्वकपाचयुद्धाकाक्कलीकेतिविकश
चगणास्तथैते न्यग्रोधकादिदृणपश्चकसुत्पलादि काकोलिकादिरितिपित्ररुजः प्रशान्तौः पित्त आरग्वधादिगस्तादिकाणा
दिरसुनादिकः सुरमादिवचादिश्चम्यकादिवलाशजित ४५ कफे कल्ककाथरजःस्नेहलेपायैर्योजयेद्गणान् सुक्तावुक्तमनुप्रायं
सुक्तं तल्यंचनिःक्षिपेत् ४६ गणाक्तमपियद्वयंभवेद्वायव्यौगिकं त्रदुद्धरेत् योगिकन्तुप्रक्षिपेद्यच्चकीर्तितं समस्तवर्गमर्द्धचा
ग्रथालाभमथापिवाः प्रयुंजीतभिषकप्राज्ञः कालसान्मविधानवित ४७ मात्रायाहीनयाड्वयंविकारंननिवर्तयेत् द्रव्याना
मतियोगश्चव्याधिरत्यापिजायते अतोत्रद्विविधंमानं कालिङ्गंमागधंमत्तं कालिमात्मागधंश्रेष्ठंमानंमानविदोविदुः का

लिङ्गद्वादशभिश्चमाषकैर्मयिकः स्मृतः श्रेष्ठं ते ह गुदादीनां साधने प्रवदन्ति मासैर्द्वादशभिश्चान्ये माषको मागधः स्मृतः क
 मायादिनिर्द्देशेषु दद्यादनेतदुत्तमं चतुर्द्वादशभिर्गुणैश्चान्ये माषकः परः अन्यत्र सप्तभिर्मयिकः षड्विके चिदुदाहृतः
 जालान्तरगते नानौ यदण्डं दृश्यते रजः तैश्चतुर्वर्गैर्वेत्ति ख्याताभिर्षड्विंशत्युत्तमैः षड्वर्षैः यवस्ते को गुजैका तु यवैस्त्रिभिः
 गुंजाभिर्द्वादशभिः प्रोक्तो माषको ब्रह्मण्यपुरा चत्वारो माषकांशाणां स द्वयं कोलसजितं वतकं दक्षाणां चैव कर्षस्त्रिगुणो न तत्
 क्षपिचुः पाणितलं कर्षस्त्रिगुणं मुदुम्बरं विडालपदकं नलं किंचिच्च कवलं गहं तात्पमर्द्धपलं द्वाभ्यां शुक्तिश्चापितदुच्यते
 स्याचतुष्पदं च कुडवः सशरावर्द्धको अलिः माणिकाक्षो परान्ते वधरोर्द्वादशभिः पलैः षोडशभिः स्यौ मानिका द्वयमेव च
 चतुष्पदं न पात्रं स्यादाठकं षोडशशरावकं चत्वार आदकः दोः सद्वात्रिंशद्वराकः अर्धमाण्डुल्वं कुम्भः कलसो द्वाटण
 वं दोणद्वयेण सूर्यं स्यात्सकुम्भ इति गीयते चतुष्पदं शरावो धरारी दोणस्तु षोडश तलापलं शतं ताभिर्विंशत्या भार उच्य
 ते गणी दोणद्वयं कप्रस्य कुडश्च पलं पिचुः शाणको माषकश्चैव यथा पूर्ववत्तु गुणाः शुक्लेषु त्र्यव्यजातेषु मानमेतदुदाहृतं

रामः
३७

तं द्वेषु चार्द्धं येषु द्विगुणं तद्विनिर्द्देशोत् वामातिस्वपटोलके तकि वरीष्माण्डके च्ची वरीवर्षा भूकुटजश्च कट्टसहिता खुकपु
 तिगन्धास्मृते मांसं नागवला महावरपुरा हिं ग्वा दुकोलानि शो ग्राह्यास्तत्र क्षणमेव न द्विगुणिता ये च क्षुद्रातासुराः वामा कुटजकुम्भा
 ण्डशतपुत्री महामृता प्रशारणाश्च गोच नागा खास्य गन्धा च नागा खाति बला बला नित्यमार्द्धप्रयोक्तव्या न तासां द्विगुणा भवेत्
 रक्तिकादिप्रमाणेषु यावदुष्यावसुडवेषु च शुक्लद्वयार्द्धयोश्चैव तल्पमानं प्रकीर्तितं मानिका कुडवं चैव माचासंख्या पलै आदुद
 व्यप्रयोक्तव्या न तत्र द्विगुणं भव्यात् शुक्ले चतुर्भिर्कुडवः प्रस्थः षोडशभिः पलैः द्विगुणः खरमा र्द्धाणां तैलक्षीरसां भसां प्रस्थादिमान
 मालत्पदवार्द्धद्विगुणं त्रिदं कुलवेपिलिदं कुर्याद्यथा दन्ती दृते स्मृतं सूर्यः खण्डगुडदौ द तैलक्षीरमादिषु अष्टौ पलानि कुड
 वोनालिके लेतथैव च वेणुवार्ध्या रसादीनां भाण्डय चतुरंगुलं विस्तीर्णमथ दत्तं च कुलवन्तं विनिर्द्देशोत् कपटी द्विपलाज्ञेया
 शलावो ह्यलो मतः परिमानमात्राध्यायः अथ क्ता च क्ले सोक्ता संदिग्धा च प्रकाशिका परिभाषा प्रवक्ष्यन्ते दीपभूताश्च
 निश्चिताः मात्राया नास्त्ववस्थानं दोषमग्निबलं वयः बाधितव्यश्च कोष्ठश्च वीक्षमात्रां प्रयोजयेत् उत्तमस्य पलं मात्रा त्रिभिर्दौ

श्रममयः जघनस्य पराङ्गान् स्नेहकाथौषधेषु च सार्द्धं पलं पलं चार्द्धं विदधातुः उवाच योः श्रेष्ठमध्यमहीनसुमात्रेयं मुनिभि
 स्मृता मोदकं वटकं लेहं कर्षमात्रं प्रयोजयेत् कर्षद्वयं पलं वापि देयं काष्ठाग्रियक्षया श्रेष्ठमध्यमहीनेषु द्वादशाष्टचतुष्टये
 माषकैर्गुण्युलोर्मात्रं कौष्ठवीक्षचचारयेत् अनुपानं प्रयोक्तव्यं व्याधौ श्लेष्मभवेत्पलं पलद्वयं त्वनिलजे पित्तजे तु पलत्रयं
 स्निग्धोष्णमारुतेशस्तं पित्तमधुरशीतलं कफे तु पानं दूधोष्णं क्षयमांसरसेष्वप्ये यथाजलगतं तैलं क्षणेनैव प्रसर्पति तथाभै
 षज्यसंगेषु प्रसर्पत्यनुपानतः उक्षोदकात्पानं त्वस्नेहानामथ दृश्यते कृते भस्मात्कस्नेहात्तत्र तोयतु शीतलं उपद्रवामा
 धमाप्यस्त्रीमारुतात्तपकर्मभिः कान्तानामनुपानार्थं यद्यप्यथं यथा मृतं दीप्ताये यो महाकायाः स्नेहसाध्या महाबलाः वि
 सर्प्यन्मादगुल्मात्तः सर्प्यदद्याः विषादितः श्रेष्ठमात्रं पिबेयं पलान्यष्टौ विशेषतः काथद्वयपले वारिद्विरष्टगुणमिष्य
 ते चतुर्भागावशिष्टं त्वैषं पलचतुष्टयं दीप्ता नलं महाकायं पाययेत् अलिङ्गलं अन्यत्वेन चरिते ज्यप्रसृतं चिकिस
 काः काथत्वागमनिष्ठं त्वष्टभागावशेषितं पारंपर्येऽपि देशेन वृद्धवैद्याः पलद्वयं कर्षदौ तु पलं यावत् दद्यात् सोऽशि

रामः
 ३८

कंजलं मृदौ चतुर्गुणं देयं कठिनाष्टगुणं तथा कठिनोक्ताठनतरं यच्च देयं षोडशिकं जलं मृदादिद्रव्यसंघाते मानात्तु द्वौ चिकि
 सकाः मध्यमोभयभागित्वादिच्छन्त्यष्टगुणं जलं शुक्लद्रव्यस्यामात्राद्वा द्वादशादिगुणा हि सा शुक्लस्य गुर्वतीक्षात्वात् सार्द्धं प्र
 योजयेत् प्रसारणाविनिर्दिष्टं शतमेकं पृथक् पृथक् जलदोणेन चैकैकं साधयेत् कृत्तुं कृत्तुं काथद्वयस्य बाहुल्यादुदकं
 खल्यमेव च सम्यक्पाकं न मुच्यते हीनवीर्यं तु केवलं सौरसः खरसः प्रोक्तः कल्कोदशदिपेषितः काथितस्तु शृतः शीतः
 शर्द्धरीडोषितो मत्तः क्षिप्तस्तु तोयमृदितः फान्तश्च निवीयते यश्च वैताससुर्दिष्टः कषायाणां प्रकल्पनां गुरवः सुयथा
 पूर्वैर्लघवः सुप्यथोत्तरं काथ्या चतुर्गुणं वारिपादसंस्था चतुर्गुणं स्नेहास्नेहसंक्षीरं कल्कस्यास्नेहपादिकः द्रव्याड
 ष्टगुणं क्षीरं क्षीरात्रेयं चतुर्गुणं क्षीरावशेषो कर्तव्यक्षीरपाकेषां विधिः क्षीरमस्तारणाणां पाको नास्ति विनाम्रसा
 मस्य कपाकं न मुच्यते तस्मात्तोयं चतुर्गुणं वृषादिकुसुमाकल्कं केवलं स्नेहसिद्धये यत्रोक्तं तत्र पादादं स्नेहाद्वाद्यं मणि
 मणिः शनस्य कोविदारस्य वृषस्य ककुभस्य च कल्कात्वात्पुशंसंति पुष्पकल्कं चतुष्टयं शरास्यकोविदारस्य च

बुद्धारस्यसाल्लेः इत्यन्ये स्नेहनिद्रोदकेनक्तसर्वत्राम्भश्चतुर्गुणं श्रुक्लोऽपिभवेत्तेहोयःसाध्यकेवलजले शुक्ल
 द्रव्यमुपादायस्वरसनिमसंभवे वारिणोऽष्टगुणंसाध्यंयादावावशेषितं जलस्नेहौषधानान्प्रमानांयत्रनेत्रातं तत्रस्यादौ
 प्रवास्नेहःस्नेहातोयंचतुर्गुणं स्नेहकल्कोयदाहुःलंबवर्तितोवर्तिवद्रवेत् वक्रौक्षिप्रेचनोशदंतदासिद्धं समादिशेत् ॥१॥
 ॥ १००५ ॥ ॥ ॥ १००५ ॥ १००५ ॥ १००५ ॥ स्नेहपाकोऽथकल्कः स्यात्तदुरदुःलि
 नोपरि श्रुक्कायदुःलिमयः शीर्यमानेखरः स्मृतः ॥ शब्दव्यपारमेष्टाप्ते फेणस्योपगमेतथा गन्धवर्णरसादीनां संपत्तौ सि
 द्धिमादिशेत् ॥ घृतचतैलपाकेऽपितैलफेनोऽधिकः परः खरोऽभ्यङ्गे मृदुर्नश्ये मध्यः स्याद्वसिपानयोः ॥ वरं पाको मृदुः
 कार्याद्रव्येन खरो मतः किंचिच्चवीर्यमादत्ते तेजहातिखरः पुनः ॥ तोयघूर्णे यदा पात्रे क्षिप्तो मध्वते गुडः क्षिप्तश्च
 निश्चलं तिष्ठेत् पतितस्तु न शीर्यति ॥ यदार्यति यदा वीर्यलेपः स्या यदा वाततुली भवेत् एष पाको गुदादीनां सर्वेषां च प्र
 कीर्तितं ॥ गन्धवर्णरसैः युक्तः शीतस्तु सुखमर्दनः पीडितो भजते मुदौ गुडपाकमुपागतः ॥ घृततैलगुडादीश्च एको हान्तो

रामः
 ३२

वतारयेत् व्युषितास्तु प्रकुर्वन्निविशेषेण गुणानयत् ॥ कर्षचूर्णस्य कल्कस्य गुट्टिकाणां च सर्वशः द्रवश्च क्त्वा वले वच्यः पातव्यः
 चतुर्दश ॥ मात्राशोऽघृतादीनां काथे कल्के च चूर्णवत् मासकं हिंयु सिन्धुथंजलनायास्तु शानिकाः ॥ शितोत्पला गुडशाराः सा
 मान्येषां प्रकल्पना प्रथमे मासि जातस्य शिशोर्वैषज नरक्तिकाः ॥ अबले ह्यातु कर्तव्या मधुक्षीरशिता घृतैः एकैकां वद्धयेत्वा
 वतया वत्स मत्सरो भवेत् ॥ तदुर्द्धमासद्विस्पातया वदा षोडशादिकः षोडशादा ततश्चाद्धं यावदा सप्ततेरपि ॥ सर्वस्य मा
 नमेवं स्यात् तदुर्द्धवालकक्रिया सप्तवर्षस्य बालस्य नस्त कर्म विधीयते ॥ कवलः पञ्चमा वर्षाद्दुमस्तु ह दशात्परः जन्मप्रभृ
 तिवालस्य प्रतिमर्ष विधीयते ॥ उमद्वादशवर्षस्य न हितं दन्तधावनं इषदुत्तिहना स्नेहा यावद्वक्त्रं प्रपद्यते ॥ ततो निषि
 क्तं तं विद्यात्प्रतिवर्षं प्रमाणतः स्नेहस्य विन्द्वोऽद्यैतर्जनी पर्वयुग्मजा ॥ षष्ठ्या लातु भवेत्प्रेषामध्यमा त्रिषली भवेत् कनी
 यस्यार्द्धपरा च त्रिधा मात्रा नुवासते ॥ कृत्वा या स्नेहमात्रस्या मात्रा वस्ति समो मतः सामात्रा या वराशुक्तिः पाणिशुक्तिश्च ना
 वने च खारो विन्द्वः षष्ठा तथा चाद्यै यथुवलं शिरो विरेवने यो न्या ॥ उर्द्धजत्रु विकारिणो ॥ मुखं संचो र्यते या तु मात्रा

साकवलेसुता २ अमं चार्थात्तमात्रागणवेमाप्रकीर्तिता यलाईमुर्तरोवस्तिमात्रावस्तिपलद्वयं यापलोस्तेहवस्तिश्चद्वावेतौप
 घलान्वितौ पिक्कावस्तिर्भवेत्यस्यः पादेनः परिकीर्तितः २ वमनेचविरेकेचतथाशोणितमोक्षणे अर्द्धत्रयोदशपलंप्रस्थमाहुर्म
 णीषिणः ३ एकैकस्याशिरायाश्चप्रस्थं प्राव्यनवोदिकं अवीयानेपिशालाणितत्रयुक्ताविचक्षणः ३ नाधिपृष्ठेतिशास्त्रार्थान्नयान
 भागक्षयेयथा येनयस्यापिसंवंधोदुरस्थश्चापितेनसः ३ अर्थतोक्कसमर्थानामनन्तर्यमकारणं काथ्यद्वयाश्रुतिः ३ अन्नंश्रपरिवा
 जलाढके ३ अर्द्धशृतेनतेनाथयवाग्वाह्यपकल्पयेत् कर्षाईवाकणाश्रुयोक्कल्लद्वयस्यवापलं ३ विनीयपाचयेद्युक्तावारिप्रस्थे
 नचापरात्र यूषाश्चरकाश्चैवकलेनानेनसाधयेत् विल्वप्रमाणेघृततैलमृष्टोयूषोरसोवापरिकल्पनीयः जाडू लानां वयस्या
 नां चर्मलोमनखादिकं ३ क्षीरमूत्रपुरीषाणिजीर्णाहारेषुसंहरेत् स्त्रियश्चतुष्यदश्रेष्ठाः पुंसांमोविहगेमताः ३ घृततैलेचयोगेचय
 दुवंपुनरुच्यते ततस्तानवमिहार्येणभागतोहियुगेनच ३ अल्पागदेमहाकर्मक्रियालक्ष्मीमहाङ्गदे द्वयमेतदकौशलं कौशल्यं
 चक्रियावता ३ क्रिययास्तुगुणालानेक्रियामन्याप्रयोजयेत् पूर्वसांशान्नवेगायांनक्रियांशंकरोमतः ४ गुणालाभेप्रकर्तवाविश्रा

मान्तरिताक्रिया सैवसेवान्यथातस्मात्पूर्ववत्कुरादयं ४ अद्विकेचिदहोरात्रैः केचित्सप्तभिरेवच इहृत्तिमुनयः प्रायोरसस्यव
 रिवर्तते ४ परिहृत्तारसस्यैवशान्तवेगाक्रियाभवेत् यासुदीर्घासमयतिनान्यवाधिं करोतिच ४ साक्रियानतयावाधिंभवन्नन्यमुदी
 रयेत् शीतेशीतप्रतीकारमुसचेहनिवारणं ४ कृत्वाप्राप्ताक्रियाकुर्यात्क्रियाकालंनहाययेत् परिभाषाध्यायः ४ अमस्यमा
 नाः क्रमशस्तुयोगाः जयन्तिरोगान्बलिनस्थिराश्च ४ तस्मात्तन्निवृत्तः पुरुषोत्तुपेयात् योगः प्रयोगात्समुदीर्घवेगः ४ पुष्याश्विनी
 श्रवणचित्रधनिशुन्यष्टा हस्ताचराधपवनानलरेवतीषु ४ मूलोत्तराश्रुदितिमुत्तमवारयोगाद्वैषम्यपानमचिरादपहन्तिरोगा
 न् ४ शनिशोमगुरोर्वादिदयातैवविरेचनं प्राप्नुयादीर्घरोगश्चमरणंवातात्कालिकं ४ पुष्याहस्ततथाज्येष्ठाश्रवणोत्तररोहिणी श
 स्तान्येतानिदिह्यानिपानवत्तौविरेचन विरेचनदानं ४ अमक्तंपूर्वभक्तं च मध्येभक्तसभक्तकं भक्तापरिहोमोमुहुंभक्तयो
 रन्तरेपिच ४ रासेयासान्तरेवापिमुहुमुहुरितिसुतः कालादशौतेधीमद्विरौषधस्यप्रकीर्तिता ४ अवतिमुन्दरवीर्यभेषजभक्तही
 नमनयतिचरोगानाक्षिप्रमावदुकालान् ४ दृढशिख्युवतीनांक्षीणवृद्धासहान्तंजनयतिबलहानि ग्लानिश्चद्रूपस्त्वैव ४ शी

धाव... सुपजातिवलेन हि स्यात् अन्नादृतं न च मुकुर्वन् दानातिरेति ^{४१} धामन्तमेवितमथौपधिमेतदेव दद्याच्च दृष्टिशिष्यभीरुवराङ्ग
 माभ्यः मध्यकायगता यो न्यमन्तं रिहन्ति च ^{४२} समन्तशुक्रशाराणां पानानामौषधद्विषां भक्तोपरिस्नातशस्तं स्याद्दृष्टजनुविकारिणां ^{४३}
 मुकुर्मुकुदी प्राप्तीनां समुद्रवल्लिनां हितं भक्त्यारत्नरचापिमध्यदेहविकारिणां ^{४४} ग्रामेकशकृशापीनीवाजीकरणधियामपि ग्रामान्
 रहितं विद्यात्कोष्टेमहविकारिणां ^{४५} मुकुर्मुकुः श्वासकाशहिकातृच्छिरोरोगिणां अपानेविपुणोपूर्वं समाने मध्यभोजने ^{४६} वा
 नेतुप्रातरे श्रावने उदानो भोजनोपरि वायुप्राणप्रदुष्टेषु ^{४७} ग्रामेरासान्द्रस्यते ^{४८} यः स्थानस्थो
 वलीदोः प्रकृतिस्वस्थौषधैर्ज्ञयेत् स्थानिस्थानगतं दोषं स्थानिवत्समुपाचरेत् ^{४९} न चैकान्तेन निदिष्टैः पात्राभिचिशेदधः स्वयम
 त्रभिषजातु तर्कबुद्धिमत्ता न वेत् ^{५०} उत्पद्यते हि सावस्थो दोषकालवल्लंघति यस्यां कार्यमकार्यमाकर्म्मकार्यश्च वर्जयेत् ^{५१} सर्व
 श्वरोगप्रशमाय कर्म्महीनातिरिक्तं विपरीतकालं मिथ्यापचाच्च न तद्विकारं शान्तये मपि प्रयुक्तं ^{५२} विषमेणोपचारेण कर्म्मभि
 श्वपुरातनैः अनित्यत्वाच्च न चूनंती वितं निधनं बुजेत् ^{५३} दशौषधकालाः वत्सदक्षाश्चिरुदेन्दुमृचदुर्का निलानलाः ^{५४} त्राघ

रामः
 ४१

धियाभाभूतमहाश्च पान्चते रसायरवसिद्धाणां देवानां समृतं यथा ^{५५} सुधेवोत्तमनागानां भैषज्यमिदमस्तुते वत्सालमेव विस्मय
 रुद्रश्च महर्गीया ^{५६} अर्त्तस्य व्याधिशान्तार्थं प्रित्यक्षो नक्षो भवपावकः देवराजस्य यद्दीर्घ्यपदीर्घ्यं निःकृतस्य च ^{५७} वरुणास्य यद्दीर्घ्ययद्दी
 र्घ्यमनिलस्य च कुबेरस्य च यद्दीर्घ्ययद्दीर्घ्यशङ्करस्य च ^{५८} तदत्र वीर्यमव्ययमायातु व्याधिशान्तये वनचरिर्द्विबोदाशः काशिराजस्त
 थाश्विनौ ^{५९} नकुलसहदेवश्च सप्तैते व्याधिघातकाः श्रोषवाभिमन्त्राणां ^{६०} ततोपविश्य विश्रान्तः प्रसन्नवदनद्वियः श्रोषधीहेम
 रजतमृद्वाजनपरिस्थितां विवेप्रसन्नवदनं पीत्वा यात्रमवोमुखं ^{६१} निःक्षिप्या च मृगशलिलं ताम्बूलान् चिपकल्पयेत् क्रमोदाहो हु
 मदनं श्रमो मूर्च्छा मदत्तया ^{६२} अतिर्वल्लहानिश्चशावशोषवाकृतिः श्रोषधशोषे यद्भुक्तं पीतश्च ^{६३} तथौषधशोषेऽनेनैक
 रोतिगदोषशमं प्रकोपयत्परागश्च ^{६४} अनुलोमोऽनिलस्वास्थ्यं सुतृप्ता सुमसस्तुता ^{६५} लघुत्वमिद्विद्योद्गारश्च दृष्टीर्लोषवाकृतिः
 विनापि भैषजैर्व्याधिः पथ्यादेव निवर्तते ^{६६} नतु पथ्याविहीनस्य भैषजानां शतैरपि ^{६७} श्रोषधपानं व्यतिपातं विद्धि दिवसेरवि
 निलदृशनीनां ^{६८} हितमारोग्यत्वांगदमुक्तानामशुभेशकुनं गदमुक्तत्वांगं ^{६९} यत्पूर्वनन्दमविलंकथितं मेतत्सर्वं

प्रतीतिवेदमारं कण्ठकुरुचमिहभूमिहभूमितलप्रसिद्धं यद्येतदिकथविकिसितेशास्त्रमेव तत्राप्यर्थमतेस्तुमा
 भवेकरवाक्येविदानक्रमे व्याधीनाश्चविकिसितंवदुभिषकसंवादिशास्त्रा युतः ^{१२} दृष्टेनाप्यथवंगसेनभिषजाचक्रेणवान्ये
 श्रयत स्वातंशिष्यहितैषयातद्वुनासंगृह्यतेसंग्रहे ८४ इतिसद्वैद्यश्रीधुरुषोन्नमविरचितेयोगरत्नसंग्रहेचिकित्सासुत्रीयं
 नामप्रथमांकसमाप्तं १ अथातोऽजरमुखोणांरोगानाश्चविकिसितं अष्टषष्टिभिरुपायैश्चसप्रकर्षप्रचक्षते १ चिकित्सा
 रोगशमनंप्रत्यनीकंप्रतिया प्रायश्चित्तंक्रियाकर्मशाधनश्चभिषकजितं २ चिकित्सापर्यायनामानि रोगमादौपरिच्येत
 ततोऽनन्तरमौषधं ततःकर्मभिषकपश्चात्ज्ञानपूर्वसमाचरेत् ३ वंगः आदावन्नोरुजाज्ञानेप्रयतेतुचिकित्सकः साध्यासा
 ध्यविभागस्तोस्ततश्चुर्याचिकिसितं ४ यत्तुरोगविशेषज्ञसर्वभैषज्यकोविदः देशकालप्रमाणाज्ञातस्यसिद्धिरसंशयः ५ देशका
 लवयोवह्निसात्म्यप्रकृतिभेषजं ६ देहसत्वबलंधीनदृष्ट्याकर्मसमाचरेत् यत्तुरोगमविज्ञायकस्मात्परमतेभिषक ७ अथौषध
 धानविज्ञातः तस्यसिद्धियदिकथ्या रोगानीकस्यसर्वस्यज्वराराजायतः स्मृतः ८ अतंप्रथमतस्तस्यप्रवक्ष्यामिचिकिसितं प्राप्नु

रामः
 ४२

खादशुखावापिनिवातागरमादितः १ प्रविश्यज्वरवित्तीर्णशिर्याष्टुर्वशिरांभजेत् नवज्वरेदिवास्वप्नस्नानाभ्यागान्नमैथुनं क्रोध
 प्रवातव्यायामकषायश्चविवर्जयेत् अत्राहहारीतः दिवास्वप्नंवायश्चवायामैशिशिरंजलं १ परिशेकास्यदेहाश्चसह
 न्संशोधनानिच क्रोधप्रवातभोज्यानिवर्जयेत्तुरुणज्वरी २ व्यायामाज्वरसंदृढिव्यायात्तंभमुर्कनं मरणंयानतस्तेह क
 र्दिमुर्कमिदोरुचिः युर्वन्नजोऽजनास्वप्नाद्विस्तम्भौदोषकोपनं शीतवारिकषायश्चदोषविम्भनाहिते ३ अग्निसादत्वरत्नश्च
 श्रोतसाश्चप्रवर्तनं तस्मादामज्वरोसर्वत्रविषवपरिवर्जयेत् ४ आमज्वरेवातवलासजेवाकफोस्थितेमारुतसंभवेच त्रिदोष
 जेस्त्वदमुदाहरन्तिस्तम्भप्रमोहाङ्ग रुजोप्रशान्तैः ५ आदौज्वरेज्वरवतः कफजेविशेषा दामातिसारिणिचशोणितपित्तरोगाक्षर्या
 शिरेः रुजिवलाशमुद्गवायामक्षामयेषुकफजेषुविष्टचिकायाविस्फोटकामलिसुरक्तविकारवत्सुसद्यः प्रसृतवनितासुचशो
 फवत्सु ६ सद्यः क्षतेषुवृषुलंघनमादिशन्निवेद्यायथावलमतीर्णविकारिणाश्च इतिवंगः ७ आमाशयस्थोदत्वाग्निं सामोमा
 निविभाषयन् विदधातिज्वरं दोषस्तस्मात्लंघनमाचरेत् लंघनेनक्षयं नीते दोषसंक्षुक्षतेः नले ८ विज्वरत्वंलघुत्वंचक्षुचैवा

स्यापजायते अनवस्थितदोषोऽभ्यस्यसतथा अनवस्थितोऽस्य स्थोनक्तौ अनवस्थितदोषाग्रेर्लघनं दोषपाचनं ज्वरघ्नदीपनं का
 शारुचिलाद्यवकारं निरश्नो हिकायाग्निर्दोषानिश्चनवत्यचेत् तेनाग्निदीप्यते तस्य वलं स्वास्थां च जायते उद्वेपिते यदा मांसो
 लंघनेन सपच्यते तिक्तशृताश्चुपानोच्चवाते सामेपिलंघनं मयोभुक्तस्य वाजाते ज्वरे संतर्पणो स्थिते वमनं वनाहस्यशस्त्रमि
 त्याहवाग्भटः कफप्रधानाचुक्लिष्टान्दोषानामाशये स्थितान् बुद्धाज्वरकरान्घोरान् वम्योनां वमनैर्हरत् अनुपस्थितदोषा
 णां वमणं तरुणज्वरे हृदोगं स्वासमानाहं मोहं वक्नुते कृतं वमितं लंघयेत्प्रातः लघितं न तु वामयेत् वमनं केशवाकु
 ल्यात् हन्यालंघनकर्षितं उद्वेपिते यदा मांसो लंघनेन सपच्यते श्रवेदोषप्राणाश्चतर्कार्यं स्यात्तुलंघनं तद्विमारुतद्वु
 त्त्वा मुखशोषभ्रमान्विते कार्यं न वालं हृद्वानगर्विण्यो न दुर्बले न तथा ध्रुमक्रोधकामशोकक्षये ज्वरे तथा चाहवंग
 : अल्पदोषान् रुक्षान् वालास्त्रीमयधृशकर्षितान् स्याद्विरान्पित्तरोगात्तन्ज्वरितानोपवासयेत् वलाविरोधिना चैनं लं
 घनैर्नोपपादयेत् वलाविस्थानमारोग्यं यदर्थं यं क्रियाक्रमः वातमृदू रियाणां विसर्गो गात्रलाघवे हृदयोऽङ्गरकाणां स्य

शुद्धौ तद्वाक्रमे गते स्वेदजाते रुचौ चापि क्षुत्पिपासा सहोदये कृतं लंघनमादेयं निर्वधे चान्तरात्मनि लंघनशुद्धिः पच्यमानो
 दुर्मर्दश्च काशः शोषो मुखस्य च क्षुधनाशोऽरुचिस्तृप्सादौर्बलं शोत्रनेत्रयोः मनसः संयुक्तो भीक्षुमृदू वातस्तमो हृदि देहाग्निव
 लहानिश्चलं घनं तिक्ते भवेत् इति श्रुतिलघितलक्षणं ३५ रक्तशाल्पादयः शस्मः घुराणाः पश्चिकैः सह यवाग्मोदकलाजोत्थ
 ज्वलितानां ज्वरापहाः वमनं लघितं काले यवागूरुभिरुपाचरेत् यथाखौषधसिद्धाभिर्मण्डपूर्वभिर्वादितः लाजापेयां मुखजरां पिप्य
 लीनागैः शृतां पित्तरीज्वरहरां क्षुदान्त्याग्निरादितः पेयाद्वारक्तशालीनां पार्श्ववस्तिशिरोरुजि खड्गं द्यौः कारकारीभ्यां सिद्धां ज्व
 रहरां पिबेत् कोष्ठविवर्द्धे सरुजिपिबेत् पेयां शृतां ज्वरी मृद्धीकापिप्यलीमूलं च विचित्रकनागैः धान्यकापिप्यलीमुक्तापश्चमूली
 कनीयसी वातपित्तज्वरे देयापेयायूषादियोजिता मन्नाङ्गः पश्चमूलचिमहतीपिप्यलीधान्यसंयुता वातश्लेष्मज्वरहरां स
 प्रांगस्यादिहं महत् दृढसन्नाङ्गः ४१ दशमूलीकशाधानैस्त्रिदोषश्लेष्मापित्तजो दद्यात्पाचनकं पूर्वं ज्वरितानां ज्वरापहं
 यवागूरुः स्याद्विदोषघ्नी व्याघ्री दुस्यर्शशाक्षरैः त्रिकणकः मुखमेघजसंबन्धो निषिद्धस्तरुणज्वरे तोषपेयादिसंस्का

रनिदोषनेनभेषजं यदसुशुतशीतसुषडङ्गादिप्रयुज्यते कर्षमात्रततोद्व्यं प्रास्थिकसाधयेज्जले श्रद्धंशृतं प्रयोक्तव्यं पानेपर्या
 दिसंविधौषादशेषकषायास्यायः षोडशगुणामसा कथितोतः षडङ्गादेर्ननिषेधानवज्वरे तृष्ट्यते शलिलं चासंदयात्वातकफज्व
 रे पित्तमद्यविषोत्पेषुशीतलंतिक्तकैशृतं दीपनं पाचनं चैव ज्वरघ्नमुभयंचतत् श्रोतसांशोधनं पथ्यं रुचिस्वेदकरं परं यथार्थं क
 मर्निशजलकाथैप्रचक्षते तथौदकं समादाय पाचयत्तत्र भागिकं श्रद्धभागावशेषस्थं हेमन्ने शलिलं धिवेत् शिशिरेचवसः
 नेचपीष्पार्द्धवशेषितं ततक्वाथ्यमानं निर्वर्गं निहेणं निर्मलं भवेत् तस्यादहीनं वातघ्नमर्द्धहानकपित्तघ्नं कफघ्नं पादशेष
 स्थं पानीयं लघुदीपनं धारापातेन विष्टम्भिदुर्जरं पनापहं शृतशीतं त्रिदोषघ्नं वाम्पान्तवीरिशीतलं यच्च प्रयुषितं वारितत्रि
 दोषकरं परं दिवा शृतं नृयत्तोरं रात्रौ तदुरुतां वजेत् प्रवाते स्थापनं पक्वं हि न कूपनिवेशनं सैवानाहुस्पर्शनं श्रद्धाभसः शोथ
 हेतवः कतकस्य फलं घृष्टाश्रमः घूर्मघ्ने क्षिपेत् शणमात्रात्तु तद्वारिखरुन्दस्यात्पक्ववर्जितं मलिकाकोठनागाङ्गमालत्तु
 म्बुलपाटलैः पुष्करैर्मृकपालैर्वाभावितं हृद्यगन्धकं पानीयवर्गः ५७ मत्तर्प्यकोशीरचन्दनोदीव्यनागैः शृतशीतजरंदया

पिपासादाहशान्तये षडङ्गपानीयः ५८ श्रृण्वीवराहकोशीरैः पिवेत्तोयं सुध्विकं दाहशीतज्वरहरं पावने श्रुतपापहं शमयति
 शिरशूलं पिपासीपक्तोयं दीपनीपाचनीलघ्नीज्वरार्त्तनां ज्वरापहा श्रुतकारहितापेयायथास्वपाचनैः कृता कर्षाईचाकणाशु
 याकल्कडव्यस्यवापलं विनीयपाचयेयुक्तावारिप्रस्थेन वापरात् षडङ्गपरिभाषेचप्राः यपेयादिसंमता यावागुमुचिताभक्ता
 चतुर्भागीकृताम्वदेत् श्रुतं पथ्यगुणोसाध्यं विलेपीचतुर्गुणोमणश्चतुर्दशगुणोयवागूषड्गुणोभसि सिक्काकैरहितोमणः पेयासि
 कश्चममन्विता यवागूषड्गुमिक्कास्यादिलेपीविललडवाः पांशुमध्येयथावृष्टिः क्लेदयत्पतिकर्द्धमं तथाश्लेष्मणिसंवृद्धेयवागूषले
 ष्ववर्द्धिणी मंदाभ्ययेमदनित्यग्रीष्मेपित्तकफाधिके दुर्द्वगंरक्तपित्तेचयवागूरहिताज्वर तत्रसंतर्प्यणंदेयं प्रथमं लाजशक्तभिः
 ज्वरघ्नं दाडिमैर्वायुक्तं समधुशर्करं डवनालेलिताः तेषु सत्प्यणं राजशक्तवः दाहवमर्द्धितं क्षामं निरन्तं तस्यान्वितं शर्करा
 मधुसंयुक्तं पाययेत् लाजतर्प्यणं श्रमोपवासानिलजेज्वरेदेयारसौदनः सुद्रुघ्नौदनश्चापि देयं कफसमुत्थिते सपवशितयायु
 शीतपित्तज्वरेहितः स्याद्वितसाधितो घृषस्तथादशगुणोजले घृततैलेऽथवाभृष्टारसो घृषोविधीयते सुद्रामलकघृषोवि

७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 तस्यैव महादाहैविधातया यूपसक्तसकसंभवः मुद्रामलकयूषाश्चकुलथान्समुकुलकान् आहारकालयूपार्थज्वरिताय प्र
 दापयेत् कफवातहरामुद्राकारवेलादिकारमाः प्रायेण ततो देया वातपित्तोत्रेषु च श्रूलादावर्तविरुद्धमजलनाशनाशन
 : पटोलयत्रंवातकिं कुलकं कालवेलाके ककोटकं पट्टकं गोत्रिका कालवल्लकं पत्रं गुडूचाशौकानैज्वरिताय प्रदापयेत्
 ज्वरितोहितश्रीयाय यूपस्यारुचिर्भवेत् अन्नकाले ह्यनुजानः क्षीयते म्रियते पित्वा अरुचौ मातुलुंगस्य सन्धवंधात्री दासासि
 तानां वा कल्कमास्येन धारयेत् सातत्यान्वा दुभावाच पथं द्वेष्यात्मागतं कल्पनाविधिभिस्तैः प्रियत्वं गमयेत् पुनः ज्वरि
 तं ज्वरमुक्तं वा दिनान्ने भोजयेत्तु - श्लेष्मदये विकृद्दोषावलवाननलस्तदा गुर्वभिस्यन्त्य काले च ज्वरीनायात्कथंचन अहि
 तस्याहितं मुक्तमायुषवाययायवा विनापि भैषजैर्वापिः पथ्यादेव निवर्तते न त्वपथ्यविहीनस्य भैषजानां शतैरपि इति
 सामान्येन पथ्यादिविधानं असप्तरात्रं तरुणं ज्वरमाकुर्मशीषिणः मध्यहादशरात्री त्रपुराणमतउत्तरं सप्ताहात्परतोऽस्तवे

१०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३०
 सामेस्यात्पाचनं ज्वरे निरामे समनंस्तद्धे सामेनौषधमाचरेत् लालाप्रसेको हस्त्रासे हृदयाशुद्धरोचकाः तन्मालस्य विषाकास्य वै
 रस्यं गुरुगात्रत क्षुद्राशौककुसुत्रस्तं तद्धतावलवान् ज्वरः ७३ आमज्वरस्य लिंगानि न दत्तत्र भैषजं भैषजं द्यामदोषस्य भूयो ज्वर
 यतिज्वरं लघ्नं स्वेदनं कालोषवा गुतिक्तकोरसः पाचनान्य विपक्वानां दोषानां तरुणो ज्वरे याचनं समनीयम्या कषायं पायेत्तत
 ज्वरितेषु डहेतीते लघ्नं प्रतिभोजितं वृद्धाह ७४ पाचनं समनीयम्या दातव्यं सप्तेदिने भवेत्तत्पीतमत्यर्थं दोषकृतरुण
 ज्वरे सप्ताहात्तुषं केचित्मन्यते देयमौषधं दशरात्रात्परं केचिदातव्यमिति निश्चितं वंगस्त्याह वातिके सप्तरात्रेण दशरात्रेण वै
 तिकः श्लेष्मिके द्वादशाहेन ज्वरः पाकं नियच्छति न कषायं प्रमंशन्ति न राणां तरुणो ज्वरे कषायेणा कुलीभूता दोषा जंतुं सुदुस्त
 राः यः कषायरसैर्द्वयै हरितक्यादिभिस्तैः यः कषायरसैर्द्वयै हरितक्यादिभिस्तैः निषिध्यते सतरुणे न कषायः षडङ्ग
 दाः केचिद्व्याः कषायेण स्तम्भिता तरुणो ज्वरे स्तम्भनेन विपच्यते कुर्वन्ति विषमज्वरं न त्वकल्पनमुद्दिश्य कषायः प्रतिषिद्धाते ७५
 यः कषायः स्यात्तत्तत्तरुणो ज्वर पाययेदोषहरणं मोहादामज्वरे त्वयः प्रसुप्तं दक्ष- पन्तकरायेण परामृसेत् ७६ आ

^{१००} नृदौ ज्वरलघौ देहे प्रवरोष्ठमलेषु च पक्षदोषं विज्ञानी याज्वरे देयं तदोषं च लघोः सृष्टौ कोष्ठे नक्षेत्रे वलं नृणां ^{१०१}
 नृदौ ज्वरलघौ देहे प्रवरोष्ठमलेषु च पक्षदोषं विज्ञानी याज्वरे देयं तदोषं च लघोः सृष्टौ कोष्ठे नक्षेत्रे वलं नृणां
 कलकां ^{१०२} अतस्तस्मात्तल्लघुत्वं च गात्राणां ज्वरमाहुवं ^{१०३} दोषप्रवृत्तिरिच्छा हो निलामज्वरलक्षणं नशोऽप्यति यदोषान्तरमा
 नोदीरयत्यपि ^{१०४} समीकरोति संक्रुद्धान्तरतत्संमनमुच्यते पीतामूलं धितः दीर्घोऽजीर्णोऽनुक्तेऽपि पाशितः ^{१०५} नपि वेदोषधं जंतुः
 संशोधनमथे ^{१०६} रेत ^{१०७} बहुश्रुते माषचरके द्विगुणो हिमः ^{१०८} ते श्वतः षष्ठिभिर्मार्गैः पलं तत्र क्रियाद्वि ^{१०९} उत्तमस्य पलं मात्रात्रि
 मिरक्षैश्च मध्यमे ^{११०} जघनस्य पलार्द्धे नस्नेहकाथौषधेषु च काथ्यडव्यपले वापि द्विरष्टगुणमिष्यते ^{१११} चतुर्द्विगवशेषं त्रयेयं प
 लचतुष्टयं दीपानलं महाकायं पाययेत् अलंजलं ^{११२} अन्यत्तुर्द्विपरित्यज्य प्रसृतं त्वचिकित्सकाः काथभासनिहृतं त्वष्टमा
 गावशेषितं ^{११३} पारंपर्योपदेशेन वृद्धवैद्योपलक्ष्यं पाययेदातुरं सामं पाचनं सप्तमे दिने ^{११४} शमनेनाथवाहृष्टानिरामं सपुष्पं रे
 त् नागरं देवकाष्ठं श्वधान्याकं वृहतिद्वयं ^{११५} दद्यात्पाचनकं पूवं ज्वरितानां ज्वरापहं सर्वज्वरनागरादिः ^{११६} पक्षोपा निर्गीतो दो

रामः
 ४६

^{११७} देहेतिष्ठन्करोत्यपि ^{११८} विदाहाध्यानश्रुलादीन् स्यात्ते निहरेत्सुखं ज्वरितः पक्षदोषे तु भेदकर्तुं यत्कृति ^{११९} सकारं सपिबेत्सातः काथं
 धान्यपटोलयोः ^{१२०} निष्काथ्य पिप्पलीमूलं तत्र चूर्णीव चूर्णितं ^{१२१} सामेज्वरे कफे रक्ते पितृपाचनमुच्यते ^{१२२} चूर्णितं वृत्कणाश्यामात्रिफ
 लानां सितामसं ^{१२३} भेदी कोष्ठरुजानाहदाहगौरवनाशनं ^{१२४} वीर्यधिकं भवति भेषजमन्त्रहीनं ^{१२५} हन्यात्तदामयमशंसयमाशुचैवा
 तदालवृद्धे युवती मृदुभिश्च पीतं ^{१२६} ग्रानिपरां नपति वाशुवलदायश्च ^{१२७} अत्रोमानिलः स्वास्थं दत्तं स्यात्सुमनस्कताः लघुत्वं
 मिद्विपोद्गारशुद्धिजीर्णोपवाकृतिः ^{१२८} क्रमोदाहोऽपदनं श्रमो मूर्च्छा शिरोरुजा ^{१२९} श्रतिर्वलहानिश्च सावशेषोपवाकृतिः ^{१३०} श्लोष
 भ्रशोषवृत्तं ^{१३१} पीतश्च तदोषधशेषेने न करोति गदोपशमं प्रकोपयत्यन्यरोगाश्च ^{१३२} शीघ्रं विपाकमुपजातिवलेन हि स्वादनाद
 तं न च मुकुर्वदन्तानिरेति ^{१३३} घ्राणुक्तमवितमथौषधमतदेव ^{१३४} दद्याच्च वृद्धशिश्नुभीरुवराङ्गणभ्यः ^{१३५} ज्वरस्यागमपक्षनिरामे चिकि
 त्सा ^{१३६} वातज्वरः चिकित्सा माह ^{१३७} विल्लादिपञ्चमूलस्य काथः स्यात्तद्विकेज्वरे ^{१३८} पाचनं दीपनं चैव गुडची विश्वजोऽथवा किरा
 तीदीचवृहती द्वयगोक्षुरैः ^{१३९} सस्थिराकलसां विश्वः काथो वातज्वरापहः ^{१४०} विल्लादिपञ्चमूली च गुडचामलके तथा ^{१४१}

^{१२६} हिमोत्पत्तिकाथोवातज्वरापहः कुशगोक्षुरवाद्यालकाथोवासशितायुतः खरसोमृतशतावर्यो गुडूचावानिलज्वरे॥
 शर्करादाडिमागंधदाडाडिमयोस्तथा ^{१२७} वैरसंधारयत्कल्कगडुषेवायथाहितं वातज्वरे ^{१२८} दाहवमर्दितक्षामनिरन्तरे
 यान्वितं शर्करामधुसंयुक्तं पायेन्नाजतर्पणं कलिङ्कफलं सुतेपाठातिक्तकरोहिणी ^{१२९} यत्कामशर्करं पीतं पाचनपैत्रिकेज्वर
 सक्षौद्रं पाचनं पित्रेतिक्ताचेदुयवैः कृतः ^{१३०} पटोलयवनिक्ताथोमधुनामधुरीकृतः तीव्रपित्तज्वरामदीयानात्तद्दाहनाशनः ^{१३१} प
 टोलयवधान्याकंमधुकंमधुसंयुतं हन्तिपित्तज्वरं दाहं तृष्णां विप्रमाथिनी ^{१३२} विल्वद्वयपर्यटोशीरचन्दनोदीच्यमाधितं दद्या
 त्कुशीतलंचापित्तहृदिज्वरदाहनुत् ^{१३३} दुरालंभापप्यटकं प्रियंगुश्च निम्बवासकदुरोहिणीनां काथं विवेकशर्करयावगाढं तृष्णाप
 पित्तज्वरदाहमुक्तः ^{१३४} पर्यटामृतधात्रीणां काथः पित्तज्वरापहः एकः पर्यटकश्रेष्ठः पित्तज्वरविनाशनः ^{१३५} किंपुनर्यदियुज्येतच
 न्दुनोदीच्यनागैः व्युषितधान्यजलप्रातः पीतं सशर्करं पुंसं ^{१३६} अन्नदीहं समयति चिराद्दूरप्रगाढमपि पित्तज्वरेण तीव्रेण दद्या
 माणस्यदेहिणः ^{१३७} धवातमन्दिरस्थस्य कुर्याच्छांताहिमं क्रियां उत्तानमुपस्य गम्भीरताम्रकोऽथादिपात्रं प्रतिधाय नाभौ ^{१३८} तत्राशुधा

रामः
 ४७

^{१३९} रावहलंपतनीनिहन्ति दाहात्वरितगराणां काजिकाप्रावितवक्त्रावगुण्ठनं दाहनाशनं शतधौतघृताभ्यक्तं देहिनां यवशक्तु
 मिः कालामलकसंयुक्तं धान्यास्तेन तद्वुद्धिमान् ^{१४०} अम्लपिष्टं सुशीतैर्वापलाशतरुजैर्दिहेत् वदरीपल्लवोत्थेन फेणो नारिक
 केतवा ^{१४१} केशरं मातुलुंगस्य सक्षौद्रं डाडिमिरसं पित्तज्वरेण संतप्तौ धारयेदास्यशोषनुत् ^{१४२} केशरं मातुलुंगस्य सघृतं क्षौद्रसैन्धवं
 जिह्वातालुगतक्षौमशोषमूर्द्धि विधारयेत् ^{१४३} करवीरस्य पत्राणि चन्दनं शारिवास्थिलाः तृष्णायां शिरसोरेयः श्रालनालेन ये
 षितः लेपौ ^{१४४} वारिशीतं मधुयुतं माकण्डवापिशोषितं पाययेद्भ्रामयेच्चापितेन तृष्णाप्रशाम्यति यथातैलघृतक्षौद्रै
 र्लेपादाहज्वरापहः काशासृक्पित्तवीसर्पश्चासान् हन्ति वमीनपि ^{१४५} उष्मापित्तादृतेनास्ति ज्वरो नास्त्युष्माणो विना तस्मात्पि
 त्तविरोधी नित्यजपित्ताधिके धिकं पित्तज्वरे चिकित्सा ^{१४६} कफजे कफवातोत्थे महाशिवलज्जन्तुषु लंघने वा त्रिकाशुद्धिस्त
 नः कर्कशं शोषं ^{१४७} पिप्पली पिप्पली मूलं च व्यञ्जकनागरं मरिचैलाजमोदेदुपाठारेण कजीरकं ^{१४८} भार्गी हिंगुमहानिम्ब
 पत्रोऽपि विदंति विषामूर्च्छाचक्षुष्यं कीर्तितोगणः ^{१४९} पिप्पल्यादिकफहरः पतिष्पारोचकानिलान् निहन्त्यादी

१४३ त्रिफलावात्रदेया पियल्यादिगणः काथदीपनः कजेज्वरः ससारोमातुलुंगांघ्रिवह्नीय
 १४४ आनलवामयाकसाचित्रकश्चैतयंगणः सर्वज्वरकफातंकंभेदीदीपनपचनं त्रिफलापटोलवासाहि
 १४५ न्नरहातिक्तराहिणीषट्था मधुनाश्लेष्मसमुत्थेदशमूलीवासकस्यवाकाथः सिन्धुवारदलः काथोशेषणः कफजेज्व
 १४६ रं जंघयोश्चरणोक्षीणे कर्मावापिहितेपिवेत ककलंशुकरंशृंगीकसाचमधुनासह काशश्वासज्वरहरः श्रेष्ठोलेहकफा
 १४७ न्नकत्त वृहच्चतुर्भद्रिका उर्ध्वजत्रुगरोगघ्नीसायंस्यादवलेहिका शिरोरोगहरीजातुसापूर्वभोजनामुता पियली
 १४८ मधुसंयुक्तादीपनीपाचनीमता काशश्वासज्वरहरपाण्डुलीहोदरापहा भिनतिश्लेष्मसंहातंवायुर्जलधरानिव म
 १४९ धुपियली कल्कचूर्णस्यकल्कस्यगुटिकानाश्चसर्वसः द्रवशुक्तावलेढव्यपातवंचचतुर्द्वयः श्रुजाजीशर्करा
 १५० युक्तादालिमस्तरसेनवा रुविष्योमधुनायुक्तः कतव्यः कवलग्रहः शीतेनपीड्यमानस्यनरस्यज्वरितस्यच शीतापहारिणी
 १५१ कार्याक्रियावैद्यनजानता सुखोक्षैर्मस्तुगोमूत्रैः श्रुतैः सेकोतिशीतहा स्वरसार्जकशियूणां प्रलेपोदलसंभवः श्ले

रामः
 ४८

१५२ अजेज्वरेचिकित्सा वातपित्तज्वरेदेयमौषधंयश्चमेदिने श्रुतदुर्दसप्राहाहातश्लेष्मज्वरेपिवेत उदीर्णपित्तदोषेचवाते
 १५३ रामशयेस्थिते कूर्द्विवलवतितत्रहृत्सामूर्च्छरतिश्रमा तर्पणाराजयेयांवादपात्ससौदशर्करा कषायंदोषयकार्थप्रिय
 १५४ छेत्तमतिमान्निषक् त्रिफलाशाल्मलीससारजट्टातट्टकैः श्रुतमधुहरेत्तर्लवातपित्तोद्भवज्वरं विश्वामृताचभृनि
 १५५ म्वैःपश्चमूलीसमचितैः कतः कषायोन्नाशुवातपित्तभयंज्वरं तवाङ्ग निदिग्धिकावलारात्त्रात्रायमाणामृतायुतैः
 १५६ समस्तरविदलैकाथोवातपित्तज्वरंजयेत् गुडूचीपर्यटमुत्तंकिरातंविश्वमैषजं वातपित्तज्वरेदेयंयश्चभद्रमिदंशुभं
 १५७ पंचभद्रकं वातपित्तज्वरेचिकित्सा कफपित्तदुर्वेधात्सहतेलंघनंमहत् आमक्षयार्द्धमपिवायुर्न
 १५८ सहतेक्षणां यूषांवांन्यपटोलाभ्यांनिम्बकुलकजोषिवा हितोवासाधितोपिवायुषःकिरातघनचनैः दीपनंकफ
 १५९ चिकेदितायित्तचुलेसं त्वरघ्नपाचनंभेदीश्रुतंभान्यपटोलयोः पित्तश्लेष्मावमीकडुज्वरविष्योददाहचुत्त कषा
 १६० तित्तज्वरं कफदोषयोः सपत्रपुष्पवासायारससौडशितायुतः कफपित्तज्वरंहेतिसाम्रपित्तंसकासनं श्वा

क... विहरो... यजोरसः मधुवासकः १७७ यवपर्यटकं धान्यं पटोलारिष्टसाधितं पिवेत्सशर्करासौं पित्त
 ... १७८ चूनिम्वयान्याकंपद्मकं रवचनं एषमर्चज्वरानहतिगुडुचादिस्तुदीपनः १७९ हलाशारोचककुर्द्विषि
 ... दाहनाशनः गुडुचादिः कण्टकार्यामृताभागी नागरेन्दुयवासकं १८० मनिम्वचन्दनं सुप्तं पटोलं कदुरोहिणी
 कषायं पाययेदेतत्पित्तश्लेष्मज्वराय हं दाहहृत्सारुचिकुर्द्विकाशहत्याश्वशूलनुत् कण्टकार्यादिः पटोल
 यवधान्याकं सुक्रामलचंदनं १८१ पित्तिकेपित्तश्लेष्मोत्थेज्वरे हृदित्वा दाहनुत् शीतपटोलादिः पटोलचन्दनं मूव
 तिक्तापाठामृतागणः १८२ पित्तश्लेष्मारुचिकुर्द्विविषकण्टज्वरापहाः पटोलं चन्दनं सुप्तं धान्याकोशीरपर्यटं रोहिणीवाल
 कशुंठीकाथमेघं पिवन् जयेत् सर्वान् ज्वरान् मूषितं पित्तामृकदाहशूलकम् १८३ दहत्पटोलादिः किरातं नागरं सु
 स्तं गुडुचीश्च कफाधिको पाठादीचमृणालैश्च सह पित्ताधिके पिवेत् १८४ चातुर्भङ्गकपाठामृतामृको अमृतेन्दुपटोलाद
 तिक्तानागरसाधितैः सनिम्वपिप्यलीयुक्तं हितं पित्तकफज्वरे १८५ हलाशारोचककुर्द्वित्वा दाहे हितं जलं अमृतामृकं

रामः
 ४२

१८६ सबत्सकंपद्मकाष्ठश्च नागरं चन्दनामृतं पटोलं धान्यकंचैव काथो मधुसमायुतः कफपित्तज्वरं शूलं दाहं हन्ति ध्रुवा
 णिजं वत्सकादिः १८७ शर्करामक्षमात्रांच कदुका सुस्वारिणा पीत्वा ज्वरं जयेत्तत्र कफपित्तसमुद्रवं १८८ पित्तश्लेष्मज्व
 रविकित्ता पीनमश्च मनोदहं जंघापर्वास्थिशूलिनि १८९ वातश्लेष्मज्वरे खेदं कारयेत्तद्विधानवित कफवातज्वरे खेदा
 न्कारयेदुक्चिन्मिर्तान् १९० श्रातमासादुवं कृत्यानीत्यायावकमाश्रयं हत्वा वातकफसंभं खेदो ज्वरमपोहति १९१ कर्पूर
 भृष्टपटस्थितकांजिकसिक्तो हिवालकाखेदः शमयति वातकफमयमस्तकशूलभंगादीन् १९२ वालुकाखेदः मा
 तृलुंगफलकेशरोदृतः सिन्धुजन्मरिचान्वितो मुखे हन्ति वातकफरोगमास्यगंशोषमाशुलजतामरोचकं १९३ केवलः
 पियलीभिः शृतं तोयमलमिष्यन्दिदीपनं वातश्लेष्मविकारघ्नं श्रीहज्वरविनाशनं १९४ नवज्वरे पुराणोचषडङ्गव
 १९५ पियलीनलं पियलीपिप्यलीमूलं च वचित्रकनागरैः दीपनीयः स्मृतो वर्गः कफानिलगदापहः
 १९६ मुक्तनागरं निम्वत्रयमेव त्रिकाधिकं १९७ कफवातप्रशमनं पाचनं ज्वरनाशनं आश्वारवधयन्धि

२२२ कथितः कषायः सामेस शूलैक कफवात युक्ते ज्वरे हितो दीपन पाच श्व आरग्वधादिः दृडा
 २२३ कफवात युक्तः कषायः कफमारुतोत्तरे सश्वासकाशारुचि विषाद्विकज्वरे त्रिदोष प्रभवे प्रशस्यते दृडादि
 २२४ दशभूलो रसः घृणयुक्त कफो निले विपाकेऽति निद्रायां पार्श्वरुक् श्वासकाशके दारुपर्वटभार्ग्यद्वयवाधाना
 २२५ ककफलेः सानपा विश्वभृतीकैः काथो हन्ति मधुक्तः कफवातज्वरे पीतो हि काश्वासगलग्रहान् कासशोषप्रसेका
 २२६ श्वहन्ता त्रुमिवाशनिः मात्रादौ दृष्टादीनां स्नेहकाथेषु च सर्वतः माषिकं हिं गुप्तिभुत्थ जराणां यास्तु शाणिकाः तृसा
 २२७ त्विते वातकफज्वरार्त सश्वासकाशारुचि विद्वि वंधे २२४ हितं जलं दीपन पाच श्व परोलभुं यव पिप्पलीनां वातश्लेष्मज्व
 २२८ रोचिकित्सा २०६ लंघनं बालुका खेदो न संनिधी वनं तथा अवलेहो अन्नं चैव प्राकृत्यो जं त्रिदोष ज्ञे श्लेष्मनिग्रहमेवा
 २२९ दौ कुर्याद्वाधौ त्रिदोष ज्ञे यश्चाश्लेष्मणि संक्षीणो समये तित्तमारुतौ दोषेण भस्मनैवाग्नौ कृत्वा न निवमुच्यते आदोष
 २३० समनातस्माज्जरितानुपवासयेत् त्रिरात्रं पश्चात् त्रं वा सप्तरात्रं मथापि वा लंघनं संनिपातेषु कुर्याद्द्वारोग्यदर्शनात् २३०

रामः
 ५०

२३१ दोषो नामेव साशक्तिलंघने या सहित्यता न त्वदोषक्षये कश्चित्सहते लंघनादिकं २३१ उल्लोपसेवी सततं संनिपाती प्रश
 २३२ स्यते वर्जयेच्च दिवा खप्रं दृति सत्तं च संश्रयेत् आर्द्रक खरसं को संसधयं कदुकत्रयं आकाठधारय दास्ये निष्ठीवे
 २३३ च पुनः पुनः तेनास्य हृदया श्लेष्मा मन्वा पार्श्वशिरो गलात् लीनाप्याकृष्यते शुक्रो राघवं वा स्याज्जायते पर्वभेदो ज्वरो
 २३४ मूर्च्छा निद्रा काश गलामयाः सुखाक्षि गौरवं जाय शुक्लेशं चोपशाम्यति २३४ सकृद्विचित्रः कुर्याद्दृष्ट्वा दोषवलावलं
 २३५ एतद्विपरमं प्रादुर्बभूव संनिपातिना कवलः २३५ उक्षुष्मां कुटितां जिह्वां दास्याम धुपिष्ट्या लेपयेत्सद्यतं च
 २३६ संसन्निपातात्मके ज्वरे २३६ घर्षयेत्तडतां जिह्वां सिन्धुघणैः साम्लवेतसैः सिन्धुसिद्धरमरिचैः हिं गुटङ्गण संयुतैः २३६
 २३७ एवैको ह्यैः लेपा ज्ञाय शाम्यति माणक भस्म गोषैः सलवणतैः लेप्यैर्षणं वापि २३७ काश्चिक निहिता डकम्बा
 २३८ मल्लिका विश्चित्तु कक्षीर सहितं चर्वितमाशु हरे ज्ञाडी २३८ मर्कटहस्तक मूलं पिष्ट्वा मृदु पाणितले लेपा
 २३९ द्रुपा ज्ञाटी संज्ञेति साम्पतिक्षिपं ज्ञाया चिकित्सा २३९ श्रुतिद्वर सक्षीर दिवा खप्रनिषेवणात् दुर्बलस्या

वायुसंगं समावृत्य धमनीरनुसृत्य सः तद्वायोरंजनयते तस्य वक्षामिलक्षणं ^{२२३} उन्मीलि
 तं विवर्तितं तारको नवतप्तस्य नयने अनिते पलप्यमाणा विदुतो ज्ञानदत्तो ह्ये सुदुरुत्तानशायिनः पिष्टिलो
 ककण्ठे श्लेष्मास्यगच्छति काष्ठमागोरिरोधश्च वै कृतिचोपजायते त्रिरात्राभ्यन्तरे साध्यः स्यादसाध्यततः परं स
 नपातज्वरोत्पन्नोऽप्यक्तातनुजयेत्परां उपद्रवः कष्टतमः ज्वराणां सविशेषतः ^{२२४} तदुलक्षणं आडकस्परसोपेतं
 सैन्धवं कटुकत्रयं बोधायकवलंकुर्यान्नश्यश्च मरिचान्वितं मातुलुंगाडकरसंकोलं त्रिलवणान्वितं शून्यवासिद्विगुह
 तं नश्यति क्षां प्रयोजनं ^{२२५} मधुकसारसिन्धुधवचोषणकणासमाः सक्षणापिष्टाभसानश्यं कुर्यात्संज्ञाप्रबोधनं सैन्ध
 वं सिद्धीजश्च सिद्धार्थकृष्टमेव च वसस्त्रेण पिष्टान्नश्यंत इति वारणां ज्योतिष्मत्या नथा तैलं मूलं पिष्टाण्येकस्य
 वा ^{२२६} मत्तुदीविनाशनं श्रेष्ठं नश्यं कर्मणो जयेत् नश्यति ^{२२७} असुराक्षपतद्रूपं विदुर्बुधसंयुतं श्रुतनादो
 धयेत्सुगुंतद्वितं सान्निपातिकं ^{२२८} जातीपत्रप्रवालश्च मरिचं रोहिणीवचं सैन्धवं वसस्त्रं वा तद्दीनाशनमुत्तमं शरी

रामः
 ५१

पवीजगोमूत्रकणामरिचसैन्धवै शिलावचालसोनैश्चाप्यभ्रं नानाहेतवे श्रुतानि ^{२३५} कफलं यौक्तरं शृंगी व्योषान
 नाचकारवी शोडलीढत्रिदोषघ्नं काष्ठरुक्श्वासकाशजित् ^{२३६} खेदेषु सन्निपातेषु खेदात्मधुविरुध्यते तस्मात्कफ
 प्रकोपे च तस्मिन्नाडादिकडवैः सैन्धवं केचिदत्राकुले हेदीयनपाचनं श्रद्धाकृत्तलेहः ^{२३७} किरातकं कणाशृंगीया
 शकफलपौष्करैः मधुना सन्निपातघ्नो लेहः कार्यपुनः पुनः किरातादिलेहः ^{२३८} शस्तं सुलंघितस्यादौ विधाय कवल
 ग्रहं लाजशक्ककपथं स्यात्सैन्धवं नावचूर्मितं रक्तपित्तहितत्वेन दाहज्वरहिते तथा ^{२३९} शक्तवः शीतवीर्यासु लज्जिपूर्वा
 हितानते पाचनो दीपनो जलो माण्डसेनो ह्यमिष्यते ^{२४०} अतोयंदशमूलादिमाधितो मिषजं मतः तच्च जीर्यत्यविघ्नेन ज्वरी
 नीवेतदाकुर्वे ^{२४१} पञ्चमुष्टिकसूषणमप्यमुष्टिकतेन वा आदोषशमनाय पथ्यं साधयेद्वा त्रिकंटकैः ^{२४२} यवकोलकुलत्थानां
^{२४३} एकेकं मुष्टिमाहृत्य पचेदक्षुण्णोजले ^{२४४} पञ्चमुष्टिक इत्येष वातपित्तकफापहः शस्यते गुल्मशूलैश्च
^{२४५} मेधैः क्षान्त्या कविश्वसंयुक्तस एव पञ्चमुष्टिकः सप्तमुष्टिक एष सन्निपातज्वरापहः ^{२४६} कफवातामदे

१४९ पञ्चमूलिकमपञ्चमूलिकमूषौ पञ्चमूलीकिरातादिशोणोयोज्यं त्रिदोषजे पित्तोक्तटेचम
 नकफोक्तटे चतुर्द्वयपञ्चमूलं विल्वशोनाकगम्भीरीपाटलागनिशारिकः दीपनं कफवातघ्नं पञ्च
 मूलमिदं महत् पण्यं बृहत्पावेराणागोक्षरश्चरकेषुनः वातपित्तहरद्वंद्वकनीयः पञ्चमूलकः ३४० उभयं दशमूलं नृ
 सन्निपातज्वरापहं काशेश्वाशेचतन्त्रायां पार्श्वशूले च शस्यते ३४१ पिप्पलीचूर्णसंयुक्तं कण्ठहृदग्रहनाशनं दशमूलं
 दशमूलस्य निःकाथककफलादिरोचितः ३४२ तुल्यार्द्रकरसः पीते मृत्पुक्कल्यज्वरे जयेत् पित्ताधिके तृशयादिबृहत्पा
 दिकफादि- ३४३ दशमूलीशटीशृंगीयोषकाथं पिवेत्तरः सन्निपातज्वरं हन्ति मित्याह कपिलो मुनिः ३४४ अमृतादशमूला
 भ्यां साधितं विधिवत् जलं सन्निपातज्वरं हन्त्या त्रयोदशविधिं नृणां ३४५ दशमूलीशटीशृङ्गीपुष्करं सडुलारभा भार्गीकुट
 जमूलश्च पटोलं कदुरोहिणी ३४६ अष्टादशांगश्च सन्निपातज्वरापहः काशहृदग्रहपार्श्वत्रिश्वासहिकावमिहरः ३४७
 दशमूलाष्टादशाङ्गः भूतिवदारुदशमूलमहोषधादतिक्तेन्दुबीजधनिके भक्तानां कषायः तन्दीपलापक

रामः
 ५२

शनारुचिदाहमोहश्वादिभुक्तमखिलं ज्वरमाश्रुहन्ति भूतिन्मादिः ३४८ सुस्तप्यटकोशीरदेवदारुमहोषधं त्रिफ
 लाहुस्यशीरङ्गागुप्फोरोचनिकाट्टवत् ३४९ भूतिन्ममभुक्तं पाठागुम्भिकं कदुकावच सुस्तायोयं सन्निपाते हितः पित्तो
 क्तेष्वपि सन्निपातं मोउरोघाते उरः पार्श्वशिरोग्रहे घुस्तादिः शटीकुशामृताव्याघ्रीशृंगीपाठादुरालभा विश्व
 पाठाकिरातश्च शयादिः सन्निपातहा काशहृदग्रहपार्श्वत्रिश्वासेतन्त्राश्च शस्यते ३४३ गद्यादिः बृहत्पापुष्करं भार्गीश
 रशृङ्गीदुरालभा वत्सकस्य च बीजानि पटोलं कदुरोहिणी ३४६ बृहत्पादिगणः प्रोक्तसन्निपातज्वरापहः काशादिषु च सर्वे
 बुदेयसर्वे पडवेषु च बृहत्पादिः ३४५ सिंहास्याप्यटारिष्टपृष्टपल्लीवचाघनं शृङ्गीदुपवधान्याकं गुम्भिकं दारुगोक्ष
 ३४६ पञ्चकषायसाहस्यसन्निपातज्वरीपिवेत् श्वासातीसारकाशघ्नं शूलारुचिहरं परं सिंहास्यादिः गूडूचीवदनं
 ३४७ अथैववासकं अभयारग्वोशीरं पाठाधान्यादुरोहिणी ३४८ कषायं पापयेदेतत् पिप्पलीचूर्णसंयुतं ज्वरकाशरुचि
 ३४९ शादहनाशनं विण्मूत्रानिलविष्टमत्रिदोषप्रभवस्य च गुडूचादिगणोयोज्यः पाचनो दीपनेः परः गु

वरेः कफोल्बोचः त्रिदोषजेवादशमूलमिश्रः किराततिक्तादिगणः प्रयोज्यः शुद्धार्थिनेवातहृता
 २२३ द्रिपश्चमूलीखडुन्थाविश्वं गृध्रनखद्वयात् कफवातहरं काथस्सनिपातज्वरापहः बीजपृ
 २२४ रसः पिप्पलीसैश्वरान्वितः सनिपातरुचिश्वासकाशगुल्माग्रिशोदजित् २२३ दुर्मेभिसिपथामज्जद्राजनंतरमा
 बुधः गृद्धासात्रमलं प्राप्नोतथाभिन्वासपीडितं कारवीषुकरैरण्द्रायत्रीनागरामृता २२४ दशमूलीशटीशृंगीपाठाभा
 गीषुनर्वा तल्पासूत्रेणानिकाथ्यः पीतश्रीतोविशोधनः २२५ अभिन्यासेज्वरंघोरंश्चाशुहन्ति समुद्धृतं कारव्यादिः
 मातुलुङ्गश्मतिद्विल्वव्याघ्रीपाठोरुबुकजः २२६ काथोलवणसूत्राद्योऽभिन्वासश्चदाहणं काशं स्वासश्च हृलंतनु
 ध्यानंदुतं जयेत् नागपीदिः २२७ चिकित्सितेन वेत्ते वं यस्य संज्ञान जायते ललाटे पादयोः पृष्ठे तस्य दाहप्रशम्यते २२८ नि
 दोषेतमभिन्वासं क्षीणं विषादतोजसं काण्ठोदकफश्वासहिकासं न्यासपीडितं मातुलुङ्गार्द्रकरसंदशमूलाभ
 शापिवेत् बोषाद्विफलातिक्ताप्रटोलारिष्टवासकैः २२९ भूतिन्नामृतपासश्च त्रिदोषज्वरनजलं तद्वद्विशालाकेदु

रामः
 ५३

कात्रिकलारखर्वैकृत २२९ मक्षारोभेदनः काथः पेसर्वज्वरापहः तद्वतादिः तद्वताशर्करास्यानात्रिफलापिप्पलीमधु मो
 दकस्सनिपातघ्नोरक्तपित्तज्वरापहः तद्वतादिमोदकः खदोडूमेभृकुकुलस्य चूर्णं मिषातनंतेहरं वदति २३० मृत्युश्च
 तस्मिन् वदुपि क्लिप्तत्वाच्चास्य जन्तोः परितं सरत्वात् खेदोललाटे हिमन्न २३१ रस्य शीतार्द्रित्वैव सुपिच्छिलश्च काण्ठस्थितो
 यस्य नयाति वक्षः नूनं यस्येति गृहं समर्त्यः यस्य खेदोति वहलः पिच्छिलो याति सर्वतः २३२ रोमिणः शीतगात्रस्य तदामर
 णमदिशेत् श्रुतखेदोललाटायः श्लेथसंधानबंधनः २३३ सुहृत्सुत्थाप्यमानस्तु सः स्थूलोऽपि त्रिनश्यति सप्तमीद्विगुणा
 यावत् नवमेकादशी तथा २३४ एवात्रिदोषमार्यादामोक्षाय च वधां यच्च संनिपातप्रकमर्चं विलयनश्च मोनरं २३५ भोजयत्यि
 मितैसाहंसवैद्याख्यां भजेत्कथं सनिपाते च दाहं तं यः सिंचतीति कारणं २३६ आतुरसकथं तीवे भिषक् स कथं भवेत्
 २३७ दयोद्वयं सनिपातचिकित्सितं यश्च तत्र भवेत्ज्ञाता स जाताजमसंकुले सनिपातादुरे मयं मे भवति मा
 २३८ दातं कर्मकाश्च पूजति मोहति समुद्धतरां हततद्वदति भिषगीश्वरः २३९ यश्च तत्रैव नितीर्त्सी जीवले

३३३ शोधसंज्ञायतेनेन कश्चिदेव प्रमुच्यते तजयेच्छोणितः श्रावैः सूर्यः पा
 ३३४ त्रलपैः कफवातघ्नैः समनैकवलग्नैः श्रुताहभालुकिः शोधसंज्ञायते कर्महनुसंधौ सुदारुणाः तत्र
 ३३५ शोधसंज्ञायते कर्महनुसंधौ सुदारुणाः तत्र
 ३३६ क्रियावाक्यवातघ्नी कुय्यत्तिशोधनानि च कुलथककलं श्रुणी कारवीचसमांशकैः सु
 ३३७ खोषैः लेपनं कार्यं कर्महनुसंधौ सुदारुणाः तत्र
 ३३८ वीजधूरैः कर्महनुसंधौ सुदारुणाः तत्र
 ३३९ समागरं देवदारु रास्त्रा चित्रक प्रपेक्षितं प्रले
 ३४० पनमिदं श्रेष्ठं गले श्वयथनाशनं श्रुती रास्त्रा वलादारु लेपनं गलशोधनं लेपः जीर्णमं रक्तशालीनां ज्वरघ्नकाथ
 ३४१ साधितः प्रसुतस्रोदनाद्विद्विः कायेष्टिषादिकोथवा गलशोधचिकित्सा संनिपातकृतं कर्म यथाशास्त्रोदितं पुरा
 ३४२ न निवृत्तं तदा तत्का प्रकुर्वीतरसक्रिया श्वयथा दीनानाथपरित्राणहेतवे धर्मवान् कृया विचिन्त्य सज्जनैः न दौर्देय
 ३४३ मेतद्वैदिकं ३०१ खेदोपवासपथाद्यैरशुद्रस्य त्रिदोषिणः भाषिता लोकनाथेन मृतसंजीवनीवटी ३०२ पारदंगन्धकं
 ३४४ शुद्धवातकाशी शतकुण्ठां गारितं ताम्रचूर्णं च घटितं दग्धवज्रकं ३०३ मनोह्लाकनकफलं विषातिविषरोहिणी या सन्नि

रामः
 ५४

३०४ चक्षुरवीजं सुहोर्कयोः पयः शाणभागं पृथक् सर्वद्व्यंशकाशनादुजः पञ्चपद्विमाषांश्चतुः शानं विषंगणात् शाण
 ३०५ श्वशौक्तिकं चूर्णं रोडुवले शिलास्थितं पत्रसुन्दरधुतूरं केशभृगुरजोदृषं ३०६ जापेश्वरिजयनीचसिन्दुवारुधुनसिवा
 ३०७ ताम्रपर्णी पृथ्यामिभेकपर्णी पराजिता ३०८ श्रुतिमानैडवैरेषां पृथक् दत्त्वा वतारिते वटी मुहोपमा कृत्वा श्रविधान्यानि
 ३०९ वापयेत् ३१० दद्यात् - मर्ष्यनं नत्वा घृष्टा मुना वटी त्रयं पानमात्रा सुदारुणां गुम्बवरसमावृतः हस्तपादोष्णवास्त्रे दीविण
 ३११ त्रानिलमुत्तजेत् तदा जीवत्यविघ्नेन दोषी संशयितो पियः यावद्विहं जले पेष्यतश्च मूत्रेण गच्छति लघने स्यो ज्वरे स्यात्कः त
 ३१२ स्नाहे दाहटी भजेत् ३११ मृतसंजीवनीवटी रसगन्धकयोः शतं प्रत्येकं मासकद्वयं भृङ्गकेशाखनिर्गुणी मण्डूकी पत्रसु
 ३१३ ३१२ श्वेता पराजिता मूलं शाणश्च कालमारिषः सूर्यावर्तशितश्वेषां चतुर्मासिकसंमितैः प्रत्येकं खरसैः खल्लशिलाया
 ३१४ खवर्णमाक्षिकमाषश्च दत्त्वा मरिचमाषकं ३१४ नेपालताम्रदण्डेन घृष्टं तत्कज्जलायुतिः वटी मुहोपमा कृत्वा
 ३१५ शिला प्रथमेव तिकातिष्ठः कृत्वा नवशरावके ततः श्वसर्प्यां बुद्धं पूजयित्वा प्रणम्य च ३१६ वारिणा

३१२
 स्वदोषवाससंशुक्लेकानेवात्यवलेतथा द्वितीयेद्विवटीसुगमंवटीमेकांततीयके यावन्नोव
 नशरावकं अतश्चायंरसोदयाज्ञाङ्गलेयोरसंतपि साहिषदधिसंयुक्तंभक्तंभोज्यंयथारुचि लावपक्षि
 तायःसंस्तुतःसंशुक्लवादिभिः पथ्यमग्निवलंवीक्ष्यवारिभक्तसंपयः शिरश्चरणश्रलादौतैलंनारायणंहितं मूत्रवे
 गविबध्येतुमिदंदाधारसंहितं अन्योवापिविधिःकायगुरुमधुरशीतलः रसायनात्मनुरगुणनविदत्तंहविषश्चितः त
 तोवैयक्रियाकार्यात्रहासक्ताहतोपिवा परतस्तुहितंपथ्यंसास्यमग्निवलंप्रति पानीयवटी रसगन्धकयोद्यक्ष
 शिरयाःकर्जलीकृतं निद्वमेताप्रिनालोहेदुतंभृङ्गरसाश्रुतं लवणैर्दृषणैर्कषोद्विकणैःपरमागैः यलमिदंदासतं
 वूर्मशिताकानसमन्वितं सुसिद्धाकिजकंपयंतद्दीदोषज्वरेरुचौ कफार्त्रेयहंणीरोगेप्रीक्षिगुलेचशस्यते काजिक
 रसः वद्लोकामतंचेतितावतस्याद्विधीयते अतएवमयाख्यातामारभूतारसाख्यः रसप्रकरणं॥ ३१४ सन्निपा
 तंसमुत्तीर्ययदिजीवतिमानवः शीणोज्ज्वलमांसाग्निःशीर्षमश्रुशिरारुहः खरवर्षस्मतिप्रसूःशीणशुक्रोतिरिदियः

रामः
 २५
 ५५

३३०
 अथवापिणीर्षश्चमन्दःसिन्धौभवत्यसौ सन्नितेनदग्धाङ्गशिरादाप्यायतेनरः दृष्ट्वासंभोजनीयश्चपूनर्जन्मततोस्यच स
 निपातेज्वरेचिकित्सा नसास्यतिज्वरेयस्यापदादृद्धशरी- ३३१
 ३३३
 ३३४
 ३३५
 ३३६
 ३३७
 ३३८
 ३३९
 ३४०
 ३४१
 ३४२
 ३४३
 ३४४
 ३४५
 ३४६
 ३४७
 ३४८
 ३४९
 ३५०
 ३५१
 ३५२
 ३५३
 ३५४
 ३५५
 ३५६
 ३५७
 ३५८
 ३५९
 ३६०
 ३६१
 ३६२
 ३६३
 ३६४
 ३६५
 ३६६
 ३६७
 ३६८
 ३६९
 ३७०
 ३७१
 ३७२
 ३७३
 ३७४
 ३७५
 ३७६
 ३७७
 ३७८
 ३७९
 ३८०
 ३८१
 ३८२
 ३८३
 ३८४
 ३८५
 ३८६
 ३८७
 ३८८
 ३८९
 ३९०
 ३९१
 ३९२
 ३९३
 ३९४
 ३९५
 ३९६
 ३९७
 ३९८
 ३९९
 ४००

चक्रवर्त्तिमादहृष्टासकाशययाणुरोशान् गुल्मकमिह्रीहमरुत्कफोत्थान् हृत्पादिका
 यली ज्वरेष्याकषायश्चमर्षिदीरंविरेचनं षडहेदेयंवीक्षाममस्यच जीर्णज्वरेकफेक्षीणेक्षी
 गोपीतंविषवर्द्धनिमानवं येयंतदुसशीतंवायथास्वरोषवैशृतं वासात्काशातशिरःश्रुलात्
 गतं मुच्यतेज्वरितःपीतापश्चमूलीशृतंययः दुब्बादष्टगुणंक्षीरंक्षीरात्रोयंचतुर्गुणं क्षीरावशेषक
 काण्टकबलाद्याघीगुडनागरसाधितं वर्धमूत्रविवभृष्टंशोधज्वरहंपयः दृशीवविलवर्षाभूश्र
 ह पयोवारुबुमूलेनज्वरेसपरिकर्तिके क्षीरविधिः ३४२ क्षीराधिकारज्वरविमर्दकसत्रायाणांमूलंज्वरापह
 मदंशिक्षायां वर्द्धिदिवाकरदिनेयदिवाद्यमीषु रात्रिज्वरंहरतिरश्रितसूत्रवर्द्धं विधिनाश्वेतजयांघृतिशिरोवर्द्धन
 क्षीरं वायसजघामूलंमूलंवाशिरसिकाकमाच्याविष्टतंविष्टतंनिडाकरणंतमूलंवाऽसितंसप्तगुंते चूर्णंनृपिप्यलीमृ
 लगुडेनालोडितंयिवेत् विरादमिचरनयंनिडामाघोनिमानवः ऐक्षवःपोतकीमाषसुरामांसंघृतंययः गोक्षमगु

रामः
 ५६

३५४
 उमत्सास्त्रनिडांकुर्वन्निदेहिनां घ्रातःस्निग्धमशेषंरुत्वावार्त्तिकुपानन्नुशायान्ने मधुयुक्तमेतदुक्तंनद्यामप्यानयेन्निडां म
 र्वात्रिकुः निडाकरणोः मरिचमधुनाअनतोनिडांहंन्यात्कणावापि निडाहरणं ३५६ रक्तकनवीरपुष्पंकुष्ठंनश्यंस्या
 घृतं धात्रीफलंसधान्यासुकल्कःकोष्ठोलपाज्वरशुशिरोगंजयति गोरवेशिरसःश्रुलेःचेन्द्रियंघृतिबोधनं जीर्ण
 रंदयाक्षीर्षविरेचनं हिङ्गुसैन्धवसंयुक्तंनसंस्यादनवंघृतं ज्वरेभ्योवर्द्धदोषेभ्यःउर्द्धश्चाधश्चबुद्धिमान्
 लकल्पयेद्यदुपेयते ३५८ मदनंयिप्यलीभिर्घ्नोक्तनिकैर्मधुकेनवा युक्तमुल्लाम्बुनापेयंवमनंज्वरशान्त
 मामृद्धीकानांरसनवा तद्वृत्तात्रायमाणवाययसाज्वरितयिवेत् ज्वरक्षीणस्यनहितंवमनंनविरेच
 तंरिज्वरहैर्वाहरेत्तलान् ज्वरेषुराणोसंक्षीणोकफपित्तदृढाश्रये चूर्णंविरेचनंदेयंनिवृहंसाधुवास
 म्पादमात्रिकं निवृहमन्यद्वादेयंनिवृहद्व्यायनाधितं पक्काशगतंदोषंज्वरश्चविविधंज
 र्वात्रिकवलदेहिनां पाचनंत्रेहनंखेदंवमनंरचनंक्रमात् पञ्चकर्मतथान्याहृशिरानसं

³⁶² ज्वरस्येवमनं उपवासश्चकारयेत् सेकप्रदोहोरुधिरस्येशमनान्यसमोक्षणं विरेचनं
³⁶⁵ कृत्वा मर्जीगते दोषे निवृद्धाः सातु कसनाः वातप्रशमनं खेदमस्थिस्थेऽभ्यङ्गमर्दनं
³⁶⁷ पायनासयते निषेक मर्जश्चक्राक्रियानोक्तामरणतत्रभाषितं सप्तधातुज्वरे विकित्सा ³⁶⁹ दो
³⁷¹ शोषयेत्तेषु श्रुतानि दारुणो विषमज्वरं
³⁷³ तस्माच्छोषचारेण कुर्यात्तत्र विकित्सितं ज्वराश्च वि- मासर्ध्व- सन्निपात- सु
³⁷⁵ खणाय दोषस्य तेषां कार्यं विकित्सितं वातप्रधानं सार्धं निर्वहति निस्मानुवासनैः स्निग्धोष्णैश्च दानैश्च सम
³⁷⁷ मज्वरं विरेचनेन ययसा सार्धं मासकृतेन च विषमं तिक्तं शीतैश्च ज्वरं पित्ते त्रंजये वमनं पाचनं दक्षमन्त्र
³⁷⁹ शूलघनं कषायमप्यथ विषमे ज्वरे शस्तं कफोतरे सततान्यथुकः शाल्यचतुर्थं सप्रलेपकान् कफस्थानविना
³⁸¹ गेन यथासंख्यं करोति च कलिङ्गनिपटोलास्यपञ्चकदुकरोहिणी पटोलं सारिवास्तुसं पाठाकदुं करोहिणी निम्बपटो

रामः
 ५७

आभा अरुकाथि
 964
 ASMA ARCHIVES

³⁹⁸ त्रिफलामृद्विकामुस्तवासकं किराततिक्तं मृदां च दूतं विश्वभैषजं गुड्यामस्तकं सुप्तमर्द्धश्लोकसमापना कषायासमं
³⁹⁹ अथपञ्चविधान् ज्वरान् सन्तततः सततोऽन्यस्तृतीयकचतुर्थकान् प्रलेपकस्तु विषमः प्रायः क्लेशाय शोषिणां दिन
⁴⁰¹ प्रत्येती सतृयकः दिनत्रयं तु विश्रम्य प्रतेति सचतुर्थकः कफस्थानेषु वातिष्ठन् दोषे द्विचतुर्षु वा वि
⁴⁰³ ने विषमं नृक्षसाधनात् गुडप्रगाढा त्रिफलां काथोवा विषमज्वरे मोहोषधामृतामुस्तं धान्याकोशीरच
⁴⁰⁵ नः पेयः शर्करामधुयोजितं ज्वरे तीयके पुंसीतृष्णादाहसमचित्ते षोडशाष्टचतुर्भगिं वातपित्तकफ
⁴⁰⁷ त्वं विपरीता तु शर्करा सुप्तमलकगुडचीविशौषधकण्टकारिकाकाथः पीतः स- कणाचूः
⁴⁰⁹ तीयके पित्ते द्वापि चातुर्भद्रकजंजलं कोरवीसगुडाघ्रातः किंचित्सरिवाशिताग्निदा एकाहिकं
⁴¹¹ घ्रातं घ्रातस्मर्पिर्घारसोनमुपयोजयेत् पिप्पलीवर्द्धमानं वापि वेत्तीरसाशिनः सिराश्च
⁴¹³ वयेत्रिकसंस्थातृतीयकहराभिषेक अपामार्जिताकदं लोहितैस्सप्ततन्त्रभिः व

का... शीकृताञ्जलिः पृष्ठपत्नीह्यपामार्ग... भृङ्गः रजोऽष्टम...
... ताहिकंमेत... अङ्गुवंगकलिंगेषु सौराष्ट्रमगधेषु च वाराण
... मोहतः तत्कैतिलोदकं दद्यात्पुश्च... काहिकोज्वरः गंगायास्तुत
... एतन्मंत्रे सप्तश्रुथयत्रहस्ते प्राञ्चुरवत्तर्प्ययेत् तदा
... वाहनं पद्मनाभस्य रक्षरक्षस्वमां स्वाहा मन्त्रेणानेन मार्त्तण्वारे तोयाञ्ज
... परं हन्ति हतीयकं एकहिकज्वरे चिकित्सा ४०० सैलूषमाणनं पुरुषानुवृषं सुत्राङ्गवत्सासुर
... आदित्यवारमव्यालिदिने नरेण वातुर्थश्च सुचिरं जयति क्षणेन एलणश्च यवगोक्षुरकारनाले
... निविजयामधुना लुताये तेषां सशूलविषमज्वरदाहकायाः सर्वेषु शान्तिमुपजां युदवासयाश्च शुद्ध
... त्रिफलां त्रिहता वामधुशुतां अजातीगुडसंयुक्तां विषमज्वरनाशिनी अग्निसादं जयेदाते रोगाश्चैव प्रणाशयेत्